TEXT PROBLEM WITHIN THE BOOK ONLY

UNIVERSAL LIBRARY

ಮಾನಸಸರೋವರ

(ಏಳು ಸಣ್ಣ ಕತೆಗಳು)

ಲೇಖಕರು :

ದಿವಂಗತ ಪ್ರೇಮಚಂದ

ಅನುವಾದಕ :

ಮೋವುಂಡಿ ಮಲ್ಲಾರ

ಂಚಿನಬಳ್ಳಿ, ಧಾರವಾಡ

ಬೆಲೆ ೧-೪-೦

ಮುದ್ರಕರು :

ಶ್ರೀ. ನಾ. ಅ. ಹೊಸಕೇರಿ
ವಿಜಯ ಮುದ್ರಣಾಲಯ,
ಧಾರವಾಡ

ಪ್ರಕಾಶಕರು :

ಶ್ರೀ. ಬಿಂದುಮಾಧವ ಬುರ್ಲಿ
ಮಿಂಚಿನಬಳ್ಳಿ, ಚಾವಡಿ,
ಧಾರವಾಡ

ಎರಡು ಮಾತು

ಪ್ರೇಮಚಂದರ ಕಥಾಸಾಹಿತ್ಯ ದಡವಿಲ್ಲದ ಕಡಲಿನಂತೆ. ಮಾನವ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ತರಂಗಮಯ ವೈಶಾಲ್ಯವನ್ನು ಈಸಿ, ಅದರ ಗಭೀರವಾದ ಆಳದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಕಂಡರಿತ ಅನುಭವಗಳೆಲ್ಲ ವಿವಿಧ ಕಥೆಗಳ ರೂಪ ತಳೆದು ಸುಂದರ ಕಲಾಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಬಗೆಯ ಹುಳುಕು-ಹುರುಳು, ಸೊಗಸು ಸೊಗತು, ಒಂದಿಕೆ-ತಿಕ್ಕಾಟ ಗಳುಂಟೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇವರ ಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ; ರಾಜಕೀಯ-ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನದ ನಾನಾರೂಪಗಳನ್ನೂ ಇವರು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನ, ಧನ ಮತ್ತು ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮತ್ತು ನವನಾಗರಿಕತೆ—ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾನೇಕ ವಾಗಿರುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹದೊಂದು ಪ್ರೇಮಚಂದರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನುಸುಳಿಕೊಂಡುಳಿದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರೇಖಿಸುವಲ್ಲಿ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ: ಸಹೃದಯತೆಯುಳ್ಳ ವನೇ ನಿಜವಾದ ಲೇಖಕ; ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಬೇಕು; ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯ ದಾಸ್ಯಮನೋಭಾವವಳಿದು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯ ಪುನರುತ್ಥಾನವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ನೆರವಾಗಬೇಕು;—ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಾಂಧೀಪ್ರತಿಪಾದಿಕ ಸತ್ಯ-ಅಹಿಂಸಾದಿ ಮೂಲಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕತೆಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದ ಕಲಾನೈಪುಣ್ಯ ಪ್ರೇಮಚಂದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ಅವರ ಅಪಾರವಾದ ವಿಪುಲ ಕಥಾಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ—ಅತಿ ಮರ್ಯಾದಿತ ವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ—ಏಳೇ ಏಳು ಆಗಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತಂದು ಹಚ್ಚಬೇಕಾಯಿತು. ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯವೆಂದು ತೋರಿದುವನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ–ಆ ವಿಚಾರ ಯುಕ್ತವೇ—ವರ್ಷಗಟ್ಟಲೆ ಕೊಟ್ಟರೂ ಮುಗಿಯುವ ಮಾತಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ವಲ್ಪ ಪುಟಗಳನ್ನು ತುಂಬುವಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಸಮಸ್ಯೆ ಅಥವಾ ವಿಚಾರ, ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ರೂಪ ಅಥವಾ ರೀತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸು ವಂತೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಡಲು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನವನಾಗರಿಕತೆಯ ಆಡಂಬರಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧು-ಸ್ವಸಂಸ್ಕೃತಿಯತ್ತ ಆಕರ್ಷಿಸುವ 'ಶಾಂತಿ,' ಮೂಢರೂಢಿಯ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯತ್ತ ಹೊರಳಿಸುವ 'ಸೌಭಾಗ್ಯಸೀರೆ,' ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಯ ಕಲ್ಲೋಲವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ—ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾಡಿಗೋಸುಗ ರಾಜನು ಮಾಡಿದ ಸ್ವಾರ್ಥತ್ಯಾಗವನ್ನು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ರೇಖಿಸುವ 'ಬ್ಯಾಂಕಿನ ದಿವಾಳಿ,' ಕಲಿತವರ, ಕಲಿಯದವರ ಬದುಕಿನ ಎರಡು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ಹಿಡಿದು, ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಮುನಂಬುಗಿಸುವ 'ಪಪ್ಪತ್ತೆಯ ರಹಸ್ಯ,' ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಮಾಮೂಲಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿರುವ ಗಂಡಹೆಂಡಿರಲ್ಲಿಯ ವಿಚಾರಭಿನ್ನತೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ತೊಡಕನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಬಿಡಿಸುವ 'ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು,' ನ್ಯಾಯದಾನದ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ 'ಪಂಚ ಪರಮೇಶ್ವರ,' ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಸಾವುಕಾರಿಕೆಯ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಸಿಲುಕಿ ತೊಳಲಾಡುವ ಬಡವನ ಚಿತ್ರ 'ಒಂದೂಕಾಲು ಸೇರು ಗೋದಿ'—ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ಏಳು ಕತೆಗಳು ವಿವಿಧ ಬಗೆಯವಾಗಿವೆ.

ಇನ್ನು ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ, ಕತೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಗುಣದೋಷಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ನನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ವಿಮರ್ಶೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಹೃದಯ ವಾಚಕರಿಗೇ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಹಿಂದೀ ಭಾಷೆಯ ಅಭಿಜ್ಞನೆಂದಲ್ಲ, ಪ್ರೀತಿಯ ಅಭ್ಯಾಸಿಯೆಂದು—ಬಂಗಾಲದ ಶರಚ್ಚಂದ್ರರ ತರುವಾಯ ನನ್ನ ರಸಿಕ ಹೃದಯವನ್ನು ತಣಿಸಿದ ಪ್ರೇಮಚಂದರ ಮೇಲಿನ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ—ಅವರ ಕೆಲವು ಕತೆಗಳನ್ನು ನನ್ನ ತಾಯ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ತಂದಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಶ್ರೀ. ಬುರ್ಲಿ ಬಿಂದುಮಾಧವರವರು ನನ್ನ ಸೈಮೆಯನ್ನು ಮಮತೆಯಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ 'ಮಿಂಚಿನಬಳ್ಳಿ'ಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿಸಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಮನವಾರೆ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಸಲ್ಲಿಸಿ ಮುನ್ನುಡಿಯ ಮಾತು ಮುಗಿಸುವೆ.

ವಿಜಯದಶಮಿ
೧೭-೧೧-೧೯೫೩

—ಮಲ್ಲಾರಿ

ಪ್ರೇಮಚಂದ ಕಥಾ ಸಾಹಿತ್ಯ

ಮಾನಸರೋವರ

ಅನುವಾದಕ:
ಮೇವುಂಡಿ ಮಲ್ಲಾರಿ

ಶಾಂತಿ

ನಾನು ಅತ್ತೆಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ, ತೀರ ಕಗ್ಗಳಾಗಿದ್ದೆ. ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂದವಿಲ್ಲ; ಮಾತುಕತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೆಂದವಿಲ್ಲ. ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಮೊಗವೆತ್ತಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣು ತಮಗೆ ತಾವೇ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು. ಯಾರೆದುರಿಗೆ ಹೋಗಲೂ ನಾಚುತ್ತಿದ್ದೆ; ಬುರುಕಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೆಂಗುಸರ ಮುಂದೆಯೂ ಹೋಗಲು ಸಂಕೋಚ. ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದೀ ಕಲಿತಿದ್ದೆ; ಆದರೆ ಕಾದಂಬರಿ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಓದುವುದರಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಮಯ ದೊರೆತರೆ ರಾಮಾಯಣ ಓದುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅದು ನನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ಮಾನವನ ರಚನೆ ಎಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಯಾವ ದೇವತೆಯೊ ರಚಿಸಿದುದೆಂದು ನನ್ನ ಪೂರ್ಣವಿಶ್ವಾಸ. ಮಾನವರು ಇಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ಇಷ್ಟು ಸಹೃದಯರು ಎಂದು ನನಗೆನಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಿನವೆಲ್ಲ ನಾನು ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಿದ್ದೆ; ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರಾಟೆಯಿಂದ ನೂಲುವುದು. ಮುದುಕ ಅತ್ತೆಯನ್ನು ಕಂಡರೆ ಥರಥರ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದೆ. ಒಂದು ದಿನ ಸಾರಿಗೆ ಉಪ್ಪು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಾಗ ಮಾವನವರು, 'ಉಪ್ಪು ಸ್ವಲ್ಪ ನೋಡಿ ಹಾಕು,' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಅಂದರು. ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ನನ್ನ ಎದೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪೆಟ್ಟೊ ಉಂಟೇ ?

ನನ್ನ ಬಾಬೂಜಿ(ಪತಿ)ಗೆ ನನ್ನ ಈ ಕಗ್ಗತನ ಸೇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ವಕೀಲರು. ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚೋಚ್ಚ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರೇಮವಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಆ ಪ್ರೇಮದಲ್ಲಿ ದಯೆಯ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಧಿಕ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರೀತಿನೀತಿ, ಶಿಕ್ಷಣ-ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರ

ವಿಚಾರ ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾಗಿತ್ತು. ಆ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ತೀರ ಕೆಳಮಟ್ಟ ದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಬಹುಶಃ ಒಳಗೊಳಗೆ ಖಿನ್ನವಾಗು ತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಪ್ಪೇನೂ ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಕಂಡು ನಮ್ಮ ರೂಢಿ ಪರಂಪರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅವರು ರೇಗುತ್ತಿದ್ದರು. ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಕುಳಿತು ಮಾತ ನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೂ ಆನಂದವೆನಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಲಗಲು ಬರುವಾಗ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಇಂಗ್ಲಿಶ್ ಪುಸ್ತಕ ತರುತ್ತಿದ್ದರು, ನಿದ್ದೆ ಬರುವತನಕ ಓದು ತ್ತಿದ್ದರು. ನಾನು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಏನು ಓದುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ನನ್ನ ಕಡೆ ಕರುಣದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು— 'ಏನೆಂದು ಹೇಳಲಿ ನಿನಗೆ ? ಆಸ್ಕರ್ ವೈಲ್ಡ್‌ನ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಕೃತಿ ಇದು.' ನನ್ನ ಅನರ್ಹತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಾನು ನಾಚುತ್ತಿದ್ದೆ. ಇಂತಹ ವಿದ್ವಾನ್ ಪುರುಷನಿಗೆ ನಾನು ತಕ್ಕವಳಲ್ಲ, ಯಾವುದಾದರೂ ಕಗ್ಗಮನೆಗೆ ಬೀಳಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ; ಬಾಬೂಜಿ ನನ್ನನ್ನು ಅನಾದರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ,- ಅದೇ ನನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಒಂದು ದಿನ ಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ನಾನು ರಾಮಾಯಣ ಓದುತ್ತಿದ್ದೆ. ಭರತಜೀ ರಾಮಚಂದ್ರಜಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿದ್ದ. ಅವನ ಕರುಣವಿಲಾಪದಿಂದ ನನ್ನ ಹೃದಯ ಗದ್ಗದವಾಗುತ್ತಲಿತ್ತು; ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು; ಎದೆ ತುಂಬಿಬರುತ್ತಲಿತ್ತು. ಪಕ್ಕನೆ ಬಾಬೂಜಿ ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ಬಂದರು. ನಾನು ಕೂಡಲೆ ಪುಸ್ತಕ ಮುಚ್ಚಿದೆ. ನನ್ನ ಕಗ್ಗತನವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೂ ಅವರೆದುರು ತೋರಗೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರಂಮ ಅವರು ಪುಸ್ತಕ ನೋಡಿಬಿಟ್ಟರು.

"ರಾಮಾಯಣ ಅಲ್ಲವೆ ?" ಎಂದು ಕೇಳಿಬಿಟ್ಟರು.

ನಾನು ತಪ್ಪುಗಾರ್ತಿಯಂತೆ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿದೆ.

"ಹಾಂ, ಹಾಗೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೆ." ಎಂದೆ.

ಬಾಬೂಜಿ, "ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಪುಸ್ತಕ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ, ಭಾವಪೂರ್ಣ ವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಶ್ ಇಲ್ಲವೆ ಫ್ರೆಂಚ್ ಲೇಖಕರು ತೋರಿಸಿದ ಹಾಗೆ

ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾನವಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ನಿನಗೇನೂ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಆದರೂ ಹೇಳಿದರೆ ನಷ್ಟವೇನಿಲ್ಲ : ಇತ್ತೀಚೆ ಯುರೋಪಿನಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯ ಯುಗ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅವರು ಮಾಡುವ ಮನೋಭಾವಗಳ ಏಳು-ಬೀಳುಗಳ ವರ್ಣನೆ ಓದಿದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ಅಡಿಗಡಿಗೂ ಧರ್ಮ–ನೀತಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿ ಇಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ, ಇದರಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ಅವರ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕತೆ ಬಂದುಬಿಡುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಕುಂದು, ತುಲಸೀದಾಸನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ” ಎಂದರು.

ಆಗ ನನಗೆ ಕೊಂಚವೂ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. “ ಇದೇ ನನಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಯ್ತು, ಇಂಗ್ರೇಜಿ ಪುಸ್ತಕ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ? ” ಎಂದೆ.

“ ಅದೇನೂ ಕಠಿನ ಮಾತಲ್ಲ. ದಿನಾಲು ಒಂದು ಗಂಟೆ ಓದಿದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದರೆ ನೀನಂತೂ ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಬಾರದೆಂದು ಆಣೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ನಾಚುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದೆಷ್ಟು ತಿಳಿಸಿಹೇಳಿದೆ ನಾನು; ನಿನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನಾಟಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಹೇಳಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ—ಸ್ವಲ್ಪ ಓರಣವಾಗಿ ಇರು; ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ದೇವರು ' ಅದರ ಶೃಂಗಾರವನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ, ಬಹುಶಃ ನನ್ನಂತಹ ಕುರೂಪಿಗೆ ನೀನು ಹೇಗಿದ್ದರೂ ಅಗತ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದೇನೆಂದು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡಂತಿದೆ. ಇದು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅತ್ಯಾಚಾರ. ನನಗೆ ನೀನು ತಿವಿದು ಚುಚ್ಚಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತೀ. ನಾನು ಹಗಲಿರುಳು ದುಡಿದು ಗಳಿಸುತ್ತೇನೆ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಆ ಹಣದ ಸದ್ವಿನಿಯೋಗವಾಗ ಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ಕಗ್ಗತನ, ಹಳೆಯ ವಿಚಾರಗಳು ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ಪರಿಶ್ರಮದ ಮೇಲೂ ನೀರು ಹುಯ್ಯುತ್ತಿವೆ. ಹೆಂಗುಸರು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಲಹುವುದು, ಗಂಡನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು, ಏಕಾದಶೀವ್ರತ ಪಾಲಿಸುವುದು ಇವಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವರ ಬಾಳಿನ ಗುರಿ ಇದಕ್ಕೂ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾಜಿಕ

ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ ವಿಷಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯಿಂದ ಭಾಗಿಯಾಗಲು ಅಧಿಕಾರ ಇದೆ ಅವರಿಗೆ. ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರಲು ಅವರಿಗೂ ಹಕ್ಕುಂಟು. ನಿನ್ನ ಈ ಬಂಧನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಂಡು ನನಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷನ ಅರ್ಧಾಂಗಿ ಎನಿಸಿದ್ದಾಳೆ; ಆದರೆ ನೀನು ನನ್ನ ಮಾನಸಿಕ ಅಥವಾ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆವಶ್ಯಕತೆಯೊಂದನ್ನೂ ಪೂರಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ನಿನ್ನ ಧರ್ಮ ಬೇರೆ. ಆಚಾರವಿಚಾರ ಬೇರೆ, ಆಮೋದ ಪ್ರಮೋದಗಳ ವಿಷಯುಗಳೂ ಬೇರೆ. ಜೀವನದ ಯಾವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಸಹಾಯವೂ ನಿನ್ನಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ ನನಗೆ. ಇಂತಹ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಜೀವನ ಎಷ್ಟು ಶೋಚನೀಯವಾಗಿ ಸಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೀನೇ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬಹುದು. ”

ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಮಾತು ದಿಟ. ಅವರ ಕೊರಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಂಕೋಲೆ ಯಂತೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದೆ ನಾನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಅವರ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದೆ. ನನ್ನ ದೇವತೆಯನ್ನು ಅದು ಹೇಗೆ ಅಪ್ರಸನ್ನ ಗೊಳಿಸುವುದು ?

೨

ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಯ ವಿಷಯುದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಇರಲ್ಲಿಲ್ಲ ಎಂದಾದರೂ ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಿ ? ಇತ್ತು, ಮಿಕ್ಕ ಹೆಂಗುಸರಿಗೆ ಎಷ್ಟಿರುವುದೋ ಅಷ್ಟಿತ್ತು. ಹುಡುಗರೂ ಮುದುಕರೂ ಸಿಂಗಾರವನ್ನು ಮೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವಾಗ ನಾನಂತೂ ಯುವತಿ. ಮನಸು ಒಳಗೊಳಗೇ ಹಟ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ತವರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒರಟು ಉಣಿಸು ತಿನಿಸು, ಉರುಟು ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಯ ಪರಿಪಾಠವಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ತಾಯಿ ಅಜ್ಜಿ ಕೈಲಿ ನೂತು ನೇಕಾರರಿಂದ ನೇಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊರಗಿಂದ ತರುವ ಬಟ್ಟೆ ತೀರ ಕಡಿಮೆ. ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ನಯವಾದ ಬಟ್ಟೆ ಉಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಸಿಂಗಾರದ ಒಲವು ತೋರಿಸಿದರೆ ನಮ್ಮ ತಾಯಿ ಜಬರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆತನದ ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಸಿಂಗಾರ-ಠೀವಿ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿ

ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು; ಅಂತಹ ಅಭ್ಯಾಸ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಂದಾದರೂ ನಾನೂ ಕನ್ನಡಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತುದನ್ನು ಕಂಡರೆ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೀಗ ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಹಟದಿಂದ ನನ್ನ ಆ ಭಯ ದೂರಾಗತೊಡಗಿತು. ನನ್ನ ಅತ್ತೆ ನಾದಿನಿಯರು ಸಿಂಗಾರ-ಸೊಗಸುಗಳಿಗೆ ಮೂಗುಮುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅದರ ಪರಿವೆ ನನಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಬೂಜಿ ಯವರ ಪ್ರೇಮಪೂರ್ಣದೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಬಯ್ದರೂ ಸಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಈಗ ಅವರ ನನ್ನ ವಿಚಾರಗಳು ಒಂದಾಗುತ್ತ ನಡೆದಿದ್ದವು. ಅವರು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸನ್ನ ರಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ನನಗಾಗಿ ಫ್ಯಾಶನೇಬಲ್ ಸೀರೆ, ಸುಂದರವಾದ ಜಾಕೆಟ್ಟು, ಮಿರುಗುವ ಜೋಡು, ಜರತಾರಿ ನಕ್ಷೆಯ ಸ್ಲೀಪರುಗಳನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಯಾರ ಎದುರಿಗೂ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಕೇವಲ ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಎದುರು ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರಿಸಿದ್ದೆ. ಈ ವೇಷಭೂಷಣದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಅವರು ಬಹು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾರಿ ಗಂಡನ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗಾಗಿ ಏನನ್ನು ಮಾಡಲಾರಳು ? ನನ್ನ ಸಮಯ ಮನೆಗೆಲಸಗಳಿಗಿಂತ ಸೊಗಸು-ಸಿಂಗಾರದಲ್ಲಿ, ಓದಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಳೆಯ ತೊಡಗಿತು. ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪ್ರೀತಿ ಹೆಚ್ಚಿತು.

ನಾನಿನ್ನೂ ಅತ್ತೆಮಾವಂದಿರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ, ಅವರೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಬೂಟು-ಗೌನು ಧರಿಸಲು ಅಂಜುತ್ತಿದ್ದೆನಾದರೂ ಅವರ ಬುದ್ಧಿಯ ಮಾತು ಗಳು ನನಗೆ ಸೇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಗಂಡ ತಿಂಗಳಾ ನೂರಾರು ರೂಪಾಯಿ ಗಳಿಸುತ್ತಾರೆ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾನೇಕೆ ತೊತ್ತಾಗಿ ಇರಬೇಕು ? ನನಗೆ ತಿಳಿದಷ್ಟು ಕೆಲಸ ನಾನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ; ನನಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲು ಇವರು ಯಾರು ?- ಎಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನದ ಪ್ರಮಾಣ ಹೆಚ್ಚ ತೊಡಗಿತು. ಅತ್ತೆಯವರು ಏನಾದರೂ ಕೆಲಸ ಹೇಳಿದರೆ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ವಾಗಿ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಒಂದು ದಿನ ಅವರು, ಬೆಳಗಿನ ಉಪಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಸಳಿ ಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ನಾನು ಕೇಳಿಯೂ ಕೇಳದಂತೆ ಇದ್ದು ಬಿಟ್ಟೆ. ಅತ್ತೆಯವರು ತುಸು ಹೊತ್ತು ಕಾಯ್ದರು. ನಾನು ಕೋಣೆಯಿಂದ ಹೊರಬೀಳದಿರಲು ಅವರಿಗೆ ರೇಗಿತು. ಅವರದು ಬಲು ಸಿಡುಕಿನ ಪ್ರಕೃತಿ.

ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಮಾತಿಗೂ ಗುರ್ರೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಅಭಿಮಾನ ಹೆಚ್ಚು; ನನ್ನನ್ನವರು ತೊತ್ತೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ಹಾಂ,.ತಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಯಾವಾಗಲೂ ನಯವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ, ಅವರನ್ನು ತಲೆಗೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ನಾನೆನ್ನುತ್ತೇನೆ. ಅವರು ಸಿಟ್ಟುಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ನನ್ನ ಕೋಣೆಯ ಬಾಗಿಲಬಳಿ ಬಂದು, "ನಿನಗೆ ಉಪಹಾರ ತಯಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದೆ, ತಯಾರಿಸಿದೆಯಾ?" ಎಂದರು. "ಇನ್ನೂ ಪುರಸತ್ತು ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ" ಎಂದು ನಾನೂ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಉತ್ತರವಿತ್ತೆ.

"ಅಂದರೆ, ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿರೋದೇ ನಿನ್ನ ಕೆಲಸ ಅಂತೀಯಾ? ಇತ್ತೀಚೆ ಏನಾಗಿದೆ ನಿನಗೆ? ಯಾತರ ಸೊಕ್ಕು ಇದು? ಗಂಡ ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ, ನಾ ಯಾಕ ದುಡೀಲಿ ಅಂತಾನೋ? ಈ ಸೊಕ್ಕಿನಾಗ ಮರೀ ಬ್ಯಾಡ—ನಿನ್ನ ಗಂಡ ಲಕ್ಷ ಗಳಿಸಲಿ, ಮನೆಯಾಗ ನಂದೇ ರಾಜ್ಯ. ಈಗ ಅವ ನಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು ತರಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ಯಾನ, ಆಗಲೇ ಬಂತು ನಿನಗ ಮನೀ ಯಜಮಾನಿಯಾಗೋ ಹೌಸು! ಆದರೆ ಅವನನ್ನು ಪಾಲನ ಪೋಷಣ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನೀ ಬಂದಿದ್ದಿಲ್ಲ, ನಾನೇ ಅವನನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಓದಿಸಿ ಮನಸ್ಯನ್ನ ಮಾಡಿದೆ. ಭಲೆ! ನಿನ್ನೆ ಮೊನ್ನಿನ ಹುಡುಗಿ, ಈಗಿನಿಂದಲೇ ಈ ಗರ್ವ!"

ನಾನು ಅಳಲಾರಂಭಿಸಿದೆ. ಬಾಯಿಂದ ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ. ಬಾಬೂಜಿ ಮೇಲಿನ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಓದುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಈ ಮಾತು ಅವರು ಕೇಳಿದರು. ಬಹಳ ನೊಂದುಕೊಂಡರು. ರಾತ್ರಿ ಕೋಣೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವರೆಂದರು: "ಇವೊತ್ತು ನೋಡಿದೆಯಾ ಅವ್ವನ ಸಿಟ್ಟು? ಇಂತಹ ಅತ್ಯಾಚಾರದಿಂದಲೇ ಹೆಂಗುಸರಿಗೆ ಬದುಕು ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಎನಿಸುವುದು. ಈ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ವೇದನೆ ಹೇಳಲು ಅಸಾಧ್ಯ. ಜೀವನ ಭಾರವಾಗುತ್ತದೆ, ಹೃದಯ ಜರ್ಜರವಾಗುತ್ತದೆ, ಮನುಷ್ಯನ ಆತ್ಮೋನ್ನತಿ, —ಗಾಳಿ ಬೆಳಕು ನೀರು ಇಲ್ಲದ ಗಿಡ ಒಣಗುವಂತೆ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಮಹಾ ಅನ್ಯಾಯ. ನಾನಂತೂ ಅವರ ಮಗ. ಅವರ ಮುಂದೆ ಬಾಯಿ ಬಿಡಲಾರೆ. ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅವರ ಅಧಿಕಾರ

ಅತಿಶಯವಾಗಿದೆ. ಅವರಿಗೆದುರಾಗಿ ಒಂದು ಶಬ್ದ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದೂ ನನಗೆ ಲಜ್ಜಾಸ್ಪದ; ಈ ಬಂಧನ ನಿನಗೂ ಇದೆ. ಅವರು ಆಡಿದುದನ್ನು ನೀನು ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕೇಳಿರದಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕದಾಚಿತ್ ನಾನು ವಿಷವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತ್ರ ಉಪಾಯ– ಸದೈವ ಅವರು ಅಂದದ್ದು ಆಡಿದ್ದು ಸೈರಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವುದು, ಇಲ್ಲವೆ ನಮ್ಮ ದಾರಿ ನಾವು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈಗ ಅಪ್ಪನ ಸ್ವಭಾವ ಬದಲಾದೀತೆಂದು ಆಶಿಸುವುದು ಪೂರಾ ಭ್ರಮೆ. ಹೇಳು, ನಿನಗೆ ಯಾವುದು ಒಪ್ಪಿಗೆ ? "

ನಾನು ಅಂಜುತ್ತಂಜುತ್ತ, " ನೀವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಇನ್ನೆಂದೂ ನಾನು ಓದುವುದಿಲ್ಲ, ಬರೆಯುವುದಿಲ್ಲ; ಅವರು ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಅದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಗಲಿ. ನಾನು ಓದಿ, ಬರೆದು ಮಾಡುವುದೇನು ? " ಎಂದೆ.

" ಆದರೆ ಇದು ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. ಅಪ್ಪ ಈ ದಿನ ಆರಂಭ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ; ಇನ್ನು ದಿನಾಲು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಹೋಗುವುದು. ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಭ್ಯಳನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಶೀಲಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಂತೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಕೆಟ್ಟೆನಿಸುವುದು, ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಹಾಯುವುದು. ಅವರು ಯಾವ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದಿರುವರೋ ಅದೀಗ ಉಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರರಿಯರು. ವಿಚಾರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮಯಾನುಕೂಲತೆ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಲ್ಲ. ನನಗೊಂದು ಉಪಾಯ ಹೊಳೆದಿದೆ– ಬೇರೆ ಯಾವ ಊರಿಗಾದರೂ ಹೋಗಿ ಉದ್ಯೋಗ ಹೂಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ನನ್ನ ವಕೀಲಿಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಏನಾದರೂ ನೆವ ಹುಡುಕುವ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. "

ಈ ಏರ್ಪಾಡಿಗೆ ನಾನೇನೂ ಎದುರು ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬೊಂಟಿಗಳಾಗಿ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಬೆದರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಆಶೆಯಿಂದ ಹಿಗ್ಗಿದೆ.

೩

ಆ ದಿನದಿಂದಲೇ ಅತ್ತೆಯವರು ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತುಬಿಟ್ಟರು. ತವರು ಮನೆಯವರಲ್ಲಿ, ನೆರೆಹೊರೆಯವರಲ್ಲಿ, ನಾದಿನಿಯರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಗೇಲಿ ಮಾಡ ತೊಡಗಿದರು. ಇದರಿಂದ ನನಗೆ ಬಹಳ ನೋವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಮೊದಲು ಅವರೇನಾದರೂ ಅಂದು-ಆಡಿ ಮಾಡಿದರೆ ನನಗೆ ಒಗ್ಗುತ್ತಿತ್ತು. ನನ್ನ ಹೃದಯದಿಂದ ಅವರ ಮಾನಮರ್ಯಾದೆ ಹಾರತೊಡಗಿತು. ಯಾರ ಮೇಲೇ ಆಗಲಿ, ಈ ರೀತಿ ಕಟಾಕ್ಷ ಇಡುವುದೆಂದರೆ, ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಬಗೆಗಿದ್ದ ಆದರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಸೈ. ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ದೊಡ್ಡ ಆರೋಪವೆಂದರೆ, ನಾನು ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಮೇಲೆ ಮೋಹನಮಂತ್ರ ಊದಿದ್ದೇನೆ, ಅವರು ನನ್ನ ಇಂಗಿತದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇದರ ವಿಪರೀತವಿತ್ತು.

ಭಾದ್ರಪದಮಾಸ; ಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿಯ ಹಬ್ಬ ಬಂದಿತು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ವ್ರತ ಮಾಡಿದರು. ಎಂದಿನಂತೆ ನಾನೂ ಮಾಡಿದೆ. ಠಾಕೂರಜಿಯ ಜನನ ರಾತ್ರಿ ಹನ್ನೆರಡು ಗಂಟೆಗೆ ಆಗುವುದಿತ್ತು; ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಹಾಡುತ್ತ ಬಾರಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದೆವು. ಬಾಬೂಜಿ ಈ ಅಸಭ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯ ತೀವ್ರ ವಿರೋಧಿಗಳು. ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಗಂಟೆಗೆ ನಾನವರ ಕೋಣೆಗೆ ಹೋದೆ. ಆಗವರು "ಹೀಗೆ ಶರೀರವನ್ನು ಬಳಲಿಸುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಲಾಭವೇನು ? ಕೃಷ್ಣ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾಪುರುಷ, ಅವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದು ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವೇ. ಆದರೆ, ಹೀಗೆ ಹಾಡಿದರೆ ಬಾರಿಸಿದರೆ ಏನು ಬಂತು ? ಈ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ ಧರ್ಮವಲ್ಲ. ಸತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ ಧರ್ಮ, ಹೊರತೋರಿಕೆಯಲ್ಲಲ್ಲ." ಎಂದು ನನಗೆ ತಿಳಿಹೇಳಿದರು.

ಬಾಬೂಜಿ ಈ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಅವರು ಭಗವದ್-ಗೀತೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅದನ್ನೆಂದೂ ಪಠಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಬಾಯಿಂದ ಹೂಮಳೆ ಸುರಿದಂತೆ; ಆದರೆ, ಎಂದೂ ಯಾವ ಉಪನಿಷತ್ತನ್ನೂ ಓದಿದುದನ್ನು ನೋಡಿಲ್ಲ. ಹಿಂದುಧರ್ಮದ ಗೂಢತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮನಸೋತಿದ್ದರು;

ಆದರೆ, ಅದನ್ನು ಸಮಯಾನುಕೂಲವೆಂದು ಎಣಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ವೇದಾಂತವನ್ನಂತೂ ಭಾರತದ ಅವನತಿಯ ಮೂಲಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವೇದಾಂತವೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿದುದು; ಜಗತ್ತಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾವು ತುಚ್ಛವೆಂದು ತಿಳಿಯತೊಡಗಿದೆವು, ಇಂದಿಗೂ ಅದರ ಫಲ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವೆವು—ಎಂದವರು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಏಳ್ಗೆಯ ಕಾಲವಿದೆ. ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ ಆಗದು. ಸಂತೋಷವೇ ಭಾರತವನ್ನು ಮುಗ್ಗಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತರಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ ಎಲ್ಲಿತ್ತು ನನಗೆ? ಅವರು ಯುರೋಪೀಯ ನಾಗರಿಕತೆಯ ತಿರುಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದರೆಂದು ಈಗ ನನಗೆನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ಅವರೂ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಆ ಹುಮ್ಮಸ್ಸೂ ಈಗ ತಣ್ಣಗಾಗಿದೆ.

೪

ಕೆಲ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಹಾಬಾದಿಗೆ ಹೊರಟುಹೋದೆವು. ಒಂದು ಅಟ್ಟದ ಮನೆಯನ್ನು ಬಾಬೂಜಿ ಮೊದಲೇ ಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದ ಸಜ್ಜಾದ ಮನೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಐದು ಜನ ನೌಕರರಿದ್ದರು—ಇಬ್ಬರು ಗಂಡಾಳು, ಇಬ್ಬರು ಹೆಣ್ಣಾಳು, ಒಬ್ಬ ಅಡಿಗೆಯವ. ಈಗ ನನಗೆ ಒಂದೂ ಮನೆಗೆಲಸವಿರಲಿಲ್ಲ ಮನಸು ವ್ಯಾಕುಲವಾದಾಗ ಯಾವುದೊಂದು ಕಾದಂಬರಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಕಂಚು-ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳು ತೀರ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದವು. ಕಪಾಟಿನಲ್ಲಿ ಚೀನಿಮಣ್ಣಿನ ತಟ್ಟೆಗಳೂ ಬಟ್ಟಲುಗಳೂ ಇಟ್ಟಿದ್ದವು. ಊಟ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೇ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಬಾಬೂಜಿ ಒಳ್ಳೇ ಸೊಗಸಿನಿಂದ ಉಣ್ಣು ತ್ತಿದ್ದರು. ಮೊದಮೊದಲು ನನಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಬರುಬರುತ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಉಣ್ಣುವುದು ಅಭ್ಯಾಸವಾಯಿತು. ಒಂದು ಕುದುರೆ ಗಾಡಿಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿದ್ದೆವು. ನಡೆದು ಹೋಗುವುದನ್ನು ಪೂರಾ ಬಿಟ್ಟೆವು ಬಜಾರನ್ನಾದರೂ ಕಾಣುವುದಕ್ಕೆ- ಹತ್ತೇ ಹೆಜ್ಜೆ ಹೋಗುವುದಿರಲಿ —ಗಾಡಿ ಹೂಡಿಸುವುದೇ. ಇದೇ ಫ್ಯಾಶನ್ನು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು ಬಾಬೂಜಿ.

ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಸಂಪಾದನೆ ಇನ್ನೂ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಿತ್ತು. ಸಮನಾಗಿ ವೆಚ್ಚವೂ ಸಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅವರು ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು, "ಗಳಿಕೆ ಇಷ್ಟು ಕಡಿಮೆಯಿರುವಾಗ ಇಷ್ಟೇಕೆ ವೆಚ್ಚ ಹಬ್ಬಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೀರಿ? ಯಾವುದಾದರೂ ಸಣ್ಣ ಮನೆ ಹಿಡಿಯಿರಿ; ಇಬ್ಬರು ನೌಕರರಾದರೂ ಸಾಕು," ಎಂದು ನಾನೆಂದರೆ, ಬಾಬೂಜಿ ನಕ್ಕುಬಿಟ್ಟು, "ನಮ್ಮ ಬಡತನದ ಡಂಗುರ ನಾನೇ ಏಕೆ ಹೊಡೆಯಲಿ? ಬಡತನವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಬಡತನಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುಃಖದಾಯಕ. ನಾವು ನಿರ್ಧನರು ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆತುಬಿಡು; ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಮ್ಮ ಕಡೆ ತಾನೇ ಓಡಿಬರುತ್ತಾಳೆ. ವೆಚ್ಚ ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಆವಶ್ಯಕತೆ ಬೆಳೆಯುವುದು ದ್ರವ್ಯೋಪಾರ್ಜನೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲು. ಇದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಗುಪ್ತಶಕ್ತಿಗಳು ವಿಕಾಸವಾಗುವುವು; ಆ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ತಳ್ಳುತ್ತ ಮುಂದಡಿಯಿಡಲು ನಾವು ಸಮರ್ಥರಾಗುವೆವು. ದರಿದ್ರತೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು ಸಂತೋಷ" ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

ನಮ್ಮ ವ್ಯಯ ದಿನ ದಿನ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲಿತ್ತು. ವಾರದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ಸಿನೆಮಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೆವು. ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಭೋಜನ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ. ಸುಖಭೋಗವೇ ಬಾಳಿನ ಗುರಿ ಎಂದು ನನಗೀಗ ತಿಳಿಯತೊಡಗಿತು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ನಮ್ಮ ಉಪಾಸನೆಯ ಬಯಕೆ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಭೋಗಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದೇ ಅವನ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆರಾಧನೆ. ನನಗೆ ಓದು ಹೇಳಲು, ಗಾಯನ ಕಲಿಸಲು ಒಬ್ಬ ಈಸಾಯಿಲೇಡಿ ಬರಲಾರಂಭಿಸಿದಳು. ಒಂದು ಪೇಟಿಯೂ ಬಂದಿತು. ಈ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ನಾನು ರಾಮಾಯಣ, ಭಕ್ತಮಾಲಗಳನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟೆ. ಆ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಅಪ್ರಿಯವಾದವು. ದೇವರಲ್ಲಿಯ ವಿಶ್ವಾಸ ಹಾರಿಹೋಯಿತು.

ಇರುಇರುತ್ತ ಅಲ್ಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮಂದಿಯ ಸ್ನೇಹ, ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆದವು. ಅದೊಂದು ತೀರ ಹೊಸ ಸೊಸಾಯಿಟಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ರೀತಿ ನೀತಿ, ಆಹಾರ-ವಿಹಾರ, ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ ನನಗೆ ಪೂರಾ ಅಪರಿಚಿತ. ಆ ಸೊಸಾಯಿಟಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ನವಿಲುಹಿಂಡಿನಲ್ಲಿ ಕಾಗೆ ಸೇರಿದಂತಿದ್ದೆ.

ಆ ಲೇಡಿಗಳ ಮಾತುಕತೆಯ ವಿಷಯಗಳೆಂದರೆ ನಾಟಕ ಚಿತ್ರಪಟ, ಕುದುರೆ ಜೂಜು, ಟೆನಿಸ್, ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ಲೇಖಕರ ಲೇಖನಗಳು. ಅವರ ಚಾತುರ್ಯಬುದ್ಧಿಯ ತೀವ್ರತೆ, ಅವರ ಸ್ಫೂರ್ತಿ, ಅವರ ಚಪಲತೆಗಳಿಗೆ ನಾನು ಬೆರಗಾಗುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅವರು ಜ್ಞಾನ-ಪ್ರಕಾಶಗಳ ಪುತ್ಥಳಿಗಳೆಂದು ನನಗೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರು ಮುಸುಕು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ದಿಟ್ಟತನ ನನ್ನನ್ನು ಚಕಿತಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ನನ್ನನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಹವಣಿಸುವರು, ನಾನು ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಲೇಡಿಗಳು ಚಿಂತಿತರಾದುದನ್ನಾಗಲಿ ಉದಾಸರಾಗಿದ್ದುದನ್ನಾಗಲಿ ನಾನೆಂದೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಮಿಸ್ಟರ್ ದಾಸರಿಗೆ ಬಹಳ ಜಡ್ಡಾಗಿತ್ತು; ಆದರೂ ಮಿಸೆಸ್ ದಾಸರ ಮೋರೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿಂತೆಯ ಚಿಹ್ನವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮಿಸ್ಟರ್ ಬಾಗಡಿ ನೈನಿತಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯ ರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೂ ಮಿಸೆಸ್ ಬಾಗಡಿ ನಿತ್ಯವೂ ಟೆನಿಸ್ ಆಡಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿ ಹೇಗಿತ್ತೆಂಬುದು ನನಗೇ ಗೊತ್ತು.

ಈ ಲೇಡಿಗಳ ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಕರ್ಷಣಶಕ್ತಿಯಿತ್ತು; ಅದು ನನ್ನನ್ನು ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆಮೋದಪ್ರಮೋದಗಳಿಗಾಗಿ ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಉತ್ಸುಕರು; ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಹಾಗೆಯೇ ನಾನೂ ನಿಃಸಂಕೋಚಳಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂದು ಹಾರಯಿಸುವುದು ನನ್ನ ಜೀವ. ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮಾತಾಡುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ದೇವಿಯರೆಂದು ನನಗೆನ್ನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ನನ್ನ ಈ ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲು ನಾನು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ.

ಈ ಮಧ್ಯೇ ನನಗೊಂದು ಖೇದಜನಕ ಅನುಭವ ಬರತೊಡಗಿತು. ಬಾಬೂಜಿ ನನ್ನನ್ನು ಮೊದಲಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸದೈವ 'ಡಿಯರ್, ಡಾರ್ಲಿಂಗ್' ಮೊದಲಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೂ ಅವರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೃತಕತನವಿದ್ದಂತೆ ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಮಾತು ಹೃದಯದಿಂದ ಹೊರಡದೆ ಬಾಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತಿವೆ ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಸ್ನೇಹ ಪ್ರೇಮಗಳಲ್ಲಿ ಹಾರ್ದಿಕಭಾವಕ್ಕಿಂತ ಅಲಂಕಾರ

ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ಮಯದ ಮಾತೆಂದರೆ, ಬಾಬೂಜಿ ಯವರ ಮೇಲೆ ಮೊದಲಿನ ಆ ಶ್ರದ್ಧೆ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಅವರ ತಲೆ ನೋವಿನಿಂದ ನನ್ನ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ನೋವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಗೌರವದ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತಲಿತ್ತು. ನಾನೀನ ಬೆತಗುಸಿಂಗಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇದೂ ಒಂದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು, ಯಾವನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನ ವ್ರತಧಾರಿಣಿ ಎಂದಲ್ಲ. ನನಗೂ ನನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಮ್ಮೆ ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಈಗ. ಈಗ ನಾನು ಎರಡನೆಯವರಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ನನಗಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದೆ. ತ್ಯಾಗ–ಸೇವಾಭಾವಗಳು ನನ್ನ ಅಂತರಂಗದಿಂದ ಲುಪ್ತವಾಗ ತೊಡಗಿದ್ದವು.

ನಾನೀಗಲೂ ಪರದೆ ಬಿಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತನ್ನ ರೂಪದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಹೃದಯ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದು ದಿನ ಮಿಸ್ಟರ್ ದಾಸ ಹಾಗೂ ಬೇರೆ ಕೆಲ ಸಭ್ಯರು ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರ ನನ್ನ ನಡುವೆ ಒಂದು ತೆರೆ ಮಾತ್ರ ಅಡ್ಡವಿತ್ತು. ನನ್ನ ಈ ಸಂಕೋಚಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಬೂಜಿ ಬಹಳ ಲಜ್ಜಿತರಾಗಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಸಭ್ಯತೆಗೆ ಇದೊಂದು ಕಪ್ಪುಕಲೆಯೆಂದು ಅವರು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ರೂಪಸಿಂಗಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರಿಗಿಂತ ಕೀಳೆಂಬುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರದೆಯುಲ್ಲಿಲ್ಲ, ಅವಳಿನ್ನೂ ನಾಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರು ತೋರಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಗೆಳೆಯರು ನನ್ನ ಚೆಲುವಿಕೆ, ನನ್ನ ಉಡಿಗೆ ಒಡವೆ ನೋಡಲಿ ಎಂಬ ಆಶೆಯಿಂದ ಬಾಬೂಜಿ ನನ್ನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಪರದೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೊನೆಗೆ, ಕೆಲದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸಂಕೋಚ ತೊಲಗಿತು. ಅಲಹಾಬಾದಿಗೆ ಬಂದು ಪೂರಾ ಎರಡು ವರುಷ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ, ನಾನು ಬಾಬೂಜಿಯವರೊಟ್ಟಿಗೆ ಮುಸುಕು ತೊರೆದು ಅಡ್ಡಾಡತೊಡಗಿದೆ. ತಿರುಗಾಟದ ತರುವಾಯ ಟೆನಿಸಿನ ಪಾಳಿ. ಕೊನೆಗೆ ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕೂಡ್ರ ತೊಡಗಿದೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಲಬ್ಬು, ಟೆನಿಸ್ಸು ಒಂದು ತಮಾಶೆಯಾಗಿ ತೋರಿದವು. ಈ ಜನ ವ್ಯಾಯಾಮಕ್ಕಾಗಿ ಟೆನಿಸ್ ಆಡುವುದಿಲ್ಲ, ಫ್ಯಾಶನಿಗಾಗಿ ಆಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದೆನಿಸಿತು. ತಾವು ಟೆನಿಸ್ ಆಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ

ಬಾಗುವುದರಲ್ಲಿ, ಓಡುವುದರಲ್ಲಿ, ಜಿಗಿಯುವುದರಲ್ಲಿ—ಕೃತ್ರಿಮತೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು; ಈ ಆಟದ ಗುರಿ ಕಸರತ್ತಲ್ಲ, ಬರೀ ತೋರಿಕೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಕ್ಲಬ್ಬಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಇದಕ್ಕೂ ವಿಚಿತ್ರ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲವೂ ನಕಲು, ಅಸಡ್ಡಾಳ, ವಿರೂಪ. ಅಲ್ಲಿ ಜನ ಕೆಲ ಆರಿಸಿದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು—ಅವೂ ಸಾರವಿಲ್ಲದವು—ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು; ನಾಟಕದ ನಗೆ—ಅದೂ ಅರ್ಥಹೀನ—ನಗುತ್ತಿದ್ದರು; ಸ್ತ್ರೀಯರ ಆ ಅಭದ್ರ ನಿರ್ಲಜ್ಜತೆ, ಪುರುಷರ ಆ ಭಾವಶೂನ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಪೂಜೆ ನನಗೆಷ್ಟೂ ಹಿಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆ ಆಂಗ್ಲರ ರೀತಿನಡತೆಗಳ ಹಾಸ್ಯಜನಕ ನಕಲು! ಆದರೆ ಕ್ರಮಶಃ ನಾನೂ ಆ ನಡೆವಳಿಗೇ ಒಲಿದು ಅವರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರದರ್ಶನಲೋಲುಪತೆಯಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಶಕ್ತಿಯುಂಟೆಂಬುದು ಈಗ ನನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಂಗಾರ, ವೇಷರಚನೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದೆ ನಾನು—ಕೇವಲ ಕ್ಲಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣೊಳಗೂ ಬಿಂಬಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಸೇವೆ ಸತ್ಕಾರ ಗಳಿಗಿಂತ ನನ್ನ ಸಿಂಗಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸಿನ ಆಸಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಿತು; ಆ ಲಾಲಸೆ ನನಗೆ ಅಮಲಿನಂತೆಯೇ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿತು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಜನರ ಬಾಯಿಂದ ನನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯದ ಹೊಗಳಿಕೆ ಕೇಳಿದರೆ ಹೆಮ್ಮೆ ಬೆರತ ಆನಂದ ನನಗಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನನ್ನ ಲಜ್ಜಾಶೀಲತೆಯು ಎಲ್ಲೆ ವಿಸ್ಮೃತವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ನನ್ನ ಮೈತುಂಬ ನವಿರೇಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ದೃಷ್ಟಿಪಾತದಿಂದ, ಮೊದಲು ನನ್ನನ್ನು ವಿಷ ಕುಡಿಯಲು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಹಾಸ್ಯಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ, ಈಗ ನನಗೆ ಉನ್ಮಾದಪೂರ್ಣ ಹರ್ಷವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ, ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯ ಮೇಲೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಳನೋಟ ಚೆಲ್ಲಿದರೆ ಮನಸ್ಸು ಬೆಚ್ಚುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಡೋಣಿ ಯಾವ ದಡಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು? ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗಬಾರದು ಎಂದು ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವೆ; ಆದರೆ ಆ ಹೊತ್ತು ಬರುತ್ತಲೂ ಹೋಗಲು ಅಣಿಯಾಗುವೆ. ನನ್ನಂಕೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಿರಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದವು.

೩

ಮತ್ತೆರಡು ವರುಷಗಳು ಉರುಳಿದವು. ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಸ್ವಭಾವ ದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರ ಪರಿವರ್ತನೆ ಕಂಡುಬರತೊಡಗಿತು. ಅವರು ಉದಾಸೀನರಾಗಿ

ಚಿಂತಾಮಗ್ನರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು. ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತು ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಇವರನ್ನು ಏನೋ ಕಠಿನ ಚಿಂತೆ ಆವರಿಸಿದೆ, ಇಲ್ಲವೆ ಏನಾದರೂ ಅಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿರಬೇಕು ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮೋರೆ ಬತ್ತಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂತಹ ಇಂತಹ ಮಾತಿಗಾಗಿಯೂ ನೌಕರರ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವುದೂ ತೀರ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು.

ಒಂದೇ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಹಿಂದೆ ಅವರು ತಪ್ಪದೆ ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು; ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವರ ಮನಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಈಗವರು ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಆರಾಮ ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನೋ ಪುಸ್ತಕವನ್ನೋ ನೋಡುತ್ತಿರುವರು. ಏನು ವಿಷಯ ಎಂಬುದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಒಂದು ದಿನ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಜ್ವರ ಬಂದವು. ಇಡೀ ದಿನ ಎಚ್ಚರಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನನಗೆ ಅವರ ಬಳಿ ಕುಳ್ಳಿರುವುದೆಂದರೆ ಅಂಕುಶದಂತೆ ಚುಚ್ಚುತ್ತಿತ್ತು. ನನ್ನ ಮನಸು ಒಂದು ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನವಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಹತ್ತಿರ ನಿಮಿಷ ಮಾತ್ರ ಹೋಗಿ ಬಂದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆ. ಟೆನಿಸಿನ ಸಮಯವಾದಾಗ ಹೋಗಲೋ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಇತಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದೆ. ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಈ ಕದನ ನಡೆಯಿತು. ನಾನು ಇಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೇನು ಗುಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಅದು ನಿರರ್ಥಕ ಎಂದು ಕೊನೆಯ ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು. ರೆಕೆಟ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ನಡೆದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮಿಸೆಸ್ ದಾಸ, ಮಿಸೆಸ್ ಬಾಗಡಿಯವರಿಗೆ ನನ್ನ ಪತಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಸಜಲನೇತ್ರಳಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಟೆನಿಸ್ ಕೋರ್ಟಿಗೆ ಹೊರಟರು. ಮಿಸ್ಟರ್ ದಾಸರು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದರು. ತಣ್ಣನೆಯ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಟ್ಟು ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ.

ಮೂರು ವರುಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಬಾಬೂಜಿಯವರಿಗೆ ಹೀಗೆಯೇ ಜ್ವರ ಬಂದಿದ್ದವು; ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಅವರಿಗೆ ಗಾಳಿ ಹಾಕುತ್ತ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದೆ ನಾನು. ಹೃದಯ ಕಳವಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇವರ ಬದಲು ನನಗೆ ಜ್ವರ ಬರಲಿ, ಇವರು ಎದ್ದು ಕೂಡ್ರಲಿ ಎಂದು ಜೀವ ಕೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗ ಆ ಹೃದಯ

ಸ್ನೇಹಶೂನ್ಯವಾಗಿತ್ತು, ತೋರಾಟಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಆಳುವ ಕ್ಷಮತೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಂದಿನಂತೆಯೇ ರಾತ್ರಿ ಒಂಬತ್ತಕ್ಕೆ ಮನೆಗೆ ಮರಳಿದೆ. ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಪ್ರಕೃತಿ ಕೊಂಚ ವಾಸಿಯಾಗಿ ಕಂಡಿತು. ನನ್ನನ್ನು ಅಶಕ್ತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಮುಗುಳ್ನಗಲು ಹೊರಳಿದರು ಮಾತ್ರ. ನಾನು ಅಡ್ಡಾದಾಗ, ನನ್ನ ಹೃದಯ ನನ್ನನ್ನು ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆಗಾಗಿ, ವಿಲಾಸಾಸಕ್ತಿಗಾಗಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು.

ನಾನೀಗ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕಾದಂಬರಿಗಳನ್ನು ಓದಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ. ನಮ್ಮ ಮಾತುಕತೆ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ, ವಿಚಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು.

ನಮ್ಮ ಸುಸಂಸ್ಕೃತತೆಯ ಆದರ್ಶ ಈಗ ಅತೀವ ಉಚ್ಚವಾಗಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರಮಂಡಲಿಯ ಹೊರತಾಗಿ ಇತರರೊಡನೆ ಬೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಸಂಕೋಚವೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ನಮಗಿಂತ ಕೆಳಮಟ್ಟದ ಜನರೊಡನೆ ಮಾತ ನಾಡುವುದು ಅಪಮಾನವೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನೌಕರರೆಂದರೆ ಕೇವಲ ನೌಕರರು; ಅವರ ಸ್ವಂತದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯ ಪರವೆ ನಮಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಂದ ನಾವು ಅಲಿಪ್ತರಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅವರ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುತ್ವ ವನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನಮ್ಮನ್ನು ಅವರು ಸಾಹೇಬರೆಂದು ತಿಳಿಯಲೆಂಬುದು ನಮ್ಮಾಸೆ. ಹಿಂದುಸ್ತಾನೀ ಹೆಂಗುಸರನ್ನು ಕಂಡರೆ ನನಗೆ ಹೇಸಿಕೆ—ಅವರಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇರಲಿ.

ಮರುದಿನವೂ ಬಾಬೂಜಿಯವರಿಗೆ ಗುಣವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಸತತ ಮೂರು ದಿನ ಜ್ವರ ಬಂದವು. ಮಿಸೆಸ್ ದಾಸರು ಒಬ್ಬ ನರ್ಸನ್ನು ಕರೆಯಲು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆದೇಶವಿತ್ತುದರಿಂದ ನಾನೊಪ್ಪಿಕೊಂಡೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ರೋಗಿಯ ಆರಯ್ಕೆಯ ಕೆಲಸದಿಂದ ಬಿಡುವಾಗಿ ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸಿತು. ಎರಡು ದಿನ. ನಾನು ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗಿರದಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಜೀವ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಭೀರುತ್ವ- ಪೂರ್ಣ ತ್ಯಾಗದಮೇಲೆ ಕೋಪವೂ ಬರುತ್ತಿತ್ತು.

ಒಂದು ದಿನ ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಒರಗಿ ನಾನೊಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪುಸ್ತಕ

ಓದುತ್ತಿದ್ದೆ. ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಜಡ್ಡು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ನನ್ನ ಮನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಕನೆ ಎದ್ದಿತು. ಈ ಶೋಕಮಯ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ನಾನು ಒಳಗೊಳಗೆ ಆನಂದ ಹೊಂದತೊಡಗಿದೆ. ಮಿಸೆಸ್ ದಾಸ, ಮಿಸೆಸ್ ನಾಯ್ಡು, ಮಿಸೆಸ್ ಶ್ರೀವಾಸ್ತವ, ಮಿಸ್ ಖರೆ, ಮಿಸೆಸ್ ಶರಗಾ ಎಲ್ಲರೂ ಸಹಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ತೋರಲು ಬರುವರು. ಅವರನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರುಕ್ಕುವುದು. 'ಸೋದರಿಯರೆ, ನನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವ ಹೋಯಿತು. ಅಯ್ಯೋ, ಬದುಕು ಹಾಳಾಯ್ತು. ನನ್ನ ಬಾಳು ಕಾಳಿರುಳಿನ ಕಾಡಿನ—ಸುಡುಗಾಡಿನ ದೀವಿಗೆಗೆ ಸಮನಾಯಿತು. ನನ್ನ ಗತಿಗಾಗಿ ದುಃಖ ವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಡಿರಿ. ಬಂದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಆ ಮಹಾನ್ ಆತ್ಮದ ಮುಕ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆ.' ಎಂದು ನಾನೆನ್ನುವೆ.

ಹೀಗೊಂದು ದುಃಖಪೂರ್ಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮನದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದೆ. ಶವದೊಂದಿಗೆ ಮಸಣಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಯಾವ ವಸ್ತ್ರ ಧರಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಕೂಡ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದೆ!

ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಈ ಘಟನೆಯ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುವುದು. ಇಡಿ ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟಿನ ಜನ ಸಮವೇದನೆಯ ಓಲೆ ಬರೆಯುವರು. ಅವುಗಳಿಗೆ ನನ್ನ ಉತ್ತರವನ್ನು ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವೆ.—'ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಬರೆಯಲು ನಾನು ಅಸಮರ್ಥಳಾಗಿದ್ದೇನೆ; ಹೃದಯ ಚೂರು ಚೂರಾಗಿದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ಅಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೊರತು ಬೇರೇತಕ್ಕೂ ಸಮಯವಿಲ್ಲ. ಆ ಜನರಿಗೆಲ್ಲ ಅವರ ಸಹಾನುಭೂತಿಗಾಗಿ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞಳಾಗಿದ್ದೇನೆ; ಮೃತರ ಆತ್ಮದ ಸದ್ಗತಿಗಾಗಿ ದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರನ್ನು ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆ.'

ಈ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವಾಗ ನರ್ಸ್ ಬಂದು "ತಮ್ಮನ್ನು ಸಾಹೇಬರು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ" ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದಳು.

ಆಗ ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗುವ ಸಮಯ. ಈ ಕರೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಬೇಸರ ವೆನಿಸಿತು. ಆದರೆ ಮಾಡುವುದೇನು? ಹೇಗೋ ಅವರ ಹತ್ತಿರ ಹೋದೆ. ಅವರಿಗೆ ಜಡ್ಡಾಗಿ ಸುಮಾರು ತಿಂಗಳಾಗಿತ್ತು. ಬಹಳ ದುರ್ಬಲರಾಗಿದ್ದರು.

ವಿನಯಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವರು ನನ್ನ ಕಡೆ ನೋಡಿದರು. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿತ್ತು. ನನಗೆ ದಯೆ ಬಂದಿತು. ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಿದೆ. "ಏನು ಮಾಡಲಿ? ಬೇರೆ ಡಾಕ್ಟರನ್ನು ಕರೆಯಲೆ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದೆ.

ಬಾಬೂಜಿ ದೃಷ್ಟಿ ತಗ್ಗಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಕರುಣಭಾವದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದರು. "ಇಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಗುಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಅವ್ವನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಬೇಕು," ಎಂದರು.

"ಇಲ್ಲಿಗಿಂತ ಅಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವಿರೇನು?" ಎಂದು ನಾನು ಕೇಳಿದೆ.

"ಏಕೋ ಏನೋ, ಅವ್ವನನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಜೀವ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿದೆ. ಔಷಧ ಉಪಚಾರ ಇಲ್ಲದೆಯೂ ಅಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಗಾಗುವುದೆಂದು ಎನಿಸುತ್ತಿದೆ." ಎಂದರು.

"ಇದು ನಿಮ್ಮ ವಿಚಾರಮಾತ್ರ" ನಾನೆಂದೆ.

"ಹಾಗೂ ಇದ್ದೀತು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪೂರೈಸು. ಈ ರೋಗದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಈ ಜೀವನದಿಂದಲೂ ನನಗೆ ರೋಸಿಕಿಟ್ಟಿದೆ."

ನಾನು ವಿಸ್ಮಯದಿಂದ ಅವರ ಕಡೆ ನೋಡಿದೆ. ಅವರು ಮತ್ತೆ ಆರಂಭಿಸಿದರು:

"ಹಾಂ, ಈ ಬಾಳು ಬೇಸರಾಗಿದೆ. ನಾನು ಯಾವ ತರಂಗಿತವಾದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಜಲದ ಕಡೆಗೆ ಓಡುತ್ತಲಿದ್ದೆನೋ ಅದು ಮರುಭೂಮಿಯೆಂದು ನನಗೀಗ ಎನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಜೀವನದ ಹೊರರೂಪಕ್ಕೆ ನಾನು ಮನಸೋತಿದ್ದೆ. ಈಗ ಆದರ ಆಂತರಿಕ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಅರಿವು ನನಗಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ವರುಷಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಈ ಉಪವನದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಹರಿಸಿದೆ; ಇದು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಕಂಟಕಮಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲ, ಆತ್ಮಿಕ ಆನಂದವಿಲ್ಲ. ಇದೊಂದು ಉನ್ಮತ್ತ, ಅಶಾಂತಿಮಯ, ಸ್ವಾರ್ಥಪೂರ್ಣ, ವಿಲಾಸಯುಕ್ತ ಜೀವನ; ನೀತಿಯಿಲ್ಲ, ಧರ್ಮವಿಲ್ಲ. ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಲ್ಲ, ಸಹೃದಯತೆಯಿಲ್ಲ. ದೇವರಿಗಾಗಿ ಈ ಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಉಳಿಸು. ಬೇರೆ ಯಾವ ಉಪಾಯವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ,

ಅಪ್ಪನಿಗೆ ಒಂದು ಕಾಗದ ಬರೆ. ಅವರು ಬರದೆ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ದೈವ-ಗೇಡಿ ಮಗನ ದುಃಖವನ್ನು ಅವರು ನೋಡಲಾರರು. ಈ ಸೊಸಾಯಿಟಿಯ ಗಾಳಿ ಅವರಿಗಿನ್ನೂ ಬಡಿದಿಲ್ಲ, ಅವರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮಮತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ಅವರ ಸ್ನೇಹದ ಆರಯ್ಕೆಯಿಂದ ನೂರು ಔಷಧಗಳ ಕೆಲಸ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವ ಜ್ಯೋತಿಗಾಗಿ ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅವರ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ, ಒಂದು ವೇಳೆ ನಾನು ಮಡಿದರೂ ನನ್ನ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿ ದೊರೆಯುವುದು. ”

ಇದು ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯ ಬಡಬಡಿಕೆ ಎಂದು ನಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ. “ ಸ್ವಲ್ಪ ಇವರ ಟೆಂಪರೇಚರ್ ನೋಡಿರಿ. ನಾನು ಡಾಕ್ಟರರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ” ಎಂದು ನರ್ಸಿಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದು ಅಜ್ಞಾತಭಯದಿಂದ ನನ್ನೆದೆ ನಡುಗತೊಡಗಿತು. ನರ್ಸ್ ಥರ್ಮಾಮೀಟರ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾಬೂಜಿಯ ಹತ್ತಿರ ಹೋದಳು. ಕೂಡಲೇ ಅವರು ಆ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಅವಳ ಕೈಯಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಂಡು ನೆಲಕ್ಕೆಸೆದರು ಅದು ಒಡೆದು ತುಂಡು ತುಂಡಾಯಿತು. ನನ್ನ ಕಡೆ ಅವಹೇಲನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಅವರೆಂದರು : “ ಏಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ,—ಕ್ಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗು ತ್ತೇನೆಂದು ? ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಸ್ತ್ರ ಧರಿಸಿದ್ದೀ, ಗವುನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದೀ. ಇರಲಿ, ಆ ಕಡೆ ಅಡ್ಡಾಡುತ್ತ ಡಾಕ್ಟರರ ಕಡೆ ಹೋದರೆ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳು—ಟೆಂಪ ರೇಚರು ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತುವಂತಹ ಪರಮಾವಧಿ ಬಿಂದುವಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದೆ. ”

ನಾನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಭಯಭೀತಳಾದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕರುಣ–ಚಿಂತೆಯ ಸಂಚಾರವಾಗತೊಡಗಿತು. ಕೊರಳು ತುಂಬಿಬಂದಿತು. ಬಾಬೂಜಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದರು; ಉಸಿರು ವೇಗವಾಗಿ ಆಡುತ್ತಿತ್ತು. ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಡಾಕ್ಟರರ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಬಾಗಿಲಕಡೆ ಹೊರಟೆ. ಈ ಧಿಕ್ಕಾರವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೂ ನಾನೇ ಹೇಗೆ ಹೋಗುವೆ ? ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಬಾಬೂಜಿ ಎದ್ದು ಕುಳಿತು ವಿನಯಭಾವದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದರು : “ ಶ್ಯಾಮಾ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಕೊಂಚ ಹೇಳುವುದಿದೆ. ಅದು ಒಂದು ವಾರದಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ; ಆದರೆ ಸಾಹಸ ಸಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದು ಹೇಳಿಯೇಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿದೆ.

ನಾನಿನ್ನು ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಮರಳಿ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಜೀವನ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಸಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿದೆ; ಅದೇ ನನ್ನ ಬೇನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ. ನನ್ನ ಕಷ್ಟ ಶಾರೀರಿಕವಲ್ಲ, ಮಾನಸಿಕ. ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪುನಃ ಅದೇ—ಲಜ್ಜಾಶೀಲವಾದ, ತಲೆವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ವ್ರತಪೂಜೆ ಮಾಡುವ, ರಾಮಾಯಣ ಓದುವ, ಮನೆಗೆಲಸ ಮಾಡುವ, ಚರಕದಿಂದ ನೂಲುವ, ದೇವರಿಗೆ ಅಂಜುವ, ಪತಿಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ—ಮೊದಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಹದಿನಾರಣೆ ನನ್ನವಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು, ಹದಿನಾರಾಣೆ ನಿನ್ನವನಾಗಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ಆ ಸಾದಾ ಪವಿತ್ರ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಜವಾದ ಸುಖವಿದೆ ಎಂದು ನಾನೀಗ ಅರಿತುಕೊಂಡೆ. ಹೇಳು, ಸಮ್ಮತವೇ? ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆದಿದ್ದೀ; ಈಗ ನಿರಾಶೆಗೊಳಿಸಬೇಡ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಈ ಕಷ್ಟದ, ಈ ಶೋಕದ ಪರಿಣಾಮ ಎಷ್ಟು ಭಯಂಕರವಾಗುವುದೋ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು!"

ಸಹಸಾ ನನ್ನಿಂದ ಯಾವ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಯೋಚಿಸ ತೊಡಗಿದೆ. ಈ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸುಖವಿತ್ತು— ಈ ಮಜ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಿ? ಇಷ್ಟು ದಿನ ಬಯಲುಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡಿ ಮತ್ತೆ ತಿರುಗಿ ಅದೇ ಪಂಜರ ಸೇರಬೇಕೆ? ತೊತ್ತಾಗಿ ಇರಬೇಕೆ? ಇಷ್ಟು ವರುಷಗಳೂ ಇವರೇಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಪಾಠ ಕಲಿಸಿದರು ನನಗೆ? ಇಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ದೇವರು ದಿಂಡರನ್ನು, ರಾಮಾಯಣವನ್ನು, ಪೂಜಾಪಾಠಗಳನ್ನು ವ್ರತೋಪವಾಸಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಹೀಗಳೆದರು? ಏಕೆ ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿದರು? ಈಗ—ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ನಾನು ಮರೆತಮೇಲೆ, ಸುಳ್ಳೆಂದು ತಿಳಿಯಹತ್ತಿದ ಮೇಲೆ,—ಪುನಃ ಮತ್ತೆ ನನ್ನನ್ನು ಅದೇ ಅಂಧಕೂಪದಲ್ಲಿ ಕೆಡಹಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ನಾನು ನಡೆಯುತ್ತೇನೆ-ಎಂದರೂ ನನ್ನ ತಪ್ಪೇನು? ಆದರೆ ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಮುಖದಲ್ಲಿಯ ದೈನ್ಯವನ್ನು, ವಿವಶತೆಯನ್ನು ಕಂಡು, ಅವರ ಮಾತನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ನನ್ನಿಂದಾಗಲಿಲ್ಲ

"ಇರಲಿ, ಇಲ್ಲಿ ನಿಮಗಿರುವ ಕಷ್ಟವೇನು?" ಎಂದು ನಾನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದೆ. ಅವರ ವಿಚಾರಗಳ ತಳತನಕ ತಲುಪಲು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಬಾಬೂಜಿ ಮತ್ತೆ ಎದ್ದು ಕುಳಿತು ಕಠೋರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತರು: "ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ನನ್ನನ್ನು ಕೇಳದೆ ನಿನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನೇ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಉಚಿತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಾನು ಮೂರು ವರುಷಗಳ ಹಿಂದಿನವನೇ ಇದ್ದೇನೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಿರುವೆಯಾ ? ಆಗ ನಾನು ನಿನಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಶಿಕ್ಷಿತನಾಗಿದ್ದೆ, ನಿನಗಿಂತ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿದ್ದೆ, ನಿನಗಿಂತ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೆ; ಹಾಗೆ ಈಗ ಉಳಿದಿಲ್ಲ. ನಿನಗಿದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ, ನನಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಆ ಭಾವನೆಗಳೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಪತನಗೊಳಿಸಿರ-ಲಾರವೆಂದು ಹೇಗೆ ಬಗೆಯಲಿ? ಆದರೆ ಆ ಭಾವನೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೇ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಆಗಿರುವ ಚಿಹ್ನಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ಉಚ್ಚವಾದ ರುಚಿ–ರೀತಿ-ವಿಲಾಸಗಳ ತಿರುಗಣಿಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದೀ ನೀನು—ಅದರ ಅರಿವು ಮಾತ್ರ ನಿನಗೆ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ. ಸಭ್ಯತೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ಚಾರದ ಭೂತ ಹೆಂಗುಸರ ಕೋಮಲ ಹೃದಯವನ್ನು ಬಹುಸುಲಭವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂಬ ದೃಢನಂಬುಗೆ ಈಗ ನನಗಾಯಿತು. ಈಗ ಮೂರು ವರುಷಗಳ ಹಿಂದೆಯೂ ನನ್ನನ್ನು ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ನೆರೆಹೊರೆಯುವರಲ್ಲಿ ಗಾಯನವಾದನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವ ಸಾಹಸ ನಿನ್ನಲ್ಲಿತ್ತೆ? ನಾನು ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಬಿದ್ದಿರುವಾಗ, ನೀನು ಯಾರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೋ ಆಮೋದಪಡುತ್ತಿದ್ದೆಯಾ ? ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹೃದಯ ಆಧಿಕ್ಯಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು; ಆದರೆ ಈ ನವೀನ ಅತಿರೇಕಕ್ಕಿಂತ ಆ ಪುರಾಣ ಅತಿರೇಕವನ್ನೇ ನಾನು ಹೆಚ್ಚು ಮೆಚ್ಚುತ್ತೇನೆ. ಆ ಆಧಿಕ್ಯದ ಫಲ, ಆತ್ಮಿಕ ಶಾರೀರಿಕ ಅಭ್ಯುದಯವಾಗಿತ್ತು, ಹೃದಯದ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ಆಧಿಕ್ಯದ ಫಲಿತಾಂಶವೆಂದರೆ, ನೀಚತೆ, ನಿರ್ಲಜ್ಜತೆ, ಪ್ರದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಮಿಸ್ಟರ್ ದಾಸರೆದುರು ನಕ್ಕುಕೆಲೆದು ಮಾಡಿದ್ದರೆ, ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನಾದರೂ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದೆ, ನಾನಾದರೂ ವಿಷ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ. ಆದರೆ, ನಿರ್ಲಜ್ಜತನವು ಇಂತಹ ಜೀವನದ ಪ್ರಧಾನತತ್ತ್ವವಾಗಿದೆ. ನಾನು ಏನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಬಲ್ಲೆ, ಸಹಿಸಬಲ್ಲೆ;—ಈ ಬೇನೆ ನನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ಕದಾಚಿತ್ ಸಹಿಸಿಯೂ ಸಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಈಗ ನೀನು ಇಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸದು; ಏಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಹೃದಯ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಚಾರ

ನನ್ನನ್ನು ಚುಚ್ಚುತ್ತಿರುವುದು. ನನ್ನನ್ನು ನಾನು ಆ ಇಂದ್ರಜಾಲದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದೇನೆ;— ಇಲ್ಲಿ ಧನವೆಂದರೆ ಮಾನವಾಗಿದೆ, ಇಂದ್ರಿಯಲಿಪ್ಸೆ ಸಭ್ಯತೆಯಾಗಿದೆ, ಭ್ರಷ್ಟತೆ ವಿಚಾರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಿದೆ.- ಹೇಳು, ನನ್ನ ಸೂಚನೆ ಮಾನ್ಯವೆ ? ”

ನನ್ನ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಸಿಡಿಲೆರಗಿದಂತಾಯಿತು. ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪೂರಾ ಮನದಟ್ಟಿತು. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಲಜ್ಜೆ ಇನ್ನೂ ಕೊಂಚ ಉಳಿದಿತ್ತು. ಆ ಪೀಡೆ ಅಸಹ್ಯವಾಯಿತು; ಲಜ್ಜೆಯಾಯಿತು. ಅಂತರಾತ್ಮ ಹೇಳಿತು—ಅವಶ್ಯವಾಗಿ! ಈಗ ಆ ಮೊದಲಿನವಳು ನಾನಲ್ಲ. ಆಗ ನಾನು ಇವರನ್ನು ಇಷ್ಟದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೆ, ಇವರ ಆಜ್ಞೆ ಶಿರಸಾ ಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೀಗ ಇವರೊಬ್ಬ ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯರು ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ. ಮಿಸ್ಟರ್ ದಾಸರ ಚಿತ್ರ ಕಣ್ಣೆದುರು ಮೂಡಿತು. ನಿನ್ನೆ ಈ ದುರಾತ್ಮನ ಮಾತುಗಳಿಂದ ನನ್ನ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಅಮಲೇರಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ನೆನೆದೊಡನೆ ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳು ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ತಗ್ಗಿದವು. ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಆಂತರಿಕ ಅವಸ್ಥೆ ಅವರ ಮೊಗದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಸ್ವಾರ್ಥ-ವಿಲಾಸಲೋಲುಪತೆಗಳ ವಿಚಾರ ನನ್ನ ಹೃದಯದಿಂದ ದೂರ ತೊಲಗಿತು. ಆ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ—ಫ್ಯಾಶನ್ನು ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಉನ್ನತಿ ಪಡೆದಿರುವೆ; ನಿನಗೆ ನಿನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥಗಳ ಅರಿವಾಗಿದೆ; ಜೀವನಸುಖವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವ ನಿನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಿದೆ; ನೀನೀಗ ಅಧಿಕ ಗರ್ವಿಣಿಯೂ ದೃಢಹೃದಯಳೂ ಶಿಕ್ಷಾಸಂಪನ್ನಳೂ ಕೂಡ ಆಗಿರುವೆ. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ಆತ್ಮಿಕಬಲದ ವಿನಾಶವಾಗಿದೆ; ಏಕೆಂದರೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟೆ. — ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ್ದವು.

ನಾನು ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಬಾಬೂಜಿಯವರ ಅಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದೆ. ಕೊರಳು ಬಿಗಿಯಿತು. ಬಾಯಿಂದ ಒಂದು ಶಬ್ದವೂ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣೀರ ಕೋಡಿ ಹರಿಯಿತು.

* * * *

ಈಗ ನಾನು ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಮರಳಿದ್ದೇನೆ. ಅತ್ತೆಯವರು ನನ್ನನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸಮ್ಮಾನಿಸುತ್ತಾರೆ, ಬಾಬೂಜಿ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಅವರೀಗ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮಿಸೆಸ್ ದಾಸರ ಕಾಗದಗಳು ಆಗಾಗ ಬರುತ್ತವೆ. ಅಲಹಾಬಾದೀ ಸೊಸಾಯಿಟಿಯ ಹೊಸ ಹೊಸ ಸುದ್ದಿ ತುಂಬಿರುತ್ತವೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಸ್ಟರ್ ದಾಸ ಮತ್ತು ಮಿಸ್ ಭಾಟಿಯಾ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹರಲಿಯಾಗಿದೆ ಈ ಪತ್ರಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನೇನೋ ನಾನು ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ; ಆದರೆ ಇವು ಬಾರದಿದ್ದರೇ ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂದೆನಿಸುವುದು. ನಾನು ಮರೆಯಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿರುವ ದಿನಗಳ ನೆನಪನ್ನು ಅವು ಕೆದಕುತ್ತಿದ್ದವು.

ಮೊನ್ನೆ ಬಾಬೂಜಿಯವರು ಹಲವು ಹಳೆಯ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿದೇವನಿಗೆ ಅರ್ಪಣಮಾಡಿದರು. ಆಸ್ಕರ್ ವೈಲ್ಡನ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದವು. ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುವುದು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ ಕಾರ್ಲಾಯಿಲ್, ರಸ್ಕಿನ್ ಮತ್ತು ಎಮರ್ಸನರ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಹೊರತು ಬೇರೆಯವನ್ನು ಅವರು ಓದುವುದನ್ನು ನಾನು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ನನ್ನ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅದೇ ಆನಂದ ಲಭಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೂಲುತ್ತಿದ್ದೇನೆ; ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಚರಕದ ಪ್ರಸಾರ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಗಿದೆ.

ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸೀರೆ

ದಾಂಪತ್ಯಸುಖಕ್ಕೆ ಗಂಡಹೆಂಡಿರ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಮೇಳವಿರುವುದು ಅಗತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಶ್ರೀಮತಿ ಗೌರಾ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಯುತ ಕುವರ ರತನಸಿಂಹರೊಳಗೆ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಮೇಳವಿರಲಿಲ್ಲ. ಗೌರಾ ಉದಾರ್ತಳು, ರತನಸಿಂಹ ಕವಡಿಚುಂಬಕ; ಅವಳು ನೆಗೆಮೊಗದವಳು, ಆತ ಗಂಟುಮೋರೆಯವ; ಅವಳಿಗೆ ಕುಲಮರ್ಯಾದೆ ಪಂಚಪ್ರಾಣ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಟಂಬರ ಎನ್ನುವವನು ಆತ. ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಚಾರ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳ ಅಂತರ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾರತೆ ರತನಸಿಂಹನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ. ಗೌರಾಗೆ ಸಹ-ಭೋಜನ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ವಿಧವಾವಿವಾಹವೆಂದರೆ ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಸ್ಪೃಶ್ಯರ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿರೋಧ. ಈ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ರತನಸಿಂಹ ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ರಾಜನೀತಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಭಿನ್ನತೆ ಇನ್ನೂ ಜಟಿಲವಾಗಿತ್ತು. ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗೌರಾ ಅಚಲ, ಅಮರ, ಅಪರಿಹಾರ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು, ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಮಂದ, ತೀವ್ರ, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸು, ಸ್ವರಾಜ್ಯ, ಹೋಂರೂಲು ಯಾವೂ ಅವಳಿಗೆ ಹಿಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. “ಈ ಕಲಿತ ಒಂದು ಹಿಡಿ ಜನ ಏನು ಮಾಡಿಯಾರು ? ಕಡಲೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಭಟ್ಟಿಯ ಒಲೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಬಲ್ಲುದೆ ?” ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದಳು. ರತನಸಿಂಹ ಒಳ್ಳೇ ಆಶಾವಾದಿ; ರಾಜನೀತಿಕ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವವ; ಕಾರ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮುಂದೆ ಅವನ ಹೆಜ್ಜೆ; ಸ್ವದೇಶೀವ್ರತಧಾರಿ ಮತ್ತು ಬಹಿಷ್ಕಾರದ ನಿಜ ಅನುಯಾಯಿ. ಇಷ್ಟು ವೈಷಮ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ಅವರ ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನ ಸುಖಮಯವಾಗಿತ್ತು; ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮತಭೇದವಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರದು ಸ್ಥಿರವಾದ ಜಲವನ್ನು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಲಹರಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವ ಸುಳಿಗಾಳಿಯಂತೆ, – ಸಾಗರದಲ್ಲಿ

ವಿಪ್ಲವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬಿರುಗಾಳಿಯಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ಸದಿಚ್ಛೆ, ಎಲ್ಲ ವಿಷಮತೆಗಳನ್ನು, ಮತಭೇದಗಳನ್ನು ದೂರಗೊಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

೨

ವಿದೇಶೀಯ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಹೋಳಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರ ಗುಂಪುಗಳು ತಿರುಕರಂತೆ ಮನೆಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ವಿದೇಶೀಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಕ್ವಚಿತ್ತಾಗಿ ಅವರು ನಿರಾಶರಾಗು ವಂತಹ ಬಾಗಿಲುಗಳೂ ಇದ್ದವು. ದಿನಗಳು ತಿರುಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದವು. ಅಂದ ವಾದದ್ದು ಅಂದಗೇಡಿಯಾಗಿತ್ತು, ಮಲಮಲ್ಲು ಮನಮಲವಾಗಿತ್ತು, ನಯ ವಾದದ್ದು ಮೈಗೆ ಒತ್ತುತ್ತಿತ್ತು. ರತನಸಿಂಹ ಬಂದು ಗೌರಾಗೆ ಹೇಳಿದ: "ತಾ, ಸಂದುಕದಿಂದ ಎಲ್ಲ ವಿದೇಶೀ ಅರಿವೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಡು; ಕೊಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತೇನೆ."

"ಅಲ್ಲಾ, ಈಗೇನು ಮುಹೂರ್ತ ಮೀರಿಹೋಗುತ್ತದೆಯೇ. ಮತ್ತೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಕೊಟ್ಟರಾಯಿತು."

"ಭಲೆ, ಜನ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲ ಎಬ್ಬಿಸಿದ್ದಾರೆ; ನೀನಂತೀ,—ಯಾವಾಗಾದರೂ ಕೊಟ್ಟರಾಯಿತು."

"ಈ ಕೀಲೀಕೈ ತಗೊಳ್ಳಿರಿ, ತೆಗೆದು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಿರಿ ಆದರೆ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ ಅಷ್ಟೆ. ಮನೆ ಸುಡೋದರಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಎಂದೂ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಸಿಗೋದೂ ಇಲ್ಲ."

"ನಿನ್ನೆ ಮಾತ್ರವೇ ನಿನ್ನ ಕೂಡ ಈ ವಿಷಯ ಗಂಟೆಗಟ್ಲೆ ತಲೆ ಒಡ ಕೊಂಡೆ; ಆಗ ನನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಹೌದಂದಿದ್ದಿ. ಈಗ ಮತ್ತೆ ಅವೇ ಸಂದೇಹ ತಗೀತೀಯೇನು?"

"ನಿಮ್ಮ ಮನಸು ನೋಯಬಾರದೆಂದು ನಾನು ಸುಮ್ಮನಾಗಿದ್ದೆ."

"ಆಗಲಿ, ನಿನ್ನ ಸಂದೇಹ ಆಮೇಲೆ ತಗಿ, ಈಗ ಮಾಡೋ ಕೆಲಸ ಮಾಡು."

"ಆದರೆ ನನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋದಿಲ್ಲ ತಾನೆ?"

"ಎಲ್ಲಾ ಕೊಡಬೇಕಾಗ್ತದ. ವಿಲಾಯತಿಯು ಒಂದೆಳೆಯೂ ಮನೆ ಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ವ್ರತ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗ್ತದ."

"ಸರಕಾರ, ಜನರು ಗಡಿಬಿಡಿ ಮಾಡತಾರ. ಇನ್ನೂ ಬಹಳ ಓಣೀ ತಿರುಗೋದಯ್ತೆ ಅಂತಾರೆ. ಯಾವುದಾದರೂ ದಪ್ಪ ತುಂಡು ಇದ್ದರೆ ನನಗೂ ತತಾರ್ರಿ, ನಾನೂ ನನ್ನ ಅರಿವೀ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡತೇನು." ಹೊರಗಿನಿಂದ ಆಳು ರಾಮಟಹಲ ಹೇಳಿದ.

ಕೇಸರ ಮಹರಿ ಒಂದು ಅರಿವೆಯ ಗಂಟನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು, "ನೀನೂ ನಿನ್ನರಿವೀ ಕೊಡಾಕ ಹೊಂಟೀನು?" ಎಂದು ರತನಸಿಂಹ ಕೇಳಿದ.

ಕೇಸರ ನಾಚುತ್ತ ಹೇಳಿದಳು: "ಹಾಂ ಸರಕಾರ, ದೇಶಾನೇ ಬಿಡತ್ತೀನಿ ಅಂದಮ್ಯಾಗ ಹ್ಯಾಂಗುಡಲಿ?"

ರತನಸಿಂಹ ಆದೇಶಪೂರ್ಣ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಗೌರಾನ ಕಡೆ ನೋಡಿದ. ಆಗ ಅವಳಿಗೆ ತಡನಾಡುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾಯಿತು. ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂದುಕ ತೆರೆದು ಬಟ್ಟೆ ತೆಗೆದಳು. ಒಂದು ಸಂದುಕ ಬರಿದಾಯಿತು; ಇನ್ನೊಂದು ತೆರೆದಳು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಅಂದವಾದ ಒಂದು ರೇಶಿಮೆ ಸೂಟಿತ್ತು;—ಕುವರ ಸಾಹೇಬ ಯಾವುದೋ ಅಂಗ್ರೇಜಿ ಕಾರಖಾನೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೊಲಿಸಿದ್ದು. "ಸೂಟನ್ನೂ ತಗದುಕೊಡಲಿ?" ಗೌರಾ ಕೇಳಿದಳು.

"ಹಾಂ ಹಾಂ, ಅದನ್ನು ಯಾವ ದಿನಕ್ಕೆ ಇಡತೀದಿ?"

"ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಗಾಳಿ ತಿರುಗೋದು ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಸೂಟು ಹೊಲಿಸೇಗೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಹಣ ವ್ಯರ್ಥ ಆತು."

ರತನಸಿಂಹ ಏನೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಬಳಿಕ ಗೌರಾ ತನ್ನ ಸಂದುಕ ತೆರೆದಳು. ಸಿಟ್ಟುಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ದೇಶೀ ವಿದೇಶೀ ಎಲ್ಲ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆತೆಗೆದು ಒಗೆಯತೊಡಗಿದಳು. ಅವಳು ಆವೇಶದ ಸೆಳವಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಳು. ತಾನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಧರಿಸಿ ಆನಂದದಿಂದ ಉಬ್ಬುತ್ತಿದ್ದ ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಜಾಕೆಟ್ಟುಗಳೂ ಸೀರೆಗಳೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆ ಸೀರೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅವಳು ರತನಸಿಂಹನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಾಡಿದ್ದಳು. ಆದರೀಗ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ

ಒತ್ತುತ್ತಲಿದ್ದವು. ರತನಸಿಂಹ ಆವಳ ಭಾವಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸುತ್ತಲಿದ್ದ. ಸ್ವದೇಶೀ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು ಅವನ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮನಿರುವುದೇ ಲೇಸೆಂದು ಬಗೆದ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಒಂದೆರಡು ಸಲ ವಾದವಿವಾದದ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದೇ ಬಂದಿತು. ಒಂದು ಬನಾರಸೀ ಸೀರೆಗಾಗಿಯಂತೂ ಅವನು ಜಗಳಾಡಿಬಿಟ್ಟ. ಅದನ್ನು ಗೌರಾನ ಕೈಯಿಂದ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹವಣಿಸಿದ. ಆದರೆ ಗೌರಾ ಒಂದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ; ತೆಗೆದು ಒಗೆದುಬಿಟ್ಟಳು. ಸಹಸಾ, ಸಂದುಕದಿಂದ ಕೇಸರಿ ಬಣ್ಣದ ಜಿನುಗಾದ ನುಣುಪಾದ ಸೀರೆಯೊಂದು ಹೊರಟಿತು; ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಸುರಿನ ಕಸೂತಿ ಮಾಡಿದ ಸೀರೆ. ಗೌರಾ ಆದನ್ನು ಸರಕ್ಕನೆ ಎತ್ತಿ ಬಗಲಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡಳು.

"ಎಂಥ ಸೀರೆ ಅದು ?" ರತನಸಿಂಹ ಕೇಳಿದ.

"ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಮಲ್ಲಿನ ಸೀರೆ. ಕಸೂತಿ ಸೆರಗಿನದು."

"ಮಲಮಲ್ಲಿನದೆಂದ ಮೇಲೆ ಖಂಡಿತ ವಿಲಾಯತೀದು. ಅದನ್ನೇಕೆ ಬೇರೆ ತಗೆದಿ ? ಬನಾರಸೀ ಸೀರೆಗಿಂತಲೂ ಛಲೋದೇನು ಅದು ?"

"ಛಲೋ ಏನಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದನ್ನ ಕೊಡೋದಿಲ್ಲ."

"ಈ ವಿಲಾಯತಿ ಸೀರೀನ ಮನಿಯೊಳಗ ಇಡಗೊಡೂದಿಲ್ಲ. ತಾ ಇಲ್ಲೆ."

"ನನಗಾಗಿ ಇದನ್ನು ಬಿಡಿರಿ."

"ನನಗಾಗಿ ನೀನು ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಇಡಲಿಲ್ಲ, ನಿನಗಾಗಿ ನಾ ಯಾಕ ಮಾಡಲಿ ?"

"ನಿಮ್ಮ ಕಾಲಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತೇನೆ, ಹಟ ಹಿಡೀಬೇಡಿರಿ."

"ಸ್ವದೇಶೀ ಸೀರೀ ಬೇಕಾದ್ದು ಇಟ್ಟುಕೋ. ವಿಲಾಯತೀ ಅರಿವಿ ಮಾತ್ರ ನಾ ಇಡಗೊಡೋದಿಲ್ಲ. ಈ ಅರಿವೀ ದಶಿಂದಲೇ ನಾವು ಗುಲಾಮ ರಾದೆವು ಈ ದಾಸ್ಯದ ಕಲಂಕ ಇರಿಸೋದು ಅಶಕ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡು."

"ಇದನ್ನು ನಾ ಕೊಡೋದಿಲ್ಲ; ಒಂದು ಸಲ ಯಾಕೆ, ಸಾವಿರ ಸಲ ಹೇಳ್ತೇನೆ, ಕೊಡೋದಿಲ್ಲ"

" ನಾ ತಗೊಂಡೇ ಬಿಡ್ತೇನೆ ಅದನ್ನು. ಈ ಗುಲಾಮಿಯ ವಸ್ತ್ರ, ಈ ದಾಸ್ಯದ ಬಂಧನ ಎಂದಿಗೂ ಇಡಗೊಡಿಸೋದಿಲ್ಲ. "

" ಸುಮ್ಮನೆ ಹಟಾ ಹಿಡೀತೀರಿ. "

" ಅಲ್ಲಾ, ಇದರ ಮೇಲೆ ನಿನಗೆ ಯಾಕಿಷ್ಟು ಪ್ರೀತಿ ? "

" ನೀವಂತೂ ಮಾತಿನ ತೊಗಲೇ ತೆಗೀತೀರಿ. ಈ ಅರಿವೇನು ಕಡಿಮಿ ಅನನೇ? ಒಂದು ಸೀರೀ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಆತೇನು ? "

" ಈ ಹೋಳೀ ಅರ್ಥವೇ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ನಿನಗಿನ್ನೂ. "

" ಛಲೋ ತಿಳಿದಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಢೋಂಗು. ಎಲ್ಲಾ ಹುರುಪು ನಾಕು ದಿನದಾಗ ಇಳಿದುಹೋಗ್ತದ. "

" ಈ ಸೀರೆಂದರೆ ನಿನಗ್ಯಾಕ ಇಷ್ಟು ಪ್ರೀತಿ ಅಂಬೋದು ಹೇಳು. ಅಂದರೆ ನಾ ಬಿಟ್ಟರೂ ಬಿಟ್ಟೇನು. "

" ಇದು ನನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸೀರೆ "

ರತನಸಿಂಹ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರಮಾಡಿದ. ಬಳಿಕ, " ಅಂದರಂತೂ ಎಂದೂ ಇಡೋದಿಲ್ಲ. ವಿದೇಶೀ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಇಂಥ ಶುಭಸ್ಥಾನ ನಾ ಕೊಡಲಾರೆ. ಈ ಪವಿತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರದ ನೆನಪಿಗೆ ಈ ಅಪವಿತ್ರ ಚಿಹ್ನ ಇಡೋದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕು ಹೋಳೀ. ಎಂಥಾ ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ ಆಗಿದ್ದರು ನಮ್ಮ ಜನ—ಇಂಥ ಶುಭಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದೇಶೀ ಒಡವಿ ಉಪ ಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಎಗ್ಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ನಾ ಅವಶ್ಯ ಹೋಳಿಗೆ ಕೊಡತೀನಿ. "

" ಎಂಥ ವಾಗತ್ಯದ ಮಾತಾಡ್ತೀರಿ ನೀವು ! "

" ಇಂಥ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸೀರೀ ಮನೆಯೊಳಗ ಇಡೋದೇ ವಾಗತ್ಯ. ಅಮಂಗಲ, ಅನಿಷ್ಟ, ಅನರ್ಥ. "

" ಬೇಕಾದರೆ ನೀವು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕಸಗೊಂಡು ಹೋಗಿರಿ; ನಾನೇನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೊಡೋದಿಲ್ಲ. "

" ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದಲೇ ತಗೋತೀನಿ, ಉಪಾಯಿಲ್ಲ. "

ಗೌರಾನ ಕೈಯಿಂದ ಸೀರೆಯನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳಲು ರತನಸಿಂಹ ಎರಗಿದ. ಅವಳು ಅದನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಕಾತರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವನ ಕಡೆ ನೋಡಿದಳು. " ನಿಮಗೆ ನನ್ನ ಕೊರಳಾಣೆ " ಎಂದಳು.

" ಬಹೂಜಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದರೆ ಇರಲಿ ಬಿಡಿರಿ. " ಎಂದಳು ಕೇಸರ ಮಹರಿ.

ರತನಸಿಂಹನ ನೀಡಿದ ಕೈ ತಡೆಯಿತು. ಮುಖ ಮಲಿನವಾಯಿತು. ಉದಾಸೀನನಾಗಿ ಅವನೆಂದ: " ನಾನು ನನ್ನ ವ್ರತ ಮುರಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಸುಳ್ಳು ಅಂಕಿತ ಹಾಕಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟೇ. "

೩

ಸಂಜೆಯಾಗಿತ್ತು. ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಸೇವಕರ ಕೂಗಾಟ ನಡೆದಿತ್ತು. " ಕುವರಸಾಹೇಬ, ಬೇಗ ಬನ್ನಿರಿ. ಶ್ರೀಮತಿಯವರಿಗೂ ಹೇಳಿರಿ, ನಮ್ಮ ಬಿನ್ನಹ ಮನ್ನಿಸಲಿಕ್ಕೆ. ಬಹಳ ತಡವಾಗುತ್ತಿದೆ. "

ಅತ್ತ ರತನಸಿಂಹ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ರುಜು ಹಾಕಲಿ? ಮನೆಯೊಳಗೆ ವಿದೇಶೀ ವಸ್ತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸ್ವದೇಶೀ ವ್ರತ ಪಾಲಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟುಬಿಟ್ಟದ್ದೇನೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವುದು ಅಶಕ್ಯ. ಆದರೆ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಅಕ್ಷರಶಃ ಪಾಲಿಸುವುದು ಅಭೀಷ್ಟವೇನೂ ಅಲ್ಲ; ಕೇವಲ ಅದರ ಆಶಯವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈ ವಿಚಾರದಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಅಂಕಿತ ಹಾಕಲು ನನಗೆ ಪೂರ್ಣ ಅಧಿಕಾರ ಇದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹಟದ ಮುಂದೆ ಯಾರದೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ಸೆಳೆತದಿಂದ ಕೆಲಸ ಆಗಬಹುದು. ಆದರೆ, ಅವಳಿಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಗುವುದು; ಬಹಳ ಭಾವುಕಳು, ಅವಳ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಆದರಿಸುವುದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ.

ಗೌರಾನೂ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದಳು. ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸೀರೆ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಚಿಹ್ನವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿ....ಎಂಥ ಅಶುಭ ಸಂಗತಿ. ಇವರು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗರಂತೆ ಹಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಹುಚ್ಚುಹಂಬಲದಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಟ್ಟಾದರಂತೂ ಬಾಯೇ ಸಮ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ, ಪಾಪ, ಅವರೂ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಂದ ಬದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಸತ್ಯ ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಸುಳ್ಳು ಸಹಿ

ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ; ಅವರ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಗುವುದು. ಘೋರ ಧರ್ಮಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಇಡೀ ನಗರದಲ್ಲಿ ಸ್ವದೇಶ ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಶಿರೋಮಣಿಗಳಾಗಿ, ಆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಅಂಕಿತ ಹಾಕಲು ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡುವುದೂ ಆಗದ ಮಾತು. ಮೋರೆ ತೋರಿಸಲು ಸ್ಥಾನವೇ ಉಳಿಯ ಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ತಯಾರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು ಜನ. ಆದರೆ ಮಂಗಲ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊಡುವುದು?

ಅಷ್ಟರೊಳಗೆ ರಾಮಟಹಲ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂಟೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಿರುವುದನ್ನು ಅವಳು ಕಂಡಳು. ಕೇಸರ ಮಹರಿಯೂ ಒಂದು ಗಂಟು ಹೊತ್ತಿದ್ದಳು. ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ರತನಸಿಂಹ ಕೈಯೊಳಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಡೆದಿದ್ದ. ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗ್ಲಾನಿಯ ಮ್ಲಾನತೆಯಿತ್ತು; ಸತ್ಯವಂತ ಮನುಷ್ಯ ಅಸತ್ಯ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯಲು ಹೊರಬರುವಂತೆ. ಗೌರಾನನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನು ನೋಟ ಹೊರಳಿಸಿದ; ಅವಳ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗಲು ಬಯಸಿದ. ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ನೀರ್ದುಂಬಿರುವಂತೆ ಗೌರಾಗೆ ಭಾಸವಾಯಿತು. ಅವಳು ಅವನ ದಾರಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ, "ಸ್ವಲ್ಪ ಕೇಳಿರಿಲ್ಲೆ" ಎಂದಳು.

"ಹೋಗಗೊಡು, ಕಾಡಬೇಡ, ಹೊರಗೆ ಜನ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ."

ಕಾಗದವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅವನು ಹವಣಿಸಿದ. ಆದರೆ ಗೌರಾ ಅದನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಂಡಳು. ಅದನ್ನು ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ಓದಿ, ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ, "ಆ ಸೀರೀನೂ ಒಯ್ದುಬಿಡಿರಿ" ಎಂದಳು.

"ಇರಲಿ ಬಿಡು. ಈಗಂತೂ ಸುಳ್ಳು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟದ್ದೇನೆ."

"ನನಗೇನು ಗೊತ್ತು, ನೀವು ಇಂತಹ ಕಠಿನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ಅಂತ?"

"ಈ ಮಾತು ನಾನಂತೂ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೆ."

"ನಂದು ತಪ್ಪಾಯ್ತು, ಕ್ಷಮಿಸಿರಿ. ಇದನ್ನು ಒಯ್ಯಿರಿ."

"ಅದನ್ನು ಕೊಡೋದು ಅಮಂಗಲ ಎಂದು ನಿನಗನಿಸುತ್ತದೆ ಅಂದ ಮೇಲೆ, ಇರಲೊಲ್ಲದೇಕೆ. ನಿನಗಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ನನಗೇನೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ."

" ಇಲ್ಲ, ಒಯ್ಯಿರಿ. ಅಮಂಗಲದ ಭಯದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಆತ್ಮದ ಕೊಲಿ ಮಾಡೋದು ನನಗೆ ಬೇಡ. "

ಗೌರಾ ತನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸೀರೆಯನ್ನೆತ್ತಿ ಗಂಡನ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟಳು. ರತನ ನೋಡಿದ ಅವಳ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಣ್ಣ ಬರುತ್ತಿದೆ, ಒಂದು ಬಣ್ಣ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ;—ರೋಗಿ ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅದುಮಿ ಇಡುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ. ತನ್ನ ಹೃದಯಶೂನ್ಯತೆಗಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಾಯಿತು. ಕೇವಲ ನನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ, ನನ್ನ ಆತ್ಮದ ಸಮ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ, ನಾನು ಈ ದೇವಿಯ ಭಾವಗಳ ಕೊಲೆ ನಡೆಸಿದ್ದೇನೆ! ಇದು ಅತ್ಯಾಚಾರ. ಸೀರೆಯನ್ನು ಗೌರಾಗೆ ತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಅವನೆಂದ: " ಇದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೋ. ನಾನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರ ಹರಿದುಹಾಕುತ್ತೇನೆ. "

" ನೀವು ಒಯ್ಯದಿದ್ದರೆ ನಾನೇ ಹೋಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಬರ್ತೇನೆ. " ಗೌರಾ ದೃಢತೆಯಿಂದ ಉತ್ತರವಿತ್ತಳು.

ರತನಸಿಂಹ ವಿವಶನಾದ. ಸೀರೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಹೊರಟ.

೪

ಅಂದಿನಿಂದ ಗೌರಾನ ಹೃದಯದ ಮೇಲೆ ಏನೋ ಭಾರ ಹೇರಿದಂತೆ ಎನಿಸತೊಡಗಿತು. ಮನವನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರಿಸಲು ಅವಳು ನಾನಾ ಉಪಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು, ತಿರುಗಾಡಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು, ಸರಸ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದಳು, ಅದೇಕೆ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಾಟಕ ಸಿನೆಮಾಗಳಿಗೂ ಹೋದಳು. ಹೇಗಾದರೂ ಅಮಂಗಲದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆದರೆ ಈ ಸಭಯ ಸಂಶಯ ಮೋಡ ಕವಿದಂತೆ ಅವಳ ಹೃದಯವನ್ನು ಕವಿದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಇಡೀ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಳೆಯಿತು; ಅವಳ ಮಾನಸಿಕ ವೇದನೆ ದಿನ ದಿನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ ಹೋಯಿತು. ಆಗ ರತನಸಿಂಹ ಅವಳನ್ನು ಕೆಲವು ದಿನ ತಮ್ಮೂರಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ. ಅವನ ಮನಸು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಆದರ್ಶ ಪ್ರೇಮದ ಬಗ್ಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಆವನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೀಗ ತನ್ನ ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಹೋದರೂ ಸಂಜೆಗೆ ಮರಳುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ಒಂದು ದಿನದ ವಿಲಂಬ, ಅವನ ಸಾಧಾರಣ ತಲೆ ಶೂಲಿ, ನೆಗಡಿ ಅವಳನ್ನು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವಳಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕೆಟ್ಟ ಕನಸು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದವು. ಯಾವುದೋ ಅನಿಷ್ಟದ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಛಾಯೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವಳಿಗೆ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸೇರಿ ಅವಳು ಸಂದೇಹದ ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಾಗಿದ್ದಳು. ಇತ್ತ ಅವಳ ಸೌಭಾಗ್ಯಸೀರೆ ಸ್ವದೇಶ ಪ್ರೇಮದ ವೇದಿಯ ಮೇಲೆ ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಸುದ್ಧಿಪ್ರದಾಯಿನಿಯಾದ ವಿಭೂತಿಯಾಗಿತ್ತು.

ಎರಡನೆಯ ತಿಂಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರತನಸಿಂಹ ಅವಳನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಮರಳಿಬಂದ.

೫

ಗೌರಾ ಮರಳಿ ಬಂದು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಆದರೂ ಅವಳು ಮನೆಯ ವಸ್ತುವಡವೆಗಳನ್ನು ಜತನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ, ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನಿರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪೂರಾ ಮಗ್ನಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದಳು; ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೇ ಅವಳಿಗಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋದ ಮರುದಿನವೇ ಕೇಸರಮುಹರಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದಳು; ಅಂತಹ ಚತುರ ದಾಸಿ ಇನ್ನೂ ಸಿಕ್ಕಿರಲಿಲ್ಲ. ಕುವರ ಸಾಹೇಬನ ಆಳು ರಾಮಟಹಲನೂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದ. ಹೀಗಾಗಿ ಗಾಡಿಯುವನೇ ಕುದುರೆ ಚಾಕರಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

ಸಂಜೆಯ ಸಮಯ. ಗೌರಾ ಹೊರ ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಟ್ಟ ನೋಟದಿಂದ ಮುಗಿಲನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಚಿಂತಾಗ್ರಸ್ತ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದು ಇದೊಂದೇ ಅವಲಂಬನ! ಸಹಸಾ ರತನಸಿಂಹ ಬಂದು ಹೇಳಿದ: “ನಡೆ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ವದೇಶೀ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ. ಇದು ನನ್ನ ಸೂಚನೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನಾಲ್ಕು ದಿನ ಆದವು, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ಪುರಸತ್ತೇ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.”

"ನನಗಂತೂ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕೂತು ಕೊಂಡು ಏನಾದರೂ ಮಾತನಾಡಿರಿ."

"ಇಲ್ಲ, ನಡೆ, ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬರುವಾ. ಒಂದು ಗಂಟೆಯೊಳಗೆ ಬಂದುಬಿಡ್ತೇವೆ."

ಕೊನೆಗೆ ಗೌರಾ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು. ಈಚೆ ತಿಂಗಳಾನುತೀಗಳು ಅವಳು ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದು ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆ ಅವಳು ವಿಚಿತ್ರ ಶೋಭೆ ಯನ್ನು ಕಂಡಳು. ಪೇಟೆಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಕಳೆ ಎಂದೂ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವದೇಶೀ ಪೇಟೆಯನ್ನು ತೆಲುಪಿದರು. ನೇಕಾರರು ಮತ್ತು ಸ್ವದೇಶೀ ಬಟ್ಟೆ ಮಾರುವವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬ ನೇಕಾರ ಮುದುಕ ಪಕ್ಕನೆ ಎದ್ದು ಬಂದು ರತನಸಿಂಹನಿಗೆ ವಂದಿಸಿದ. ರತನಸಿಂಹ ಚಕಿತನಾಗಿ, "ರಾಮಟಹಲ! ಎಲ್ಲಿರ್‍ತೀ ನೀನೀಗ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದ

ರಾಮಟಹಲನ ಮುಖಮುದ್ರೆ ಶ್ರೀಸಂಪನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ಅಂಗಾಂಗ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಗೌರವದ ಬೆಳಕು ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವದ ಜ್ಯೋತಿಯಿತ್ತು. ಕುದುರೆಲಾಯವನ್ನು ಬಳಿಯುವ ಮುದುಕ ರಾಮಟಹಲ ಇಷ್ಟು ಸೌಮ್ಯ, ಇಷ್ಟು ಸಭ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥನಿರಬಹುದೆಂದು ರತನ ಸಿಂಹ ಬಗೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಮಟಹಲ ಹೇಳಿದ: "ಸರಕಾರ, ಈಗ ನಾನು ನನ್ನ ಉದ್ಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ತಮ್ಮ ಸೇವೆ ಬಿಟ್ಟಂದಿನಿಂದ ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದ್ದೇನೆ. ತಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ ನಮ್ಮ ಬಡವರ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತಂತೇ ನಮ್ಮ ಬಾಳೇವು ನಡದೈತೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದದ್ದೇ ಅಯ್ತೆ, ನಮ್ಮ ಹಾಡು ಹೆಂಗಿತ್ತಂತ. ಜಾತಿಯಿಂದ ನೇಕಾರ, ಆದರೆ ಪಾಪಿ ಹೊಟ್ಟೇ ದಶಿಂದ ಚಮ್ಮಾರ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೆ."

"ಆಗಲಪ್ಪ, ಇನ್ನು ಸುಖವಾಗಿರು. ಈ ಪೇಟೆ ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ನಾನೇ ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೆ. ವ್ಯಾಪಾರ ಹೇಗೆ, ಚೆನ್ನಾಗಯ್ತೆ?

"ಹಾಂ ಸರಕಾರ, ಈಗೀಗ ಬಹಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಆಗಾಕ ಹತ್ತೆಯ್ತೆ. ಕೈಯಾಗಿಂದು ಕೈಯಾಗೇ ಹಾರಿಹೋಗತೆಯ್ತೆ ಮಾಲು. ಇಲ್ಲಿ ಕುಂತು ಒಂದು ತಿಂಗಳಾತು. ತಮ್ಮ ದಯಾ;—ಜನರದು ನಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು

ಕೊಡೋದಿತ್ತು, ಎಲ್ಲಾ ತೀರಿಸಿದೆ. ದೇವರ ದಯದಿಂದ ಒಣಾದಾಗಲಿ ಹಸೀದಾಗಲಿ, ಎರಡೂ ಹೊತ್ತು ಊಟ ಸಿಗತಯ್ತೆ; ಇನ್ನೇನು ಬೇಕು? ಬಾಯುವರ ಸೌಭಾಗ್ಯಸೀರೆ ಹೋಳ್ಯಾಗ ಬಿತ್ತು ಅಂದ ಕೂಡ್ಲೆ, ಪ್ಯಾಟೆಗೆ ಕಳೆ ಕಟ್ಟಿತು ಅನ್ನಿರಿ. ಮಂದಿ ಅಂತು—ಇಂತಾ ದೊಡ್ಡ ಮಂದ್ಯಾಗ ಇಂತಾ ಸುಬದ ದಟ್ಟೀ ನೋಡಲಿಲ್ಲ ಅಂದವ್ಯಾಗ, ನಾವ್ಯಾಕ ಇಡಬೇಕು ಪರದೇಶೀ ಅರಿವಿ! ಹೋಳೀ ನಡದ ದಿನದಕಿಂತ ಮೂರು ದಿನ ಮುಂಚಾಕೇ ಸರಕಾರ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಾಕೂ ಹೊರ್‍ಯಾಕ ಬಾಳ ಬರತಿದ್ದಿಲ್ಲ ಸರಕಾರ. ನನಗ ಅನಸ್ತೈತೆ—ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಾಯಾ ಆ ಸುಬಸೀರೀದೇ ಐತೆ."

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಇಳಿವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಗುಸೊಬ್ಬಳು ಗೌರಾನ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು "ಬಹುಜೀ, ನನ್ನ ಮರೆತಿಲ್ಲ ಅಷ್ಟೇ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದಳು.

ಗೌರಾ ಮೋರೆ ಮೇಲೆತ್ತಿ ನೋಡಿದಳು. ಮುಂದೆ ನಿಂತಿದ್ದವಳು ಕೇಸರಮುಹರಿ. ಅಂದವಾದ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಳು; ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಮೂಲಿ ಒಡವೆಗಳೂ ಇದ್ದವು ಮೊಗ ಹಿಗ್ಗಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾವದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜೀವನದ ಗೌರವ ಒಡೆದುಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು.

"ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಮರೆತೇನೆ? ಈಗೆಲ್ಲಿರೋದು? ನಾವು ತಿರುಗಿ ಬರೊ ಪುರಸತ್ತಿಲ್ಲದೇ ಅಷ್ಟರೊಳಗೇ ಹಾರಿಹೋದಿ." ಗೌರಾ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಳು.

"ಏನು ಮಾಡಲಿ ಸರಕಾರ, ನಮ್ಮ ಕೆಲಸ ಸಾಗ್ತಯ್ತೆಂತ ನೋಡಿ ನಿಲ್ಲಾಕಾಗಲಿಲ್ಲ, ಎಲ್ಲೀತನಕ ಹೊಟ್ಟೇಬಟ್ಟೀಗೆ ಸಿಗತಿದ್ದಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲೀ ತನಕ ಉಪಾಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹೊಟ್ಟೀ ಸಲುವಾಗಿ ಸ್ಯಾವಿ-ಚಾಕರಿ, ಒಳ್ಳೇದು ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಎಲ್ಲಾನೂ ಮಾಡಬೇಕಾಕ್ಕಿತ್ತು. ಈಗ ತಮ್ಮ ಕಿರಪಾದಿಂದ ನಮ್ಮ ದಿನಾನೂ ತಿರಿಗಿದಾವು, ಈಗ ಎರಡನೇ ದಗದ ಮಾಡಾಣಿಲ್ಲ. ಪೇಟಿ ಇದೇ ರಂಗಿನಾಗ ಇದ್ದರ ನಮ್ಮ ಗಳಿಕಿಗೇನೂ ಸಾವಿಲ್ಲ. ಇದೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮ ಸೀರಿ ಮಹಿಮಾ. ಆದರ ಭಾಗ್ಯೇದಿಂದ ನಮ್ಮ ಬಡವರ ಬಾಳ ಮನಿ ನಿಂತವ್ರ. ಒಂತಿಂಗಳ ಮುಂಚಾಕ ಈ ಅಂಗಡಿಯವರಿಗೆ ಯಾರಿಗೂ ರೊಟ್ಟಿಗೆ ಗತಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಯಾರು ಗಾಡಿ ಹೊಡೀತಿದ್ರು, ಯಾರು ತಾಸೆ ಬಾರಿಸತಿದ್ರು, ಕೆಲವರಂತೂ

ಭಂಗೀ ಕೆಲಸಕ್ಕ ನಿಂತಿದ್ರು; ಎಷ್ಟೋ ಜನ ತಿರಕೊಂತಿದ್ರು. ಈಗ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಹ್ವಾರ್ಯಾಕ ಹತ್ಯಾರು. ಖರೇ ಕೇಳಿದರ, ನಿಮ್ಮ ಸವುಬಾಗ್ಯೆ ಸೀರಿ ನಮ್ಮ ಬಾಗ್ಗೀವು ತೆರಿಸಿತು. ನಿಮ್ಮ ಸವುಬಾಗ್ಗೀವು ಅವುರಾಗ್ಲಿ ಅಂತಾ ನೂರಾರು ಮಂದಿ ಹಾಡಿ ಹರಸ್ತಯ್ತೆ, ಖರೇ ಅಂದ್ರೂ;—ನಮ್ಮ ರಂಡೇರ ಜಾತಿಗೆ ಸವುಬಾಗ್ಗಿ ಕೊಟ್ಟತು ಅದು. ”

ರತನಸಿಂಹ ಒಂದು ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೆಲ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೋಡ ತೊಡಗಿದ. ಗೌರಾನ ಭಾವಿಕ ಹೃದಯ ಆನಂದದಿಂದ ಪುಲಕಿತವಾಗುತ್ತ ಲಿತ್ತು. ಅವಳ ಅಮಂಗಲದ ಕಲ್ಪನೆಗಳೆಲ್ಲ ಕನಸಿನಂತೆ ಹರಿದುಹೋಗುತ್ತ ಲಿದ್ದವು. ನಯನಗಳು ಸಜಲವಾಗಿದ್ದವು. ಅಶ್ರುಸಿಂಚಿತ ನೇತ್ರಗಳೆದುರು ಸೌಭಾಗ್ಯದೇವತೆ ನಿಂತು ಸೆರಗು ನೀಡಿ ಅವಳನ್ನು ಹರಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ಣ ಚಕ್ಷುಗಳಿಂದ ರತನಸಿಂಹನನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಳೆಂದಳು: “ ನನಗೆ ಒಂದು ಸೀರೀನೂ ತಗೊಳ್ಳಿರಿ. ”

೬

ಗೌರಾ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟಾಗ ಬೀದಿಯ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪಗಳು ಹತ್ತಿದ್ದವು. ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಜಗಜಗ ಬೆಳಕಿತ್ತು. ಆನಂದದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅವಳ ಹೃದ ಯವೂ ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು.

“ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗೋಣವೇ ? ” ರತನಸಿಂಹ ಕೇಳಿದ.

“ ಇಲ್ಲ. ಛಾವಣಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ನಡೀರಿ. ”

“ ಪ್ಯಾಟಿ ಬಹಳ ಛಲೋ ಏರ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ”

“ ಆ ಸ್ಥಳ ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಕಾಯಂಪ್ಯಾಟಿ ಮಾಡಿಬಿಡಿರಿ. ಸ್ವದೇಶೀ ಅರಿವೀ ಅಂಗಡೀನೇ ಇರಬೇಕು, ಯಾರಿಂದಲೂ ಬಾಡಿಗಿ ತಗೋಬಾರದು. ”

“ ಬಹಳ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡಬೇಕಾಗ್ತದೆ. ”

“ ಮನಿ ಮಾರಿಬಿಡಿರಿ. ರೂಪಾಯೀನೇ ರೂಪಾಯಿ ಆಗ್ತದ. ”

“ ಅಂದರೆ, ಇರೋದೆಲ್ಲಿ ಮರದ ಬುಡಕೆ ? ”

“ ಅಲ್ಲ; ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳೀ ಮನೆಯಾಗ. ”

“ ನೋಡೋಣ. ”

ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಗೌರಾ ಮತ್ತೆಂದಳು: "ಪ್ರಾಂತದಾಗ ಹತ್ತೀ ಬೆಳಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿರಿ. ಹತ್ತೀ ಬಿತ್ತೋವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟೀ ಮಾಫ ಮಾಡಿರಿ."

"ಛಲೋ ತರ್ಕ ಉಪಾಯ. ಎರಡುಪಟ್ಟು ಆಗ್ತದ ಉತ್ಪತ್ತಿ."

ಗೌರಾ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯ ಯೋಚಿಸಿದಳು. ಆ ಮೇಲೆ, "ಕಟಿಗೀ ಪುಕ್ಕಟೆ ಕೊಟ್ಟರ ಹೆಂಗರೀ? ಯಾರಿಗೆ ಬೇಕವರು ರಾಟಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಡಕೊಂಡು ಹೋಗಲಿ."

"ಲೂಟೀನೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟೀತು."

"ಅಂಥಾ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನ ಯಾರೂ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ."

ಅವರು ಗಾಡಿಯಿಂದಿಳಿದು ಮನೆಯ ಹೊಸಲಿನೊಳಗೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಾಗ ಗೌರಾನ ಚಿತ್ತ ಶುಭ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಫುಲ್ಲಿತವಾಗುತ್ತಲಿತ್ತು. ಆಕಳಕರು ಕಣ್ಣಿ ಹರಿದುಕೊಂಡು ಚಿನ್ನಾಟ ಆಡುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ.

ಬ್ಯಾಂಕಿನ ದಿವಾಳಿ

ಲಖನೌ ನ್ಯಾಶನಲ್ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ದೊಡ್ಡ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲಿ ಲಾಲಾ ಸಾಈದಾಸರು ಆರಾಮ ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಒರಗಿ, ಶೇರುಗಳ ಭಾವವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ, ಈ ಸಾರೆ ಪಾಲುಗಾರರಿಗೆ ಲಾಭಾಂಶವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದ ಕೊಡ ಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಹ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲಿ, ಜೂಟುಗಳ ಪಾಲು ಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರ, ಹತ್ತಿಗಳ ಸಟ್ಟಾ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅವರ ವಿಚಾರ. ಆದರೆ ಹಾನಿಯ ಭಯದಿಂದ ಅವರು ಯಾವ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ವರುಷ ಕಾಳಿನ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಪಾಲುಗಾರರಿಗೆ ಧೈರ್ಯಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲಾಭಹಾನಿಯ ಕಲ್ಪಿತ ತಾಳೆ ತೋರಿಸಬೇಕಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಲಾಭವನ್ನು ಬಂಡವಾಳದಿಂದ ಹಂಚಬೇಕಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ತಿರುಗಿ ಕಾಳಿನ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕೈ ಹಾಕಲು ಎದೆ ನಡುಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಆದರೆ ಹಣವನ್ನು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗದು. ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅದನ್ನು ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಲು ತಕ್ಕ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇನ್ನೊಂದು ವಾರದೊಳಗೇ ಡೈರೆಕ್ಟರರ ತ್ರೈಮಾಸಿಕ ಸಭೆ ಕೂಡುವುದಿತ್ತು. ಅಷ್ಟರೊಳಗೆ ಯಾವ ಏರ್ಪಾಟವೂ ಆಗದಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತೆ ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಹಾಗೇ ಉಳಿದು ಬಿಡುವುದು. ಹೀಗಾದರೆ, ಷಾಣ್ಮಾಸಿಕ ಲಾಭದ ಹಂಚಿಕೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಅದೇ ತೋರುಗಾಣಿಕೆಯ ತಂತ್ರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು; ಇದು ದುಸ್ತರವಾದದ್ದು. ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ತೊಳಲಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಸಾಈದಾಸರು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿದರು. ಪಕ್ಕದ ಕೋಣೆಯಿಂದ ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬುಗಳೊಬ್ಬರು ಹಣಿಕಿ ಹಾಕಿದರು.

ಸಾಈದಾಸ—ತಾತಾ ಸ್ಟೀಲ್ ಕಂಪನಿಗೆ ಅವರ ಹೊಸ ಬ್ಯಾಲನ್ಸ್ ಶೀಟ್ ಕಳಿಸಲು ಒಂದು ಕಾಗದ ಬರೆಯಿರಿ.

ಬಾಬು—ಅವರಿಗೆ ಹಣದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ, ಕಾಗದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

"ಒಳ್ಳೇದು, ನಾಗಪುರದ ಸ್ವದೇಶೀ ಮಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರೆಯಿರಿ."

"ಅದರ ವ್ಯವಹಾರ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲ. ಮೊನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆ ಅದರ ಕೂಲಿ ಕಾರರು ಮುಷ್ಕರ ಹೂಡಿದ್ದರು. ಗಿರಣಿ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ನಿಂತಿತ್ತು."

"ಅಲ್ಲಾ, ಬರೆದಾದರೂ ಬರೆಯಿರಿ! ನಿಮಗಂತೂ ಇಡೀ ಜಗತ್ತು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕರ ಕೂಟವೇ!"

"ಸ್ವಾಮಿ, ಬರೆಯುವುದೇನು, ನಾವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬರೆಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಬರೀ ಬರೆದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಲಾಭವೇನೂ ಇಲ್ಲ."

ಲಾಲಾ ಸಾಈದಾಸರು ತಮ್ಮ ಮನೆತನದ ಗೌರವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳಿಂದ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಮ್ಯಾನೇಜಿಂಗ್ ಡೈರೆಕ್ಟರ್ ಆದವರು. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಮಾತು ಗಳನ್ನು ಅರಿಯದವರು. ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬುಗಳೇ ಅವರ ಸಲಹೆಗಾರರು. ಈ ಬಾಬುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಕಂಪನಿ ಕಾರಖಾನೆಗಳಮೇಲೂ ಭರವಸೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇವರ ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಾಗಿಯೇ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಹಣ ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಬೊಕ್ಕಸ ಬಿಟ್ಟು ಬರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೂ ಅದೇ ಲಕ್ಷಣ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ತೊಂದರೆ ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಾಈದಾಸರಿಗೆ ಹಂಚಿಕೆ ತೋಚದಾಗಿತ್ತು. ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಯಾವ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಲೂ ಧೈರ್ಯ ಸಾಲದು. ಚಂಚಲ ಮನಸಿನಿಂದ ಎದ್ದು ಎಡೆಯಾಡತೊಡಗಿದರು.

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಪೇದೆ ಬಂದು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದ: "ಬರಹಲದ ಮಹಾರಾಣಿ ಯವರ ಸ್ವಾರಿ ಬಂದಿದೆ."

ಲಾಲಾ ಸಾಈದಾಸರು ಬೆಚ್ಚಿಬಿದ್ದರು. ಬರಹಲ ಮಹಾರಾಣಿ ಲಖನೌಗೆ ಬಂದು ಮೂರುನಾಲ್ಕು ದಿನ ಆಗಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಬಾಯಲ್ಲೂ ಅವರ ಚರ್ಚೆಯೇ ಕೇಳುತಿತ್ತು. ಕೆಲವರು ಅವರ ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಗೆ ಮುಗ್ಧ ರಾಗಿದ್ದರು, ಕೆಲವರು ಅವರ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ಅವರ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವೃತ್ತಿಗೆ. ಅವರ ಆಳು–ತೊತ್ತುಗಳು ಕೂಡ ಜನರ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರು.

ರಾಯಲ್ ಹೋಟೆಲಿನ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನೋಡುವವರ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅನೇಕ ರಸಿಕರು, ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಎಗ್ಗಿಲ್ಲದ ಜನರು, ನಾನಾ ಛಲದಿಂದ-ಬಟ್ಟೆಮಾರುವವರಾಗಿ, ತಂಬಾಕುಗಾರರಾಗಿ— ಅವರ ದರ್ಶನ ಪಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು. ರಾಣಿಯ ಸವಾರಿ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಲ್ಲಿ ನುಂದಿಯ ನುಗ್ಗಾಟ.—ಭಲೆ, ಎಂತಹ ವೈಖರಿ! ಇಂತಹ ಇರಾಕ ಕುದರೆ ಜೋಡಿ, ದೊಡ್ಡಸಾಹೇಬರಲ್ಲಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಕಾಣಬಹುದು. ದೇವಿಯೂ ಎಷ್ಟು ಸುಂದರ! ಇಂತಹ ಬಿಳೀ ಮನುಷ್ಯರು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಯ ಶ್ರೀಮಂತರು ಮೃಗಾಂಕ, ಚಂದ್ರೋಯ,— ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ,—ಮತ್ತೇನೇನು ತಿನ್ನುವರೋ; ಆದರೆ ಯಾರ ಮೋರೆಯ ಮೇಲೂ ತೇಜವ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶದ ಹೆಸರೂ ಇಲ್ಲ ಇವರು ಉಣ್ಣುವು ದೇನು, ಕುಡಿಯುವುದು ಯಾವ ಬಾವಿಯ ನಿರೋ, ನೋಡಲು ತಾಜಾ ಸೇಬು ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಗಾಳಿನೀರಿನ ಪ್ರಭಾವ.

ಬರಹಲ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನೇಪಾಳದ ಹತ್ತಿರ ಆಂಗ್ಲರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ನಾಡು ಅದು ಒಳ್ಳೇ ಧನಿಕ ದೇಶವೆಂದು ಜನರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಆದರೆ ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಅದರ ಉತ್ಪನ್ನ ಎರಡು ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿರಲಿಲ್ಲ. ಕ್ಷೇತ್ರ ಮಾತ್ರ ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದದ್ದು, ನಿಜ. ಆದರೆ, ಬಂಜರು ಮತ್ತು ಹಾಳು ನೆಲವೇ ಹೆಚ್ಚು. ಜನವಸತಿಯ ಭಾಗ ಕೂಡ ಗುಡ್ಡಗಾಡು, ಬರಡು. ಭೂಮಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ.

ಲಾಲಾ ಸಾಈದಾಸರು ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಕೋಲಮೇಲಿನ ರೇಶಿಮೆ ಸೂಟನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಧರಿಸಿ, ಮೇಜಿನ ಬಳಿ ಆಪ್ಯತೆಯಿಂದ—ಇಲ್ಲಿ ರಾಜರಾಣಿಯರು ಬರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾತಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ— ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಗುಮಾಸ್ತರೂ ಜತನದಿಂದ ಕುಳಿತರು. ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸ್ತಬ್ಧತೆಯ ಗಡಿಬಿಡಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಪೇದೆಗಳು ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಸರಿ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕಾವಲುಗಾರನು ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡ. ಬೀಸಣಿಕೆಯ ಆಳಿನ ಸಕ್ಕರೆನಿದ್ದೆ ಹರಿಯಿತು. ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು ಮಹಾರಾಣಿಯ ಸ್ವಾಗತಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಹೊರಟರು.

ಸಾಈದಾಸರು ಹೊರಳಿವಿಯನ್ನೇನೋ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆದರೆ, ಆಶೆ ಭಯಗಳಿಂದ ಅವರ ಮನಸು ಚಂಚಲವಾಗಿತ್ತು. ರಾಣಿಯರೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರ ಇದೇ ಮೊದಲಿನದು. ಮಾತುಕತೆ ಸಾಧಿಸೀತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಭಯ. ಶ್ರೀಮಂತರ ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಗಿಲಮೇಲಿರುತ್ತದೆ. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಾನೆಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುತ್ತೇನೋ ಏನೋ. ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒಂದು ಕುಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅವರಿಗೆ. ರಾಜಸೀ ನಿಯಮಗಳು ಅವರಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತ. ಅವರನ್ನು ಗೌರವಿಸುವುದು ಹೇಗೆ, ಅವರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಯಾವ ವಿಷಯ ಗಮನದಲ್ಲಿಡಬೇಕು, ಅವರ ಮರ್ಯಾದೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಎಷ್ಟು ನಮ್ರತೆ ಅವಶ್ಯ, ಮುಂತಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ಅವರು ಪೇಚಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೇಗಾದರೂ ಈ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಬೇಗ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದರೆ ಸಾಕು ಎಂದು ಅವರಿಗೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು, ಸಾಧಾರಣ ಜಮೀನುದಾರರು, ಧನಿಕರೊಡನೆ ಇವರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಸುಶಿಕ್ಷಿತ ಸಜ್ಜನರೊಡನೆ ಶಿಷ್ಟತೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಬಹಳ ಕಷ್ಟಕ್ಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿತು. ತಿಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ—ಅಲ್ಲಿನ ರೀತಿ ರೂಢಿ, ಮಾತು ಕತೆ ಅಪರಿಚಿತವಾದ ನಾಡಿಗೆ—ಹೋಗಿದ್ದ ಲಂಕಾನಿವಾಸಿಯ ಗತಿ!

ಪಕ್ಕನೆ ಗಡಿಯಾಳದ ಕಡೆ ದೃಷ್ಟಿ ಹೋಯಿತು. ಆಗ ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆ ಹೊತ್ತಾಗಿದ್ದರೂ ಗಡಿಯಾಳ ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಪ್ರಹರದ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗಿತ್ತು. ತಾರೀಖಿನ ಮುಳ್ಳು ಓಟದಲ್ಲಿ ಸಮಯವನ್ನು ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸಿತ್ತು. ಅವರು ಚಟ್ಟನೆದ್ದು ಗಡಿಯಾಳ ಸರಿಪಡಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಣಿಯರು ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ಅಡಿಯಿಟ್ಟರು. ಸಾಈದಾಸರು ಗಡಿಯಾಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು; ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತರು. ಕೈಕೂಡಿಸಬೇಕೇ, ಬಾಗಿ ಸಲಾಮು ಮಾಡಬೇಕೇ ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಣಿಯವರೇ ಕೈನೀಡಿ ಅವರ ಒಡಪನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರು

ಜನರು ಖುರ್ಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಬಳಿಕ, ರಾಣಿಯು ಅಸ್ತುಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ವ್ಯವಹಾರದ ಮಾತನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ. ಬರಹಂದ ಹಿಂದಿನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು

ಹೇಳಿ, ರಾಣಿಯವರ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಆದ ಆದರ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಅವನು ಬಣ್ಣಿಸಿದ. ಈಗ ಕಾಲುವೆಯ ಒಂದು ಶಾಖೆ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅವರು ಯಾವುದೊಂದು ಹಿಂದುಸ್ತಾನೀ ಬ್ಯಾಂಕಿನೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದೆಂದು ಬಗೆದರು. ಈಗ ಅವರ ನಿರ್ಣಯವು ನ್ಯಾಶನಲ್ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ—ಈ ಸಂಧಿಯ ಲಾಭವನ್ನು ಅದು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುವುದೇ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲವೆ ?

" ನಾವು ಹಣ ಕೊಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡದೆ ಏನು ಮಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. " ಎಂದರು ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು.

" ಏನಾದರೂ ಹೊಣೆ ಬೇಕೆನ್ನುವಿರಾ ? " ಎಂದು ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಕೇಳಿದ.

" ಮಹಾಶಯರೇ, ಹೊಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಿಮ್ಮ ನಾಲಗೆಯೇ ಸಾಕು " ಎಂದು ಸಾಈದಾಸರು ಔದಾರ್ಯದಿಂದ ನುಡಿದರು.

" ತಮ್ಮ ಬಳಿ ರಾಜ್ಯದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಏನಾದರೂ ಉಂಟೆ? " ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

ತಮ್ಮ ಪ್ರಧಾನ ಗುಮಾಸ್ತನ ಈ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ವರ್ತನೆ ಸಾಈದಾಸರಿಗೆ ರುಚಿಸಲಿಲ್ಲ ಔದಾರ್ಯದ ಮತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ಮೈಮರೆತಿದ್ದರು. ಮಹಾರಾಣಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇ ಭದ್ರವಾದ ಹೊಣೆಯಾಗಿರುವಾಗ, ಅವರೆದುರು ಲೆಕ್ಕ-ಕಾಗದಗಳ ಮಾತೆತ್ತುವುದು ವ್ಯಾಪಾರಿತನವೆನಿಸುವುದು; ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ವಾಸದ ಗಂಧ ಹೊರಡುವುದು.

ಮಹಿಳೆಯರ ಎದುರು ಶೀಲ–ಸಂಕೋಚಗಳ ಮೂರ್ತಿಗಳಾಗುತ್ತೇವೆ ನಾವು. ಸಾಯೀದಾಸರು ಕ್ರೂರ ಕಠೋರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬುಗಳ ಕಡೆ ನೋಡಿ, " ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಪರೀಕ್ಷಣವೇನೂ ಅಷ್ಟು ಮಹತ್ವದ ಮಾತಲ್ಲ; ಮುಖ್ಯ ಬೇಕು ವಿಶ್ವಾಸ. " ಎಂದರು.

" ಡೈರೆಕ್ಟರರು ಎಂದೂ ಒಪ್ಪಲಾರರು, " ಎಂದರು ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು.

"ಅದರವೇನು ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ. ನಾವು ನಮ್ಮ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಿಂದ ಹಣ ಕೊಡಬಲ್ಲೆವು." ಎಂದು ಸಾಈದಾಸರು ನುಡಿದರು.

ರಾಣಿ ಕೃತಜ್ಞತೆಯ ನೋಟದಿಂದ ಸಾಈದಾಸರ ಮೋರೆ ನೋಡಿದಳು. ಅವಳ ತುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೆಲುನಗೆ ಅರಳಿತ್ತು.

೩

ಡೈರೆಕ್ಟರರು ಕಾಗದಪತ್ರ, ಆಯ-ವ್ಯಯ ನೋಡುವುದು ಅಗತ್ಯವೆಂದರು; ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಈದಾಸರಿಗೇ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ಉಳಿದವರಿಗೆ ಯಾರಿಗೂ ಇಡೀ ಆಫೀಸಿನ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸಾಈದಾಸರು ನಿಯಮದಂತೆ ನಡೆದರು. ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿನ ಲೆಕ್ಕ ಪರಿಶೋಧಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವರದಿ ಬರೆದರು. ವ್ಯವಹಾರ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು. ಕಾಗದ ಬರೆದಾಯಿತು, ಹಣ ಕೊಟ್ಟಾಯಿತು; ನೂರಕ್ಕೆ ಒಂಬತ್ತರಂತೆ ಬಡ್ಡಿ ಗೊತ್ತಾಯಿತು.

ಮೂರು ವರುಷಗಳವರೆಗೆ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ವ್ಯವಹಾರದ ಉನ್ನತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಯಿತು. ಆರು ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನಾಲ್ವತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಗಂಟು ಕೇಳದೆ ಮಾಡದೆ ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ವ್ಯವಹಾರಿಗಳಿಗೆ ನೂರಕ್ಕೆ ಐದರಂತೆ ಬಡ್ಡಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಾಲುಗಾರರಿಗೆ ನೂರಕ್ಕೆ ಏಳರಂತೆ ಲಾಭಾಂಶ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು.

ಸಾಈದಾಸರ ಬಗ್ಗೆ ಜನರು ತುಷ್ಟರಾದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಅವರ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದರು. ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು ಕೂಡ ಬರುಬರುತ್ತ ಅವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಸಾಈದಾಸರು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು: "ಬಾಬೂಜೀ, ವಿಶ್ವಾಸವು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಲುಪ್ತವಾಗಿಲ್ಲ, ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಂಬುಗೆ ಇಡುವುದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನ ಧರ್ಮ. ವಿಶ್ವಾಸ ಇಲ್ಲದವನು ಸತ್ತಂತೆಯೇ ಸರಿ. ಸುತ್ತೂ ಕಡೆ ಶತ್ರುಗಳು ಮುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಅವನಿಗೆ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಿದ್ಧ ಮಹಾತ್ಮರೂ ಬುಬ್ಬಣಾಚಾರಿಗಳಂತೆ

ತೋರುತ್ತಾರೆ. ನಿಜವಾದ ದೇಶಭಕ್ತನೂ ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥಿಪ್ರಿಯ ನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜಗತ್ತೇ ಛಲ-ಮೋಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ ಎಂದು ಬಗೆಯು ತ್ತಾನೆ ಅವನು. ಅವನ ದೇವರ ಮೇಲಿನ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳು ಕೂಡ ಲುಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿಕ್ಕದವರೆಗೂ ಅವನನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯವನೆಂದೇ ತಿಳಿಯೆಂದು ಒಬ್ಬ ಹೆಸರಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಸಭ್ಯದ ಶಾಸನಪದ್ಧತಿ ಈ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರ್ಣ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಂತಿದೆ. ತಿರಸ್ಕಾರವಂತೂ ಯಾರ ಬಗೆಗೂ ಇರ ಲಾಗದು. ನಮ್ಮ ಆತ್ಮಗಳು ಪವಿತ್ರವಾಗಿವೆ. ಅವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದಂತೆ ಕಪಟ ನಟನೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಇವೆ, ತುಂಬಾ ಇವೆ. ಆದರೆ ಅದರ ನಿವಾರಣೆ ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಮಾನವಚರಿತ್ರೆಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಾ ಗುತ್ತದೆ. ಇದು ದೇವದತ್ತ ಗುಣ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಅವನ ಆಂತರಿಕ ಭಾವಗಳವರೆಗೆ ನಾನು ತಲುಪಬಲ್ಲೆನೆಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ನನಗಿದೆ. ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ರೂಪ-ವೇಷ ಬದಲಿಸಲಿ, ನನ್ನ ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೋಸ ಗೊಳಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲೇ ವಿಶ್ವಾಸ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂಬು ದನ್ನು ಮರೆಯಲಾಗದು. ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು ಅವಿಶ್ವಾಸವೇ. ಇದು ನಿಸರ್ಗನಿಯಮ. ನೀವು ಮೂಲದಿಂದಲೇ ಯಾರನ್ನು ಧೂರ್ತ, ಕಪಟಿ, ದುರ್ಜನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವಿರೊ, ಅವರು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಎಂದೂ ನಿಷ್ಕ ಪಟಿಗಳಾಗಿ ನಡೆಯರು; ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೀಳರೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ, ನೀವೊಬ್ಬ ಕಳ್ಳನನ್ನು ನಂಬಿದರೂ ಅವನು ನಿಮ್ಮ ಆಳಾಗುವನು. ಇಡೀ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯಬಹುದು, ಆದರೆ ನಿಮಗೆ ಅವನು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಮಾಡಲಾರ. ವಿಶ್ವಾಸದ ಬಲೆಯನ್ನು ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ಎಂತಹ ಕುಕರ್ಮಿಯನ್ನೂ ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬಹುದು; ಅವನು ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನೂ ಆದಾನು. ''

ಈ ದಾರ್ಶನಿಕ ತರ್ಕಗಳಿಗೆ ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬುವಿನ ಬಳಿ ಯಾವ ಉತ್ತರವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

೪

ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರುಷದ ಮೊದಲ ದಿನ. ಸಾಈದಾಸರು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಟಪ್ಪಾಲಿನ ದಾರಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬರಹಲದಿಂದ ನಾಲ್ವತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಬರುವ ದಿನ. ಈ ಸಲ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಸೌಕರ್ಯಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಎಣಿಕೆ ಹಾಕಿದ್ದರು. ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೂ ಟೆಲಿಫೋನು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅದರ ಅಂದಾಜನ್ನೂ ತರಿಸಿದ್ದರು. ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಆಶೆ ಮಿನಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬುಗಳೊಂದಿಗೆ ನಗುತ್ತ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. " ಈ ತಾರೀಖಿಗೆ ನನ್ನ ಕೈಗಳು ತುರಿಸಹತ್ತುತ್ತವೆ; ಈವೊತ್ತೂ ತುರಿಸುತ್ತಿವೆ. " ಒಮ್ಮೆ ದಪ್ತರಿಗೆ ಎನ್ನುವರು. " ಓ ಭಾಈ, ಸ್ವಲ್ಪ ಶಕುನವನ್ನಾದರೂ ವಿಚಾರಿಸಿರಿ ಬರೀ ಬಡ್ತಿಯೋ ಬರುವುದೊ, ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರಿಗೆ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಗಳು ಬರುತ್ತವೆಯೋ ? ''

ಅಂಚೆಯಾಳು ಸರಿಯಾದ ವೇಳೆಗೆ ಬಂದ. ಸಾಈದಾಸರು ಲಕ್ಷ್ಯ ಹೀನವಾಗಿ ಅವನ ಕಡೆ ನೋಡಿದರು. ಅವನು ತನ್ನ ಚೀಲದಿಂದ ಕೆಲವು ರಜಿಸ್ಟರ್ಡ್ ಲಕ್ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದ. ಹಾರುನೋಟದಿಂದ ಅವರು ಅವು ಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಬರಹಲದ ಲಕ್ಕೋಟೆ ಇರಲಿಲ್ಲ; ವಿಮೆಯಿಲ್ಲ, ಅರಗು ಮುದ್ರೆಯಿಲ್ಲ, ಆ ಬರೆವಣಿಗೆಯಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ನಿರಾಶೆಯಾದಂತಾಯಿತು. ಏನಾದರೂ ರಜಿಸ್ಟರು ಉಳಿದಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಮನಸು ಹವಣಿಸಿತು; ಆದರೆ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ.—ಗುಮಾಸ್ತರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಅಧೈರ್ಯ ಉಚಿತವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಂಚೆಯಾಳು ತಿರುಗಿ ಹೊರಟಾಗ ಅವರ ಜೀವ ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ. "ಇನ್ಶ್ಯೂ ಅರ್ಡ್ ಪಾಕೀಟು ಯಾವುದೂ ಉಳಿದಿಲ್ಲಷ್ಟೆ ? ಈವೊತ್ತು ಬರಬೇಕಾಗಿತ್ತು." ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. '' ಹಾಗೆಲ್ಲಾದರೂ ಆಗುವುದುಂಟೇ ಸರಕಾರ! ತಪ್ಪು ತಡೆ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆದಾವು; ತಮ್ಮ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆದೀತೇ ? '' ಎಂದು ಅಂಚೆಯಾಳು ಮಾರ್ನುಡಿದ.

ಸಾಈದಾಸರ ಮೋರೆ ಇಳಿಯಿತು—ಕಚ್ಚಾ ಬಣ್ಣದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಬಿದ್ದಹಾಗೆ. ಅಂಚೆಯವನು ಹೊರಟುಹೋದ ಮೇಲೆ ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು ಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, '' ಇದೇಕೆ ತಡವಾಗಿರಬಹುದು ? ಹೀಗೆಂದೂ ಆಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. " ಎಂದರು.

"ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೋ ತಡವಾಗಿದೆ. ಗಾಬರಿಯಾಗುವ ವಿಷಯುವೇನಲ್ಲ." ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು ನಿಷ್ಠುರ ಭಾವದಿಂದ ಉತ್ತರವಿತ್ತರು.

ನಿರಾಶೆ ಅಸಂಭವವನ್ನೂ ಸಂಭವಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹಣ ಪಾರ್ಸಲಿನಿಂದ ಬಂದರೂ ಬರಬಹುದು; ಮೂರುಸಾವಿರ ಬಂಗಾರ ನಾಣ್ಯಗಳ ಪಾರ್ಸಲ್ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಮಾಡಿರಬಹುದು; ಎಂದು ಅವರು ಯೋಚಿಸಿದರು. ಈ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಆಸೆ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ. ಪಾರ್ಸಲಿನ ಅಂಚೆಯಾಳು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಸಂಜೆಗೆ ಅಶಾಂತ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಮನೆಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಇನ್ನು ಪತ್ರದ ಅಥವಾ ತಂತಿಯ ನಿರೀಕ್ಷೆ. ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಮನಸು ಕೆರಳಿತು.—ಪತ್ರಬರೆದು ಬಿಡಬೇಕು, ಕೊಡು ಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕರಾರು ತಪ್ಪುವುದು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕು; ಒಂದು ದಿನದ ವಿಲಂಬವೂ ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ಘಾತಕ ವಾದದ್ದು; ಆಗುವುದಿಷ್ಟೇ: ಇಂತಹ ಶಿಫಾರಸಿಗೆ ಮತ್ತೆಂದೂ ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಲಾರದು; ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದರೆ ಏನೋ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಬರೆಯಲಿಲ್ಲ

ಸಂಜೆಯಾಗಿತ್ತು. ಕೆಲ ಗೆಳೆಯರು ಬಂದರು. ಹರಟೆ ಸಾಗಿತು. ಅಂಚೆಯಾಳು ಸಂಜೆಯ ಟಪ್ಪಾಲು ತಂದುಕೊಟ್ಟ. ಯಾವಾಗಲೂ ಮೊದಲು ಪತ್ರಿಕೆ ಒಡೆಯುವವರು, ಇಂದು ಪತ್ರ ಒಡೆದರು. ಬರಹಲದ ಕಾಗದ ಇರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆಗ ಹತಾಶರಾಗಿ ಒಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪತ್ರಿಕೆ ಒಡೆದರು. ಮೊದಲಿಗೇ ತಾರಿನ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದು, ಅವರ ನೆತ್ತರು ತಣ್ಣ-ಗಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ —

"ನಿನ್ನೆ ಸಂಜೆ ಬರಹಲದ ಮಹಾರಾಣಿ ತೀರಿಕೊಂಡರು. ಕಳೆದ ಮೂರು ದಿನಗಳಿಂದ ಅವರು ಅಸ್ವಸ್ಥರಾಗಿದ್ದರು." ಎಂದು ಬರೆದಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ಚಿಕ್ಕ ಟಿಪ್ಪಣಿಯೂ ಇತ್ತು. "ಬರಹಲದ ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಅಕಾಲಮೃತ್ಯು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಂತಕ್ಕೂ ಶೋಕಜನಕ ಘಟನೆ. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಭಿಷಗಾಚಾರ್ಯರು ರೋಗಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದ ರೊಳಗೇ ಮೃತ್ಯು ಕೆಲಸ ಪೂರಯಿಸಿಬಿಟ್ಟಿತು. ರಾಣೀಜಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಏಳಿಗೆಯ ಧ್ಯಾನವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಆಳಿಕೆಯ ಅಲ್ಪಾ ವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾದ ಲಾಭ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯವಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ತರುವಾಯ

ರಾಜ್ಯ ಅನ್ಯರ ಕೈಗೆ ಹೋಗುವುದೆಂಬುದು ಖಂಡಿತವಿದ್ದರೂ ಆ ವಿಚಾರ ರಾಣೀಸಾಹೇಬರ ಕರ್ತವ್ಯಪಾಲನೆಗೆ ಬಾಧಕವಾಗಲಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯದ ಹೊಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಲತೆಗೆಯಲು ಶಾಸನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ಈ ನಿಯಮವನ್ನವರು ಉಲ್ಲಂಘಿಸ ಬೇಕಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಕೆಲಕಾಲ ಅವರು ಜೀವಿಸಿದ್ದರೆ ನಾಡನ್ನು ಋಣ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಹಗಲಿರುಳೂ ಆ ವಿಚಾರ ಅವರಿಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ಅಕಾಲ ಮೃತ್ಯು ಆ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಎರಡನೆಯವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿತು. ಈ ಸಾಲದ ಪರಿಣಾಮ ಏನಾಗುತ್ತದೋ ನೋಡಬೇಕು. ನಮಗೆ ವಿಶ್ವಸನೀಯವಾಗಿ ತಿಳಿದ ಮೇರೆಗೆ, ಈಗ ಲಖನೌ ದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಸ ಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲರ ಸಮ್ಮತಿಯಂತೆ, ದಿವಂಗತ ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರಂತೆ. ಸಾವುಕಾರರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗೊಂದಲವೇಳಬಹುದು. ಲಖನೌದ ಎಷ್ಟೋ ಧನಾಧೀಶರಿಗೆ ಬಡ್ಡಿಯ ಲೋಭ ಎಂತಹ ಅನಿಷ್ಟಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಪಾಠ ದೊರೆಯಬಹುದು.

ಲಾಲಾ ಸಾಈದಾಸರು ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಮೇಜಿನಮೇಲಿರಿಸಿ, ಆಕಾಶದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರು.—ನಿರಾಶೆಯ ಕೊನೆಯ ಆಸರೆ ಅದು. ಬೇರೆ ಗೆಳೆಯರೂ ಈ ಸುದ್ದಿ ಓದಿದರು. ಅದರ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯಿತು. ಸಾಈದಾಸರ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತಲಿಂದಲೂ ಜಡಿಮಳೆ ಬೀಳತೊಡಗಿತು. ಎಲ್ಲ ತಪ್ಪನ್ನು ಅವರ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಅವರ ಚಿರಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಕುಶಲತೆ ಮತ್ತು ಪರಿಣಾಮದರ್ಶಿತೆಗಳು ಮಣ್ಣುಪಾಲಾದವು. ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಪೆಟ್ಟನ್ನು ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಬ್ಯಾಂಕು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರ ಜೀವ ಉಳಿಸು ವುದು ಹೇಗೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು.

೫

ಸುದ್ದಿ ಊರೊಳಗೆ ಹರಡಿತು. ಜನರು ತಮ್ಮ ಹಣವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಆತುರರಾದರು. ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯವರೆಗೂ ಹಣ ತೆಗೆಯು ವವರ ಜಳವೇರಿತ್ತು. ದಿನಬಳಕೆಯ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಣವಿಟ್ಟವರು ಆಗಿಂದಾಗಲೆ

ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಯಾವ ಮಾತನ್ನೂ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಇದು ಆ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಲೇಖನದ ಪರಿಣಾಮ—ನ್ಯಾಶನಲ್ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಪತ್ತು ಹಾರಿಹೋಯಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ನಡೆದಿದ್ದರೆ ಬ್ಯಾಂಕು ಸಾವರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಬಿರುಗಾಳಿ-ಸುಂಟರುಗಾಳಿ ಎದ್ದಾಗ ಯಾವ ನೌಕೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯಬಲ್ಲದು? ಕೊನೆಗೆ ಕ್ಯಾಶರ್ ತಟ್ಟು ತಿರುವಿ ಹಾಕಿದ. ಬ್ಯಾಂಕಿನ ನರಗಳಿಂದ ರಕ್ತವೆಲ್ಲ ಹರಿದುಹೋಗಿ ಅದು ಪ್ರಾಣರಹಿತವಾಯಿತು.

ಮೂರು ದಿನಗಳು ಕಳೆದಿದ್ದವು. ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಎದುರು ಸಾವಿರಾರು ಜನ ಸೇರಿದ್ದರು. ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಸಶಸ್ತ್ರ ಪೋಲಿಸರ ಕಾವಲು. ತರತರದ ಹಾರು ಸುದ್ದಿಗಳು ಹರಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಮ್ಮೆ ಲಾಲಾ ಸಾಈದಾಸ ವಿಷ ಕುಡಿದು ಸತ್ತ ಎಂಬ ಸುದ್ದಿ; ಅವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದರೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ತರುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಡೈರೆಕ್ಟರರು ನಜರುಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ.

ಆಕಸ್ಮಾತ್ ಒಂದು ಮೋಟರು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತಿತು. ಒಬ್ಬನೆಂದ—"ಬರಹಲದ ಮಹಾರಾಜರ ಮೋಟರು." ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ನೂರಾರು ಜನರು ಓಡಿಹೋಗಿ ಮೋಟರನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು.

ಮಹಾರಾಣಿ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ಕುವರ ಜಗದೀಶಸಿಂಹರು ವಕೀಲರ ಸಲಹೆಗಾಗಿ ಲಖನೌಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಬಹಳ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಇತ್ತು. ಬಹುದಿನಗಳಿಂದ ಸುಸಂಧಿಗಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದ ಇಚ್ಛೆಗಳು ಕಟ್ಟಿದ ನೀರಿನಂತೆ ದಾರಿ ಸಿಕ್ಕೊಡನೆ ದುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದ್ದವು. ಈ ಮೋಟರನ್ನು ಅಂದೇ ಕೊಂಡಿತ್ತು. ನಗರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮನೆ ಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆದಿತ್ತು. ಬಹುಮೂಲ್ಯವಾದ ವಿಲಾಸ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಗಾಡಿ ಬರಹಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಜನರ ನೆರವಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಯಾವುದೋ ಹೊಸ ನಾಟಕ ಆಗುತ್ತಿರಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಮೋಟರನ್ನು ತರುಬಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಜನ ಮುಗಿಬಿದ್ದಿತು.

"ಇಲ್ಲೇಕೆ ಇಷ್ಟು ಮಂದಿ ಕೂಡಿದ್ದೀರಿ? ಏನಾದರೂ ತಮಾಶೆ ಆಗುವುದಿದೆಯೋ?" ಎಂದು ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಕೇಳಿದರು.

ಒಬ್ಬ ಮಹಾಶಯ—ಸಿಡುಕು ಸ್ವಭಾವದ ಸಿರಿವಂತನಂತೆ ಕಾಣುವ ಮನುಷ್ಯ—ಉತ್ತರವಿತ್ತ: "ಹಾಂ, ಒಳ್ಳೇ ವಿಲಕ್ಷಣ ತಮಾಶೆಯಿದೆ."

"ಯಾತರ ತಮಾಶೆ?"

"ದೈವದ್ದು."

ಈ ಉತ್ತರದಿಂದ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಂತೂ ಆಯಿತು. ಆದರೆ ಲಖನೌದವರು ಮಾತು ಮಾತಾಡುತ್ತ ಮಾತು ಹೊರಡಿಸುವವರೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದರು ಆದುದರಿಂದ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರವೀಯುವುದು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ಅವರು, "ಅದೃಷ್ಟದ ಆಟ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಅಗತ್ಯವೇನಿಲ್ಲ." ಎಂದರು.

ಲಖನವೀ ಮಹಾಶಯ ಹೇಳಿದ: "ನೀವೆನ್ನುವುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಈ ಮೋಜು ಎಲ್ಲಿದೆ? ಇಲ್ಲಿ ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಸಂಜೆಯೊಳಗಾಗಿ, ಧನಿಯನ್ನು ನಿರ್ಧನನನ್ನಾಗಿ, ನಿರ್ಧನನನ್ನು ಭಿಕ್ಷುಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು ದೈವ. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮಹಲಿನಲ್ಲಿದ್ದವನ ಹಣೆಬರಹಕ್ಕೆ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮರದಡಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾರ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಅನ್ನದಾನ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೋ ಅವರು ರೊಟ್ಟಿಗಾಗಿ ಬಾಯಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೇ ಒಂದು ವಾರದ ಹಿಂದೆ, ಕಾಲಗತಿ, ಭಾಗ್ಯದ ಆಟ ಎಂದರೆ ಕವಿಗಳ ಉಪಮೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವರ ನಿಟ್ಟುಸಿರು, ಅವರ ಕರುಣಕ್ರಂದನ ಈಗ ವಿಯೋಗಿಗಳನ್ನೂ ನಾಚಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇಂತಹ ತಮಾಶೆ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು?"

"ಸ್ವಾಮೀ, ತಾವು ಒಗಟವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ತೊಡಕು ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟಿರಿ. ಹಳ್ಳೀ ಹುಂಬ ನಾನು, ಸರಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿರಿ"

ಆಗ ಒಬ್ಬ ಸಜ್ಜನ ಹೇಳಿದ: "ಸಾಹೇಬ, ಇದು ನ್ಯಾಶನಲ್ ಬ್ಯಾಂಕು: ಇದರ ದಿವಾಳಿ ಆಗಿದೆ. ನಮಸ್ಕಾರ ಸ್ವಾಮೀ, ನನ್ನ ಗುರುತು ಹತ್ತಿತೆ?"

ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಮೋಟರಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಅವನ ಕೈಕುಲುಕುತ್ತ, "ಓ, ಮಿಸ್ಟರ್ ನಸೀಮ? ನೀನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ? ನಿನ್ನ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದದ್ದು ಬಹಳ ಸಂತೋಷ," ಎಂದರು.

ಇಬ್ಬರೂ ಡೆಹರಾಡೂನ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಮನೆಯ

ಜೊಂಜಾಟದಿಂದ ವಿವಶರಾಗಿ ಕುವರಸಾಹೇಬರು ಕಾಲೇಜು ಬಿಟ್ಟ ಬಳಿಕ ಈ ಮಿತ್ರದ್ವಯದ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ನಸೀಮನೂ ಅವರು ಬಿಟ್ಟ ಕೆಲದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮನೆಗೆ ಮರಳಿದ್ದ

"ಧನ್ಯವಾದ, ಗುರುತು ಮರೆತಿಲ್ಲ. ಹೇಳಿ, ಈಗಂತೂ ದೈವ ತೆರೆದಿದೆ. ಗೆಳೆಯರ ನೆನಪಿರುವುದೆ ?" ನಸೀಮನೆಂದ.

"ನಿಜವಾಗಿ, ನಿಮ್ಮ ನೆನಪು ಯಾವಾಗಲೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸುಖವಾಗಿದ್ದೀರಾ ? ರಾಯಲ್ ಹೊಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದಿದ್ದೇನೆ. ಈವೊತ್ತು ಬನ್ನಿ. ಆರಾಮವಾಗಿ ಮಾತನಾಡೋಣ."

"ಮಹಾಶಯಾ, ಆರಾಮವೆಂಬುದು ನ್ಯಾಶನಲ್ ಬ್ಯಾಂಕಿನೊಡನೆಯೇ ಹೊರಟುಹೋಯಿತು. ಈಗ ನಿರ್ವಾಹದ ಚಿಂತೆ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿದೆ ಗಳಿಸಿಟ್ಟುದೆಲ್ಲ ತಮಗೆ ,ಕಾಣಿಕೆಯಾಯಿತು. ಈ ದಿವಾಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಫಕೀರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು. ಇನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಧರಣಿ ಕೂಡುವುದೇ."

"ಮನೆ ನಿಮ್ಮದೇ, ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಬರಬಹುದು. ನನ್ನ ಸಂಗಡಲೇ ಏಕೆ ಬರಬಾರದು ?—ಏನು ಹೇಳಲಿ ? ನಾನು ಸಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಹೀಗಾದೀತೆಂದು ನನಗೆನಿಸಿರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಬ್ಯಾಂಕು ಬಹಳ ಜನರನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ."

"ಮನೆಮನೆಯಲ್ಲೂ ಗೋಳು. ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮೈಮೇಲಿನ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಹೊರತು ಏನೂ ಉಳಿದಿಲ್ಲ."

ಆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಬ್ಬ ತಿಲಕಧಾರಿ ಪಂಡಿತಜಿ ಬಂದು ಹೇಳಿದರು: "ಸ್ವಾಮೀ, ನಿಮ್ಮ ಮೈಮೇಲೆ ಬಟ್ಟೆಗಳಾದರೂ ಇವೆ. ನಮ್ಮ ಹಾಡು—ಭೂಮಿ ಆಕಾಶ ಎಲ್ಲೂ ನೆಲೆಯಿಲ್ಲ. ನಾನು ರಾಘೋಜೀ ಪಾಠಶಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಾಪಕ. ಪಾಠಶಾಲೆಯ ಹಣವೆಲ್ಲಾ ಈ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದರ ಆಸರದಿಂದಲೇ ಐವತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಉಂಡುಕೊಂಡು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಳೆಯಿಂದ ಪಾಠಶಾಲೆ ಮುಚ್ಚಿಬಿಡುವುದು. ದೂರ ದೂರದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದಾರೆ; ಅವರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆ ಕಾಣುವುದೆಂತೋ ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ!"

ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಹಾಶಯರು ಮುಂಬರಿದು ಬಂದು, ನೇತೃತ್ವದ ಭಾವ ದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದರು: "ಮಹಾಶಯರೇ, ಈ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಫೇಲ್ಯುಅರಿ ನಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಶನುಗಳು ಮುಕ್ತಾಯಹೊಂದಿದವು. ಲಾಲಾ ದೀನನಾಥರ ಅನಾಥಾಲಯ ಇನ್ನು ಒಂದಿನವೂ ನಡೆಯಲಾರದು; ಅದರ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳು ಮುಳುಗಿದವು. ಇನ್ನೂ ಹದಿನೈದು ದಿನ ಆಯಿತು; — ನಾನು ಡೆಪುಟೇಶನ್ನಿನಿಂದ ಬಂದು, ಹದಿನೈದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಅನಾಥಾಲಯ ನಿಧಿಗೆ ಜಮೆ ಕಟ್ಟಿ ಆದರೀಗ ಒಂದು ಕವಡೆಗೂ ಗತಿಯಿಲ್ಲ."

"ಸಾಹೇಬ, ನನ್ನಿಡೀ ಜೀವನದ ಗಳಿಕೆಯೇ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿತು! ಇನ್ನು ಪ್ರೇತವಸ್ತ್ರದ ಭರವಸೆಯೂ ಇಲ್ಲ." ಒಬ್ಬ ಮುದುಕ ನುಡಿದ.

ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮತ್ತನೇಕರು ಕೂಡಿದರು. ಸಾಧಾರಣ ಮಾತು ಕತೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತನ್ನ ಪಕ್ಕದವನಿಗೆ ತನ್ನ ದುಃಖದ ಕಥೆ ಹೇಳತೊಡಗಿದ. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ನಸೀಮನೊಂದಿಗೆ ನಿಂತು ಅರ್ಧಗಂಟೆ ಕಾಲ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಬಳಿಕ ಮೋಟರನ್ನು ಏರಿ ಹೊಟಿಲಿಗೆ ಹೊರಡುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ, ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಅವರ ಕಣ್ಣು ಬಿತ್ತು. ಅವನು ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ನೆಲದಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದ. ಅವನೊಬ್ಬ ಗವಳಿಗ, ಚಿಕ್ಕಂದು ಕುವರ ಸಾಹೇಬರೊಂದಿಗೆ ಆಡಿದವ. ಆಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚ ನೀಚ ಭಾವವಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೂಡಿ ಹುಡುತೂತು ಆಡಿದ್ದರು, ಕೂಡಿ ಮರಹತ್ತಿ ಹಕ್ಕಿಮರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಕುವರಜಿ ಕಲಿಯಲು ಡೆಹರಾ ದೂನಿಗೆ ಹೋದಾಗ, ಈ ಗವಳಿಗರ ಹುಡುಗ ಶಿವದಾಸ ತಂದೆಯೊಂದಿಗೆ ಲಖನೌಗೆ ಬಂದ. ಇಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನಂಗಡಿ ತೆರೆದಿದ್ದ. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಅವನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಕೂಗಿದರು: "ಓ ಶಿವದಾಸ!"

ಶಿವದಾಸ ಕೇಳಿದ. ಆದರೆ ಮೋರೆ ಮೇಲೆತ್ತಲಿಲ್ಲ. ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದಲೇ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದ. ಎಳೆತನದ ದಿನಗಳು ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು — ತಾನು ಜಗದೀಶನೊಂದಿಗೆ ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು ಆಡಿದ್ದು, ಇಬ್ಬರೂ ಮುದುಕ ಗಫೂರಮಿಯಾನನ್ನು ಅಣಕಿಸಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗುತ್ತಿದ್ದದ್ದು,

ತಾನು ಸನ್ನೆಮಾಡಿ ಜಗದೀಶನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಕರ ಬಳಿಯಿಂದ ಕರೆದೊಯ್ಯು ತ್ತಿದ್ದದ್ದು ಮತ್ತು ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ರಾಮಲೀಲೆ ನೋಡಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದದ್ದು, ಇತ್ಯಾದಿ. ಜಗದೀಶ ಈಗ ತನ್ನನ್ನು ಮರೆತಿದ್ದಾನೆಂದು ಅವನ ದೃಢಭಾವನೆ. ಆ ಸಣ್ಣಂದಿನ ಮಾತು ಈಗೆಲ್ಲಿ? ಅರಸನೆತ್ತ, ತಾನೆತ್ತ? ಆದರೆ ಜಗದೀಶ ತನ್ನ ಹೆಸರುಗೊಂಡು ಕರೆದಾಗ, ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವ ಬದಲು ಇನ್ನಷ್ಟು ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿದ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಜಾರಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಯಸಿದ. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಸಹೃದಯತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಸಮತೆಯ ಭಾವವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವರು, ಅವನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಟರಿನಿಂದ ಇಳಿದು ಹೋಗಿ ಅವನ ಕೈಹಿಡಿದು, "ಶಿವದಾಸ, ನನ್ನನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟೆಯಾ?" ಎಂದು ಮಾತನಾಡಿಸಿದರು.

ಆಗ ತನ್ನ ಮನೋವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ಶಿವದಾಸನಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯ ವಾಯಿತು. ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ತುಂಬಿಬಂದವು. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಕೊರಳಿಗೆ ತಳಕಬಿದ್ದು ಮಾತನಾಡಿದ: "ಮರೆತಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮೆದುರಿಗೆ ಬರಲು ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ."

"ಇಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನ ಅಂಗಡಿ ನಡೆಸಿದ್ದೀಯಾ? ನನಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇಲ್ಲ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಾರಾನುವಾರ ಸೇರು ಕುಡಿಕುಡಿದು ಏಕೆ ನೆಗಡಿ ತಂದುಕೊಳ್ಳು ತ್ತಿದ್ದೆ? ಬಾ ನನ್ನ ಮೋಟರಿನಲ್ಲಿ; ನಡೆ ಹೊಟೆಲಿಗೆ. ನಿನ್ನ ಕೂಡ ಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿದೆ, ಜೀವ ನಿನ್ನನ್ನು ಬರಹಲಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ; ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಮತ್ತೆ ಚಿಣ್ಣೆಕೋಲು ಆಡುವಾ."

"ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಡಿ; ಜನ ನಗುತ್ತಾರೆ. ಹೊಟೆಲಿಗೆ ಬರುತ್ತೇನೆ. ಅದೇ ಹಜರತಗಂಜ ಹೊಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದಿದ್ದೀರಿ, ಅಲ್ಲವೆ?"

"ಹಾಂ. ತಪ್ಪದೆ ಬರುತ್ತೀ ತಾನೆ?"

"ತಾವು ಕರೆದರೆ ನಾನು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆ?"

"ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂತಿದ್ದೀ? ಅಂಗಡಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದಿದೆಯಷ್ಟೆ?"

"ಈವೊತ್ತು ಬೆಳಗಿನತನಕಂತೂ ನಡೆದಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ಹೇಗೋ!"

'ನಿನ್ನ ಹಣವೂ ಇತ್ತೊ ಈ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ?"

“ ಹೊಟೆಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ”

ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಮೋಟರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಡ್ರೈವರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಯಿತ್ತರು: “ ಹೋಟೆಲಿಗೆ ಹೊಡೆ. ”

“ ವ್ಹಾಯಿಟ್‌ವೇ ಕಂಪನಿಯ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಯಾಗಿತ್ತಲ್ಲವೆ ? ”

“ ಈಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ”

“ ಜೇಕಬ್‌ಸಾಹೇಬ ಬ್ಯಾರಿಸ್ಟರರ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆ ? ”

“ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗಬೇಡ. ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೋಟೆಲಿಗೆ! ” ಕುವರ್ ಸಾಹೇಬರು ಕೋಪಗೊಂಡು ನುಡಿದರು.

ಆಪತ್ತಿನ ಈ ನಿರಾಶಾಮಯ ದೃಶ್ಯ, ಜಗದೀಶಸಿಂಹರ ಮನದಲ್ಲಿ ‘ ಈಗ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೇನು ? ’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿತ್ತು.

೬

ಏಳು ವರುಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಬರಹಲ ಮಹಾರಾಜರು ತೇಂಬು ಹರಯ ದಲ್ಲಿಯೇ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಬಿದ್ದು ಮಡಿದರು. ಆಗ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎದ್ದಿತು. ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಹತ್ತಿರದ ಸೋದರ ವಂಶೀಯನಾದ ಠಾಕುರ ರಾಮಸಿಂಹನಿಗೆ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು ತ್ತಿತ್ತು ಅವನು ವ್ಯಾಜ್ಯ ಹೂಡಿದ. ನ್ಯಾಯಾಲಯವು ರಾಣಿಯೇ ಅಧಿಕಾರಿಣಿ ಎಂದು ತೀರ್ಪು ಹೇಳಿತು. ಠಾಕುರ ಸಾಹೇಬನು ಅಪೀಲು ಮಾಡಿ ಪ್ರೀವ್ಹಿ ಕೌನ್ಸಿಲಿನವರೆಗೆ ಹೋದರೂ ಫಲ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಲಕ್ಷಾಂತರ ರೂಪಾಯಿಗಳು ವೆಚ್ಚವಾದವು; ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಯೂ ಕೈಬಿಟ್ಟಿತು. ಆದರೆ ಸೋತರೂ ಅವನು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಧವೆಯಾದ ರಾಣಿ ಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಡುತ್ತಲಿದ್ದ. ಅವಳ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಒಕ್ಕಲುಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅವಳನ್ನು ಕೃತಕವಾದ ಮೊಕದ್ದಮೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೆ ರಾಣಿ ಬಲು ಧೀರಳು. ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಆಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಈ ಜಗ್ಗುಮುಗ್ಗಾಟದಲ್ಲಿ ಅವಳೂ

ಬಹಳ ಧನವ್ಯಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಒಕ್ಕಲುಗಳಿಂದ ಹಣ ವಸೂ-
ಲಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವಳು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು.
ಆದರೆ ಸಾಲ ತೆಗೆಯಲು ಕಾಯದೆಯಂತೆ ಅವಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿರಲಿಲ್ಲ.
ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅವಳು ಬಚ್ಚಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಇಲ್ಲವೆ,
ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಡ್ಡಿದರ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಕುವರ ಜಗದೀಶಸಿಂಹ ಚಿಕ್ಕಂದು ಅಚ್ಚೆಯಿಂದ ಬೆಳೆದವ. ಆದರೆ
ರಾಮಸಿಂಹನು ವ್ಯಾಜ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಹಣ್ಣಾಗಿದ್ದ. ರಾಣಿಯ ತಂತ್ರದಿಂದ
ಕುವರನು ಸಂಕಟಕ್ಕೀಡಾದಾನೆಂಬ ಸಂದೇಹದಿಂದ ಅವನನ್ನು ದೇಹರಾದೂನಿಗೆ
ಕಳಿಸಿದ. ಅಲ್ಲಿ ಕುವರ ಸಾಹೇಬ ಎರಡು ವರುಷ ಆನಂದದಿಂದ ಕಳೆದ.
ಆದರೆ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ತಲುಪುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ತಂದೆ
ಪರಲೋಕವಾಸಿಯಾದ; ಅವನು ಓದು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಬರಹಲ್ಲಕ್ಕೆ
ಹೋಗಿ ಕುಟುಂಬದ ಭಾರಕ್ಕೂ ರಾಣಿಯೊಡನೆ ಹಳೆಯ ವೈರದ ಸಾಧನೆಗೂ
ಕುವರ ತಲೆಯೊಡ್ಡಬೇಕಾಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ರಾಣಿಯ ಮರಣದವರೆಗೆ
ಅವನ ದಶೆ ಬಲು ಕೀಳಾಗಿತ್ತು. ಸಾಲ, ಹೆಂಗಸರ ಒಡವೆಗಳ ಹೊರತು
ಬೇರೆ ಆಧಾರವಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಕುಲಮರ್ಯಾದೆಯ ರಕ್ಷಣೆಯ ಚಿಂತೆ-
ಯೊಂದು. ಈ ಮೂರು ವರುಷಗಳ ಅವಧಿ ಅವನ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಕಾಲವಾಗಿತ್ತು.
ಸಾವುಕಾರರ ನಿರ್ದಯ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಅವನೆದೆ ಛಿದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅಧಿಕಾರಿಗಳ
ನಿಷ್ಠುರಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ತನ್ನ ಆತ್ಮೀಯ
ಜನರ ಕುಹಕ ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಎದುರಿನಿಂದ ಇರಿಯದೆ
ಪಕ್ಕದಿಂದ ಚುಚ್ಚುವವರಾಗಿದ್ದರು. ಮೈತ್ರಿ-ಐಕ್ಯಗಳ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಕಪಟದ
ಕೈಚಳಕವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಕಠೋರ ಯಾತನೆಗಳು ಕುವರನನ್ನು ಅಧಿಕಾರ,
ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ ಮತ್ತು ಧನಸಂಪತ್ತಿಗಳ ಕಡುಹಗೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದವು.
ಅವನು ಅತ್ಯಂತ ಭಾವುಕ ಮನುಷ್ಯ. ಸಂಬಂಧಿಗಳ ಕೃಪಾಶೂನ್ಯತೆ, ದೇಶ
ಬಂಧುಗಳ ದುರ್ನೀತಿಗಳು ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಕಲೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು.
ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರೇಮವು ಅವನನ್ನು ಮಾನವ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಿಯನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿತ್ತು; ಈ ಜ್ಞಾನವು ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ದೂರ
ಒಯ್ಯುತ್ತಿತ್ತು; ಅವನ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಜನಸತ್ತೆಯ ಮತ್ತು ಸಾಮ್ಯವಾದದ

ವಿಚಾರಗಳು ಪುಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಸದ್ವ್ಯವಹಾರವು ಜೀವಿತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದು ಗುಡಿಸಲುಗಳಲ್ಲಿ. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಕತ್ತಲೆ ಮುಸುಕಿರುವ ಕಠಿನ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ, ಅವನಿಗೆ ಬಡವರಲ್ಲಿಯೇ, ಆಗಾಗ ನಿಜವಾದ ಸಹಾನುಭೂತಿಯ ಪ್ರಕಾಶವು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಧನ ಸಂಪತ್ತಿ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇಮ್ಮಪ್ರಸಾದವಲ್ಲ, ಪ್ರಕೋಪವೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದ. - ಅದು ಮನುಷ್ಯನ ಹೃದಯದಿಂದ ದಯೆಯನ್ನು ಪ್ರೇಮವನ್ನು ತೆಗೆದೊಗೆಯುತ್ತದೆ; ಅದು ಚಿತ್ತದ ಪ್ರಕಾಶಿತ ತಾರೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಮೋಡವಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ಮಹಾರಾಣಿಯ ಮೃತ್ಯುವಿನ ತರುವಾಯ ಧನಸಂಪತ್ತಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ಎರಗಿದೊಡನೆ. ಸರಿ, ದಾರ್ಶನಿಕ ತರ್ಕಗಳ ಈ ಢಾಲು ನುಚ್ಚುನುರಿ ಯಾಯಿತು; ಆತ್ಮನಿದರ್ಶನದ ಶಕ್ತಿ ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ಶತ್ರುಗಳಂತಿದ್ದವರು ಮಿತ್ರರಾದರು, ನಿಜವಾದ ಹಿತೈಷಿಗಳು ಮರೆತುಹೋದರು. ಸಾಮ್ಯವಾದದ ಮನೋಗತ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಘೋರ ಪರಿವರ್ತನೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಹೃದಯ ದಲ್ಲಿ ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿತು. ತ್ಯಾಗವು ಭೋಗದ ಕಡೆ ಒಲಿಯಿತು, ಮರ್ಯಾದೆಯು ಬೇಡಿ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತು. ಯಾರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅವನ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ ಕೆರಳುತ್ತಿತ್ತೋ ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಈಗ ಅವನ ಸಲಹೆಗಾರ ರಾದರು. ದೀನತೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯಗಳನ್ನು—ಮೊದಲವನಿಗೆ ಅವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಜವಾದ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿತ್ತು—ಕಂಡರೆ ಈಗ ಅವನು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುವನು.

ಈಗಲೂ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಸಾಮ್ಯವಾದದ ಭಕ್ತರೇ, ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಅವರಿಗೆ ಹಿಂದಿದ್ದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರ ಲಿಲ್ಲ. ವಿಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಹೆದರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾತನ್ನು ಕೃತಿಗಿಳಿಸುವ ಸಂಧಿ ಅವರಿಗೆ ದೊರೆತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಕಷ್ಟಮಯವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು ಈಗ. ಅವರು ಬಿಟ್ಟಿಯ ಕಡುವಿರೋಧಿ; ಆದರೆ ಈಗ ಅದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ದುಷ್ಕರವೆಂದು ತೋರುವುದು. ಸ್ವಚ್ಛತೆ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯರಕ್ಷಣೆಗಳ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ಅವರು ಈಗ ಹಣ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡದೆಯೂ ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳಿಂದಲೇ ವಿರೋಧ

ವಾಗುವುದೆಂಬ ಸಂದೇಹ ಅವರಿಗೆ. ಒಕ್ಕಲಿಗರಿಂದ ಕಠೋರವಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ಎತ್ತುವುದು ಪಾಪವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಕಠೋರತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸವಾಗುವುದೆಂದು ಅವರಿಗೀಗ ಎನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಾರೆ, ಮೊದಲು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿದ್ದ ಅದೆಷ್ಟೋ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಈಗ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತಲಿದ್ದವು.

ಆದರೆ ಇಂದು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ದುಃಖಜನಕ ದೃಶ್ಯ ಅವರ ದಯಾಭಾವವನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿತು. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸುರಮ್ಯವಾದ ತಟದ ಶೋಭೆಯ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ; ಅವನು ತಲುಪುವುದು ಯಾವುದೋ ಸ್ಮಶಾನಕ್ಕೆ; ಹೆಣ ಸುಡುತ್ತಿವೆ, ಶೋಕ ಸಂತಪ್ತರ ಕರುಣಾಕ್ರಂದನ ನಡೆದಿದೆ; ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನು ದೋಣಿಯಿಂದಿಳಿದು ಅವರ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಿಲಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಆಯಿತು ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಸ್ಥಿತಿ.

ಹತ್ತು ಗಂಟೆಯ ರಾತ್ರಿ. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಒರಗಿದ್ದರು. ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಬಳಿಯ ದೃಶ್ಯ ಕಣ್ಮುಂದೆ ಕುಣಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವಿಲಾಪವೇ ತುಂಬಿತ್ತು. ಮನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಏಳುತ್ತಿತ್ತು— ನಾನೇ ಏನು ಈ ವಿಡಂಬನೆಯ ಕಾರಣ? ನಾನಂತೂ ಕಾಯದೆಯಿಂದ ನನಗಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರದಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಪೂರ್ಣ ಜಾಮೀನು ಇಲ್ಲದೆ ಇಷ್ಟು ಹಣ ಕೊಟ್ಟುದು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಆಡಳಿತಗಾರರ ತಪ್ಪು. ಠೇವುದಾರರು ಅವರ ಕುತ್ತಿಗೆ ಅಳೆಯಬೇಕು. ಬೇರೆಯವರ ಹೆಡ್ಡತನದ ಫಲವನ್ನು ನಾನು ಭೋಗಿಸಲು ದೈವೀ ದಳಪತಿಯಲ್ಲ.....ಮತ್ತೆ ವಿಚಾರ ತಿರುಗಿತು— ನಾನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಹೋಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದಿದ್ದೇನೆ, ದಿನಾಲು ನಾಲ್ವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ತೆರಬೇಕು. ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕುನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವುದು. ಇಷ್ಟು ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸುಮ್ಮನೆ ಕೊಂಡೆ. ಏಕೆ ಬೇಕಿತ್ತು? ಮಕಮಲಿನ ಗಾದಿಯ ಕುರ್ಚಿಗಳಿಂದ, ಅಥವಾ ಕಾಜು–ಕನ್ನಡಿಗಳ ಠೀವಿಯಿಂದ ನನ್ನ ಗೌರವವೇನೂ ಹೆಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ ಐದು ರೂಪಾಯಿ ಬಾಡಿಗೆಯ ಸಾಧಾರಣ ಮನೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದರೆ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇ? ನಾನೂ ನನ್ನ ಜೊತೆಯವರೂ ಸುಖವಾಗಿ ಇರಬಹುದಿತ್ತು. ಜನ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇದರ

ಚಿಂತೆಯೇನು ? ಯಾವ ಜನರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಆಡಂಬರ ನಡೆದಿದೆಯೋ ಆ ಬಡವರು ರೊಟ್ಟಿಗಾಗಿ ತಳಮಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಂದ, ಕೆರೆ-ಬಾವಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರೆ ಸಾವಿರಾರು ದೀನರ ಹಿತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಮತ್ತೆ ಜನರ ಮೋಹದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ ಈ ಕಾರು ವ್ಯರ್ಥ. ನನ್ನ ಸಮಯವೇನೂ ಗಂಟೆ ಅರ್ಧ ಗಂಟೆಯು ಉಳಿತಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ತಿಂಗಳ ವೆಚ್ಚ ಬೆಳೆಸುವಷ್ಟು ತುಟ್ಟಿಯದಲ್ಲ. ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವ ಒಕ್ಕಲುಗಳ ಮುಂದೆ ಕಾರು ಓಡಿಸುವುದೆಂದರೆ ಅವರ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ನೆಲಗಡಲೆ ಒಡೆದಹಾಗೆ. ಈಗ ತಿಳಿಯುವಾ—ಅವರು ಭಯಚಕಿತರಾಗುವರು; ಯಾವ ಕಡೆ ಹೊಗುವೆನೆಂದು ನೂರಾರು ಹೆಂಗಸರು ಹುಡುಗರು ನೋಡುತ್ತ ನಿಲ್ಲುವರು; ಆದರೆ ಇಷ್ಟು ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಇಷ್ಟು ವೆಚ್ಚ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು ಮೂರ್ಖತನ. ಬೇರೆ ಧನಾಢ್ಯರು ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮಾಡಲಿ, ನಾನೇಕೆ ಅವರಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು ? ಈವರೆಗೆ ವರುಷಕ್ಕೆ ಎರಡುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳಲ್ಲೇ ನನ್ನ ನಿರ್ವಾಹ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗ ಎರಡರ ಬದಲು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರವಾದರೆ ಸಾಕಷ್ಟಾಯಿತು. ಅಲ್ಲದೆ, ಅನ್ಯರು ಗಳಿಸಿದ್ದನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹಾರಿಸಲು ಅಧಿಕಾರವಾದರೂ ಇದೆಯೆ ? ನಾನು ಯಾವ ಉದ್ಯೋಗ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ; ಈ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನ ಪೂರ್ವಜರು ಹಠಧರ್ಮಿಗಳಾಗಿ ಬಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಅವರ ಸುಲಿಗೆಯ ಧನದಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗಾರನಾಗಲು ನನಗೆ ಅಧಿಕಾರವೇನಿದೆ ? ದುಡಿಯುವವನಿಗೆ ಆ ದುಡಿತದ ಪ್ರತಿಫಲ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಬೇಕು. ರಾಜ್ಯವು ಅವರನ್ನು ಇತರರ ಕಠೋರ ಹಸ್ತದಿಂದ ಉಳಿಸುವುದು ಮಾತ್ರ. ಆ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉಚಿತ ಪ್ರತಿಫಲ ಸಿಕ್ಕಬೇಕು, ಅಷ್ಟೆ. ರಾಜ್ಯದ ಪರವಾಗಿ ಈ ಪ್ರತಿಫಲದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು ನಾನು. ಇದರ ಹೊರತು ಈ ಬಡವರ ಗಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಭಾಗವೇನೂ ನನಗಿಲ್ಲ. ಇವರು ಪಾಪ, ದೀನರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಮೂರ್ಖರಿದ್ದಾರೆ, ಬಾಯಿಯಿಲ್ಲದವರಿದ್ದಾರೆ, ಇವರನ್ನು ನಾವು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹಿಂಸಿಸಬಹುದು. ಇವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವತ್ವದ ಅರಿವಿಲ್ಲ; ತಮ್ಮ ಮಹತ್ವ ತಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕಾಲ ಬಂದೀತು—ಇವರಿಗೆ ಬಾಯಿ

ಬಂದೀತು, ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ-ಬಂದೀತು, ಆಗ ನಮಗೆ ಕೆಟ್ಟ ಗತಿ ಬಂದೀತು. ಈ ಭೋಗವಿಲಾಸ ನನ್ನನ್ನು ನನ್ನ ಜನರಿಂದ ದೂರ ಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಜನರಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಇವರಂತೆಯೆ ಜೀವನ ನಡೆಸಿ. ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವಲ್ಲಿಯೇ ನನ್ನ ಮೇಲ್ಮೆಯಿದೆ. ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಗಂಟಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆ—ಕೊಡಿರಿ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಭಾರ ಬಹಳವಿದೆ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಇದು ಯೋಗ್ಯ. ಅಸಲಲ್ಲದೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಬಡ್ಡಿ ಬೇರೆ. ಮತ್ತೆ ಸಾವುಕಾರರದೂ ಮೂರು ಲಕ್ಷ ಇದೆ. ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನ ವರುಷಕ್ಕೆ ಒಂದೂವರೆ ಎರಡು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ; ಹೆಚ್ಚಿಲ್ಲ. ನಾನು ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಸ ಮಾಡುವುದಾದರೂ ಯಾವ ಆಧಾರದಿಂದ? ಹಾಂ. ವೈರಾಗಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆ, ನನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ—ಆಕಲ್ಪಿತವಾಗಿ ಸಾಯುದಿದ್ದರೆ— ಈ ಜಗಳ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಸಂಭವವಿದೆ. ಈ ಕಿಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಹಾರುವುದೆಂದರೆ ನನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜೀವನವನ್ನು, ನನ್ನ ಸುಖಗಳನ್ನು, ನನ್ನ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಬೂದಿ ಮಾಡುವುದು. ಆಹ! ಈ ದಿನಗಳ ಪ್ರತೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಯಾವ ಯಾವ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದೆ! ತಂದೆ ಇದೇ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟರು. ಈ ಶುಭ ಮುಹೂರ್ತ ನನ್ನ ಕಾಳರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ದೂರದ ದೀಪವಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಆಸರದಿಂದಲೇ ನಾನು ಬದುಕಿದೆ. ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಲ್ಲಿ ಇದೇ ಚರ್ಚೆ. ಇದರಿಂದ ಮನಸಿಗೆ ಆಲ್ಹಾದವೆಷ್ಟು. ಅಭಿಮಾನವೆಷ್ಟು! ಇಷ್ಟು ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಗಳ ತರುವಾಯ ಒಳ್ಳೆಯ ದಿನ ಬೆಳಗಿರುವಾಗ, ಇದರಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ನನ್ನ ಚಿಂತೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ರಾಜ್ಯದ ಉನ್ನತಿಯ ಎಷ್ಟೋ ಸ್ಕೀಮುಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಆ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದೆ? ಈ ದಶೆಗೇಡಿ ರಾಣಿ ಬದಕಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಯಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ತರೂ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಈ ಸಂಕಟ ಹೇರಿದಳು. ಆದರೆ ಬಡತನಕ್ಕೆ ನಾನು ಇಷ್ಟೇಕೆ ಅಂಜುತ್ತಿರುವೆ? ಬಡತನವೇನೂ ಪಾಪವಲ್ಲ. ನನ್ನ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಸಾವಿರಾರು ಕುಟುಂಬಗಳ ಕಷ್ಟ ದುರ್ದಶೆಗಳು ತಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದರೆ ನಾನು ಹಿಂಜರಿಯಲಾಗದು. ಕೇವಲ ಸುಖಜೀವನ ನಡೆಸುವುದು ನಮ್ಮ ಧ್ಯೇಯವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಮಾನ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಕೀರ್ತಿಗಳು ಸುಖಭೋಗದಿಂದ ಬರುವವೇನಲ್ಲ. ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ವಿಲಾಸರತನಾಗಿರುವ ರಾಣಾಪ್ರತಾಪನನ್ನು ಯಾರು ಬಲ್ಲರು? ಅವನ ಆತ್ಮ ಸಮರ್ಪಣ, ಕಠಿಣವ್ರತಪಾಲನಗಳೇ ಅವನನ್ನು ನಮ್ಮ ಜನಾಂಗದ ಸೂರ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನು ಸುಖಭೋಗದಲ್ಲಿ ಕಳೆದಿದ್ದರೆ, ಇಂದು ನಾವು ಅವನ ಹೆಸರನ್ನು ಅರಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮ ಬಲಿದಾನದಿಂದಲೇ ಅವನು ಅಮರನಾದ. ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ನಮ್ಮ ಧನ-ವಿಲಾಸಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಲ್ಲ. ನಾನು ಮೋಟರಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿದರೇನು, ತಟ್ಟೂಸವಾರಿ ಮಾಡಿದರೇನು? ಹೊಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ತಂಗಿದರೇನು, ಸಾಧಾರಣ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೇನು? ಬಹಳವಾದರೆ ತಾಲೂಕುದಾರರ ನಗೆಗೆ ಈಡಾಗಬಹುದು. ಏನಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ನನಗಂತೂ ಆ ಜನರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವುದೇ ಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ನಿಂದೆಯಿಂದ ನೂರಾರು ಕುಟುಂಬಗಳ ಹಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ. ನನ್ನ ಕುದುರೆ, ನನ್ನ ಸಾರೋಟು, ನನ್ನ ಸಂಚಾರ, ನನ್ನ ಬೇಟೆ, ನನ್ನ ಆಳುಹೋಳುಗಳು, ನನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕರಾದ ಹಿತಮಿತ್ರರು ಇವುಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ, ಸಾವಿರಾರು ಸಧನ ನಿರ್ಧನ ಕುಟುಂಬಗಳ ಮತ್ತು ವಿಧವೆಯರ, ಅನಾಥರ ಹಿತ ಸಾಧಿಸುವುದಾದರೆ, ನಾನಿನ್ನು ತಡಮಾಡಲಾಗದು. ಸಾವಿರಾರು ಸಂಸಾರಗಳ ಭಾಗ್ಯ ಈಗ ನನ್ನ ಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನನ್ನ ಸುಖಭೋಗ ಅವರಿಗೆ ವಿಷವಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಆತ್ಮಸಂಯಮ ಅವರಿಗೆ ಅಮೃತವಾಗಿದೆ. ನಾನು ಅಮೃತವಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೆ ಏಕೆ ವಿಷವಾಗಬೇಕು? ಅಲ್ಲದೆ, ಇದನ್ನು ಆತ್ಮತ್ಯಾಗವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ತಪ್ಪೇ. ನಾನೀಗ ಈ ಸೊತ್ತಿನ ಒಡೆಯನಾದುದು ದೈವಯೋಗವಷ್ಟೆ. ಇದು ನಾನು ಗಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ನೆತ್ತರು ಬಸಿದಿಲ್ಲ, ಬೆವರನ್ನು ಸುರಿಸಿಲ್ಲ. ನನಗೀ ಸೊತ್ತು ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ, ಸಾವಿರಾರು ದೀನಬಾಂಧವರಂತೆ ನಾನೂ ಜೀವಿತೋಪಾರ್ಜನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಿದ್ದೆ. ಈ ರಾಜ್ಯದ ಒಡೆಯ ನಾನೆಂಬುದನ್ನು ನಾನೇಕೆ ಮರೆಯಬಾರದು? ಮನುಷ್ಯನ ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುವುದು ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ. ನಾನು ಎಷ್ಟೋ ವರುಷ ಪರೋಪಕಾರ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅನುಯಾಯಿಯಾಗಿದ್ದೆ. ಈಗ ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟು, ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾನವತೆ ಮತ್ತು ಸದಾಚಾರಗಳಿಗಿಂತ ಬೆಳೆಸಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಅತ್ಯಂತ ಹೇಡಿತನವೆನಿಸುವುದು,

ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆ ಎನಿಸುವುದು. ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧನ ವಿದ್ಯೆಗಾಗಿ, ಗೀತಾ, ಮಿಲ್, ಎಮರ್ಸನ್, ಅರಿಸ್ಟಾಟ್ಲ ಅವರ ಶಿಷ್ಯನಾಗುವ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಏನಿತ್ತು? ಈ ಪಾಠ ನನಗೆ ಇತರ ಬಂಧುಗಳಿಂದ ತಾನಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಚಲಿತ ಪ್ರಥೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗುರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಸಾಮಾನ್ಯರಂತೆ ನಾನೂ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಬೇಕೆ? ಹಾಗಾದರೆ ವಿಶೇಷವೇನು ಬಂದಿತು? ಇಲ್ಲ, ನಾನು ಕಾನ್ಸೆನ್ಸಿನ (ವಿವೇಕದ) ಕೊಲೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ ಪಾಪಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನ್, ನನಗೆ ನೆರವಾಗು; ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ರಾಜಪೂತವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ್ದೀ; ನನ್ನ ಕೃತ್ಯದಿಂದ ಈ ಮಹಾನ್ ಜಾತಿಯನ್ನು ನಾಚಿಕೆಗೇಡು ಮಾಡಬೇಡ.–ಇಲ್ಲ, ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಸ್ವಾರ್ಥದ ಮುಂದೆ ಈ ಕತ್ತನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮ, ಭೀಷ್ಮ, ಪ್ರತಾಪರ ವಂಶದವ ನಾನು, ಶರೀರದ ಸೇವಕನಾಗಲಾರೆ.

ಯಾವುದೋ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರವನ್ನು ತಾನೇರಿರುವಂತೆ ಕುವರ ಜಗದೀಶಸಿಂಹರಿಗೆ ಎನಿಸಿತು. ಚಿತ್ತವು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ತುಂಬಿತು; ಕಣ್ಣುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವು. ಆದರೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಆವೇಗ ಇಳಿಯುತೊಡಗಿತು ಗೋಪುರದ ತುದಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟಿ ಕೆಳಗೆ ಹೋಯಿತು. ಮೈ ಜುಮ್ಮೆಂದಿತು. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತ ದಡದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಅವರ ಸ್ಥಿತಿಯಾಯಿತು.

ಮನೆಯವರು ನನ್ನನ್ನು ಸಹಕರಿಸಬಹುದೆ? ನನಗಾಗಿ ಅವರು ಒಪ್ಪಿದರೂ ನನ್ನೊಡನೆ ಅವರ ಆಶೆಗಳನ್ನು ಬಲಿದಾನ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರ ನನಗಿದೆಯೆ? ಉಳಿದವರಿರಲಿ, ತಾಯಿಯವರು ಎಂದಿಗೂ ಒಪ್ಪಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರೂ ಕದಾಚಿತ್ ನಿರಾಕರಿಸಬಹುದು. ರಾಜ್ಯದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅವರು ವರುಷಾ ಕನಿಷ್ಠ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಪಾಲುಗಾರರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ನನ್ನ ಒಡೆಯನು ಮಾತ್ರ. ಆದರೆ ನಾನೂ ಒಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಸಾವಿತ್ರಿ ಸ್ವಯಂ ಬೇಕಾದರೆ ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಕಿಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಲು ಸಿದ್ಧಳಾಗ

ಬಹುದು; ಆದರೆ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಗನನ್ನು ಈ ಕುತ್ತದ ಬಳಿ ಎಂದಿಗೂ ಬರಗೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೆಚ್ಚು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ಕುವರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಕಲ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರೆದ್ದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಡೆಯಾಡತೊಡಗಿದರು. ಕೆಲ ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಅವರು ಹೊರಗಡೆ ನೋಡಿದರು. ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಬಿದ್ದರು. ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆ ಕತ್ತಲೆ. ಅವರ ಚಿಂತೆಗಳಂತೆಯೇ ಅಪಾರ ಭಯಂಕರ ಗೋಮತೀ ನದಿ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನದೀತೀರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಎಡೆಯಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅವರ ಆಕುಲ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ತರಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಬಹುಶಃ ಅಲೆಗಳೂ ವ್ಯಾಕುಲವಾಗಿದ್ದುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ತಮ್ಮ ಚಂಚಲಚಿತ್ತವನ್ನು ಅವರು ಮರಳಿ ಏಕಾಗ್ರಗೊಳಿಸಿದರು. ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನದಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಸಾಲದ ಬಡ್ಡಿ ಹೊರಡುವುದೂ ಕಠಿನ, ಅಸಲಿನ ಮಾತು ತೆಗೆಯುವುದೇ ಬೇಡ. ಆಯ ಹೆಚ್ಚಲಾರದೇನು? ಇನ್ನೂ ಲಾಯದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕುದುರೆಗಳಿವೆ. ನನಗೆ ಒಂದು ಸಾಕು. ನೌಕರರು ನೂರಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಇಬ್ಬರಾದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳಿಂದಲೇ ಸೇವಸೇವೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನುಚಿತ. ಆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ನನ್ನ ಪಾಲಿನ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತೇನೆ; ಸುಖವಾಗಿ ಬೇಸಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನನ್ನನ್ನು ಹರಸುವರು. ತೋಟದ ಹಣ್ಣುಗಳು ಟೊಂಗೆಗಳಿಗೇ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿವೆ. ಇನ್ನು ಅವನ್ನು ಮಾರಬೇಕು. ಕೇವಲ ಮಹೇಶಗಂಜ ಪೇಟೆಯಿಂದಲೆ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಮಹಂತಜಿ ಹಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ವರುಷಾ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಇರಬೇಕು. ಇನ್ನು ಈ ಪೇಟೆಯ ಗುತ್ತಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ಅದರಿಂದ ಎಂಟು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆಯೇನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಆಗುವುದು. ಸಾವಿತ್ರಿಗೂ ಲಲ್ಲಾಗೂ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಸಾಕಷ್ಟಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವಿತ್ರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ—ತಿಂಗಳಾ ಒಂದು ಸಾವಿರ

ರೂಪಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೋ, ನನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇರು; ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ಅರ್ಧ ಉತ್ಪನ್ನ ತೆಗೆದುಕೋ, ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು. ರಾಣಿಯಾಗುವ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಗು; ಆದರೆ ನಾನು ರಾಜನಾಗಲು ಒಲ್ಲೆ.

'ರಾಮುನಾಮು ಸತ್ಯ ಹೈ!'

ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಕೇಳಬಂದಿತು. ತಿರುಗಿ ನೋಡಿದರು. ಕೆಲವರು ಒಂದು ಹೆಣ ತರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಚಿತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಿಕೊಟ್ಟರು. ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಗುಸರು ಬೋರಾಡಿ ಅಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ವಿಲಾಪದ ಪರಿಣಾಮ ಕುವರಸಾಹೇಬರ ಮನಸಿನ ಮೇಲೆ ಏನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ತಾನೆಂಥ ಕಲ್ಲೆದೆಯವನು ಎಂದು ಅವರು ಒಳಗೊಳಗೆ ನಾಚಿಕೆಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬ ದೀನನ ಹೆಣ ಉರಿಯುತ್ತಿದೆ, ಹೆಂಗುಸರು ಅಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ನನ್ನೆದೆ ಕೊಂಚವೂ ಕರಗಲೊಲ್ಲದು! ಕಲ್ಲ ಮೂರ್ತಿಯಂತೆ ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ! ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗುಸು ಅಳುತ್ತ ನುಡಿದಳು: "ಹಾಯ್, ನನ್ನರಸಾ, ವಿಷ ನಿಮಗೆ ಹೇಗೆ ಸವಿಯಾಯಿತು?"

ಈ ವಿಲಾಪವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರಿದಂತಾಯಿತು. ಕರುಣೆ ಎಚ್ಚತ್ತಿತು; ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಬನಿ ತುಂಬಿತು. ಇವನು ವಿಷ ಸೇವಿಸಿ ಸತ್ತಹಾಗಿದೆ. ಹಾಯ್, ಇವನಿಗೆಂತು ವಿಷ ಸವಿಯಾಯಿತು! ಇದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಆಶ್ಚರ್ಯ! ವಿಷವಂತೂ ಕಟುಪದಾರ್ಥ; ಅದು ಹೇಗೆ ಸವಿಯಾಯಿತು? ಕಟುವಿಷಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ತನ್ನ ಮಧುರವಾದ ಪ್ರಾಣವನ್ನಿತ್ತ ಈತನ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ಸಂಕಟ ಬಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಅಂತಹ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷ ಮಧುರವಾಗುವುದು. ಕುವರಸಾಹೇಬರು ತಳಮಳಿಸಿದರು. ಕಾರುಣಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ಅವರ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ದನಿಗೈಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ನಿಂದಿರುವುದಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ಜನರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು: "ಏನು, ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದ ಜಡ್ಡಾಗಿತ್ತೆ?" ಅಶ್ರುಭರಿತ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಕಡೆ ನೋಡಿ ಆ ಮನುಷ್ಯ ಉತ್ತರವಿತ್ತ: "ಇಲ್ಲ, ಜಡ್ಡೆಲ್ಲಿಯದು ಸಾಹೇಬ! ಇನ್ನೂ ಇದೆ ಸಂಜೆಯ ತನಕ ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಂಜೆಗೆ ಏನು ತಿಂದರೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ, ರಕ್ತವಾಂತಿ ಯಾಗತೊಡಗಿತು. ವೈದ್ಯರಾಜರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದರೊಳಗೆ ಗುಡ್ಡಿಗಳು ತಿರುಗಿದವು; ನಾಡಿಗಳು ನಿಂತುಹೋದವು. ವೈದ್ಯರಾಜರು ಬಂದು ನೋಡಿ "ಕೆಲಸ ಮುಗಿಯಿತು," ಎಂದರು. ಇನ್ನೂ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ವರುಷಗಳ ವಯಸ್ಸು. ಇಂಥ ಜಟ್ಟಿ ಇಡೀ ಲಖನೌದಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ."

"ಏನಾದರೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತೇನು, ವಿಷ ಯಾಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ?"

ಆ ಮನುಷ್ಯ ಸಂದೇಹದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದ. "ಮಹಾಶಯರೇ, ಮತ್ತೊಂದು ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಆ ದೊಡ್ಡ ಬ್ಯಾಂಕು ಮುಳುಗಿದಂದಿನಿಂದ ಬಹಳ ಉದಾಸರಾಗಿದ್ದರು. ಒಂದೆರಡು ಸಾವಿರರೂಪಾಯಿ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಖೋವೆಗಳ ದೊಡ್ಡ ಅಂಗಡಿಯಿತ್ತು. ಬಂಧುಬಳಗದಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಬಾಳಿದವರು. ಆ ಬಂಡವಾಳವೆಲ್ಲ ಮುಳುಗಿತು. ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಹಣ ಇಡಬೇಡವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಿಯೇ ಹೇಳಿದೆವು. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಆಗುವುದಿತ್ತು; ಯಾರ ಮಾತೂ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಈವೊತ್ತು ಮುಂಜಾನೆ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಆಭರಣ ಕೇಳಿದರು—ಅಡವಿಟ್ಟು ಗವಳಿಗರ ಹಣ ಸಲ್ಲಿಸು ವುದಕ್ಕೆ. ಮಾತಿಗೆ ಮಾತಾಗಿ ಜಗಳವಾಯಿತು. ಸರಿ, ಏನು ತಿಂದುಬಿಟ್ಟರೋ ದೇವರಿಗೆ ಗೊತ್ತು." ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ.

ಕುವರಸಾಹೇಬರ ಎದೆ ನಡುಗಿತು. ಕೂಡಲೆ, ಶಿವದಾಸನೇ ಅಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಎಂದು ಎನಿಸಿತು. "ಇವನ ಹೆಸರು ಶಿವದಾಸ ಎಂದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

ಆ ಮನುಷ್ಯ ವಿಸ್ಮಯದಿಂದ ನೋಡುತ್ತ, "ಹೌದು, ಅದೇ ಹೆಸರು. ನಿಮಗೆ ಗುರುತಿತ್ತೇ?" ಎಂದ.

"ಹಾಂ, ನಾವು ಇವ ಬರಹಲದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದಿನ ಕೂಡಿ ಆಡಿದ್ದೆವು. ಇಂದು ಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಕೂಡಿದ್ದ. ಅವನು ನನ್ನೊಂ- ದಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಮಾತೆತ್ತಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆ. ದುರ್ದೈವ!"

ಆ ಮನುಷ್ಯ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿ, ಹೆಂಗಸರ ಕಡೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿದ: "ಸುಮ್ಮನಾಗಿರಿ. ಬರಹಲದ ಮಹಾರಾಜರು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ!"

ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಶಿವದಾಸನ ತಾಯಿ ಹಣೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಅಳುತ್ತ ಬಂದು ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಅಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಳು. "ಮಗೂ, ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದ ನೀನು ಭೈಯ್ಯಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದೆ... ... ." ಇಷ್ಟು ಮಾತು ಅವಳ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಟಿತು; ಮುಂದೆ ಕೊರಳು ಕಟ್ಟಿತು.

ಕುವರ ಮಹಾಶಯರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ ಕಣ್ಣೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿವದಾಸನ ಮೂರ್ತಿ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು, ನೀನು ಗೆಳೆಯನಾಗಿ ನನ್ನ ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ. ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಡಿತು.

೭

ನಸುಕು ಹರಿಯಿತು. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಗೋಮತಿಯ ತೀರದಿಂದ ಬಂದಾಗಿನಿಂದಲೂ ಅವರ ಚಿತ್ತವನ್ನು ವೈರಾಗ್ಯ ಆವರಿಸಿದಂತಿತ್ತು. ಆ ಕಾರುಣಿಕ ದೃಶ್ಯ ಅವರ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಛಿನ್ನಭಿನ್ನ ಮಾಡುತ್ತಲಿತ್ತು. ಸಾವಿತ್ರಿಯ ವಿರೋಧ, ಲಲ್ಲಾನ ನಿರಾಶಾಯುಕ್ತ ಹಠ, ತಾಯಿಯ ಮಾತುಗಳು ಇವುಗಳ ಭಯ ಲೇಶಮಾತ್ರವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸಾವಿತ್ರಿ ಮುಸುಗುಟ್ಟುವಳು, ಮುಸುಗುಟ್ಟಲಿ. ಲಲ್ಲಾನೂ ಕದನಕಣಕ್ಕೆ ದುಮುಕಬೇಕಾಗುವುದು, ಏನೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ. ತಾಯಿ ಜೀವ ಕೊಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತಳಾಗಬಹುದು, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಹೆಂಡತಿಮಕ್ಕಳು ಹಿತಮಿತ್ರರಿಗಾಗಿ ಸಾವಿರಾರು ಸಂಸಾರಗಳ ಕೊಲೆ ಮಾಡಲಾರೆ, ಹಾಯ್! ಶಿವದಾಸನನ್ನು ಬದುಕಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಇಂತಹ ಎಷ್ಟು ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯ? ಸಾವಿತ್ರಿ ಉಪವಾಸ ಬೀಳಲಿ, ಲಲ್ಲಾ ಕೂಲಿ ಮಾಡಲಿ, ನಾನು ಮನೆಮನೆ ತಿರುಪೆ ಬೇಡಲಿ, ಎಂದರೂ ಎರಡನೆಯವರ ಕತ್ತು ಹಿಸುಕಲಾರೆ. ಇನ್ನು ವಿಲಂಬಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಈ ದಿವಾಳಿ ಇನ್ನೂ ಯಾವ ಯಾವ ಆಪತ್ತಿ ಒಡ್ಡುವುದೋ ಕಾಣೆ. ನಾನೇಕೆ ಇಷ್ಟು ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ? ಇದು ಕೇವಲ ಆತ್ಮದೌರ್ಬಲ್ಯವಲ್ಲದೆ, ಯಾರೂ ಮಾಡದಂತಹ ದೊಡ್ಡ

ಕೆಲಸವೇನೂ ಇದಲ್ಲ. ನನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವಿದೆ. ಆದರಿಂದ ಏಕೆ ಹಿಮ್ಮುಖ ನಾಗಬೇಕು? ಏನೇ ಆಗಲಿ, ತಲೆ ಬೇಕಾದರೆ ಹೋಗಲಿ, ಏನು ಚಿಂತೆ? ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿ, ಕಣ್ಣುಜ್ಜುತ್ತ ಬಂದು. ನಿಂತ ಸೇವಕನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು: "ಈಗಲೇ ಜೇಕಬ್ ಬ್ಯಾರಿಸ್ಟರ್ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ನನ್ನ ನಮಸ್ಕಾರ ಹೇಳು. ಎದ್ದಿದ್ದಾರು. ಅಗತ್ಯದ ಕೆಲಸವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳು ಇಲ್ಲ, ಈ ಚೀಟಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು. ಮೋಟರು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೋ."

೮

ಮಿಸ್ಟರ್ ಜೇಕಬ್ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಹೇಳಿದರು: ಈ ಹುದಲಿನಲ್ಲಿ ನೀವು ಬೀಳಬೇಡಿರಿ. ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ಕಠಿನವಾದೀತು. ಇನ್ನೂ ಇಂತಹ ರಕಮು ಎಷ್ಟಿದೆಯೋ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು? ನೀವರಿಯಿರಿ; ಆದರೆ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗುವ ನಿಶ್ಚಯ ಗಚ್ಚಿನ ನೆಲಗಟ್ಟು; ಆಪತ್ತಿಗಳ ಬಡಿತದಿಂದ ಅದು ಮತ್ತಷ್ಟು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವುದು. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ತಮ್ಮ ನಿಶ್ಚಯ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಮರುದಿನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಯಿತು-ಮೃತ ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಸಾಲವನ್ನೆಲ್ಲ ನಾವು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ; ನಿಶ್ಚಿತ ಅವಧಿಯೊಳಗೆ ತೀರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಪ್ರಕಟನೆಯಿಂದ ಲಖನೌದಲ್ಲಿ ಗಡಿಬಿಡಿ ಎದ್ದಿತು. ಬುದ್ಧಿವಂತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಈ ಕೆಲಸ ದೊಡ್ಡ ತಪ್ಪು; ಕಾಯದೆ ಅರಿಯದವರು ಇದರಲ್ಲಿ ಏನೋ ರಹಸ್ಯ ಖಂಡಿತ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಎಣಿಸಿ-ದರು. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಸದುದ್ದೇಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದವರು ತೀರ ವಿರಳ. ಅವರ ಪ್ರಶಂಸೆ ಆಗದೆ ಹೋಗಿರಬಹುದು, ಆಶೀರ್ವಾದಗಳ ಕೊರತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಸಾವಿರಾರು ಬಡ ಠೇವುದಾರರು ಅವರನ್ನು ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹರಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ವಾರದ ವರೆಗೆ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ತಲೆಯೆತ್ತಲು ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಮಿಸ್ಟರ್ ಜೇಕಬರ ವಿಚಾರ ನಿಜವಾಯಿತು. ಕೊಡುವುದು ದಿನಾಲು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೆ ಇತ್ತು. ಅವರಿಗೆ ಏನೂ ಪತ್ತೆಯಿಲ್ಲದ ಎಷ್ಟೋ ಪುರನೋಟುಗಳು ಹೊರಟವು. ರತ್ನಪಡಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಂಗಡಿಕಾರರ ಉಪದ್ರವು ಕಡಿಮೆ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಸುಮಾರು ಹದಿಮೂರು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಗಳದಿತ್ತು. ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತು ಲಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿತು. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಬೆದರಿದರು. ಸಹೋದರರ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರಬಾರದು–ಆ ಅಧಿಕಾರ ನನಗಿಲ್ಲ. ಏಳನೆಯ ದಿನ ಅವರು ಕೆಲವು ಸಾವುಕಾರರನ್ನು ಒದರಾಡಿ ಕಳಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ಬಡ್ಡಿದರ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದುದನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡರು; ಅವಧಿ ಮೀರಿದ ಸಾಲವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು.

ಸಾವುಕಾರರ ಕಠೋರತನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಮುಳುಗುವ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಸಾವುಕಾರರು ತೃಪ್ತರಾಗಬೇಕೆಂದು ಅವರ ವಿಚಾರ. ಇಷ್ಟು ಜಗ್ಗಾಡಿದರೂ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಗೇನೂ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುವು ಹೊಂದಿ ಒಂದು ದಿನ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ಹೋದರು. ಬ್ಯಾಂಕು ತೆರೆದಿತ್ತು. ಹೆಣದಲ್ಲಿ ಜೀವ ಮರಳಿತ್ತು. ಠೇವುದಾರರ ಸಂದಣಿಯಿತ್ತು. ಜನರು ನಗುಮೊಗದಿಂದ ಮರಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅವರ ಕಡೆ ಓಡಿದರು. ಯಾರು ಅತ್ತು, ಯಾರು ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು, ಯಾರು ಸಭ್ಯತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಸೂಚಿಸಿದರು. ಅವರು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರನ್ನು ಕಂಡರು. ಜನರು ಈ ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ಬ್ಯಾಂಕನ್ನು ಬದುಕಿಸಿತು ಎಂದರು. ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು ಲಾಲಾ ಸಾಈದಾಸರ ಬಗ್ಗೆ "ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಮನುಷ್ಯನವರಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಅವರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ನಮಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗ ಕಣ್ಣುಗಳು ತೆರೆದವು." ಎಂದರು. ಒಬ್ಬರೇ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾರೆ; ಯಾರಿಗೂ ಮೋರೆ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಅವರು ಇಲ್ಲಿಂದ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದರಂತೆ; ದೊಡ್ಡ ಸಾಹೇಬರು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ವಾರಂಟು ಜಾರಿ ಮಾಡಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಈಗ ಸಾಈದಾಸರ ಬದಲು ಬಂಗಾಲಿ ಬಾಬು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಮ್ಯಾನೇಜರು.

ಇದಾದ ಬಳಿಕ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಬರಹಲಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಬಂಧುಗಳು ಸಮಾಚಾರ ಕೇಳಿ, ರೇಗಿದರು; ಕೋರ್ಟಿನ ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಿದರು.

ತಾಯಿಯವರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಆಘಾತವಾಯಿತು; ಅಂದೇ ಅವರು ಬೇನೆ ಬಿದ್ದು ಒಂದು ವಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡರು. ಸಾವಿತ್ರಿಗೂ ಪೆಟ್ಟಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅವಳು ಬರೀ ಸಂತೋಷಪಡಲಿಲ್ಲ, ಗಂಡನ ಔದಾರ್ಯವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗವನ್ನೂ ಪ್ರಶಂಸಿದಳು. ಉಳಿದವ ಲಾಲಸಾಹೇಬ. ಲಾಯದಿಂದ ಕುದುರೆಗಳು ಹೋಗುವುದು, ಆನೆಗಳು ಮಕನಪುರದ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದು, ಬೋಯಿಗಳು ನಿರೋಪ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಅವನು ವ್ಯಾಕುಲನಾಗಿ ತಂದೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ:

"ಅಪ್ಪಾ, ಈ ಆಳು–ಮುಂದಿ, ಆನೆ–ಕುದುರೆ ಎಲ್ಲಾ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ?"

"ಒಬ್ಬ ರಾಜರ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ."

"ಯಾವ ರಾಜ?"

"ಆತನ ಹೆಸರು ದೀನಸಿಂಹ."

"ಎಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ?"

"ದರಿದ್ರಪುರದಲ್ಲಿ."

"ಹಾಗಾದರೆ ನಾವೂ ಹೊರಡೋಣ."

"ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಈ ನಿಬ್ಬಣದಲ್ಲಿ ಸವಾರರಿಗಿಂತ ನಡೆಯುವವರಿಗೇ ಸನ್ಮಾನ ಹೆಚ್ಚು."

"ಹಾಗಾದರೆ ನಾವೂ ನಡೆಯೋಣ."

"ಅಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವವರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ."

"ನಾವು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ದುಡಿಯೋಣ."

ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಸೋದರರಿಬ್ಬರೂ ಐದೈದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ವರ್ಷಾಶನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇರೆಯಾದರು. ಉಳಿದ ಕುಟುಂಬಕ್ಕಾಗಿ ವರುಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಯ ಏರ್ಪಾಡು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಮಂತನಿಗೆ ಆ ಆದಾಯ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಸಾಕಷ್ಟಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅತಿಥಿ ಅಭ್ಯಾಗತರು ನಿತ್ಯವೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು; ಎಲ್ಲರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಈಚೆಗೆ ಒಂದು ವರುಷದಿಂದ ಶಿವದಾಸನ ಕುಟುಂಬದ ಭಾರವೂ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರ ಮೈಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಆದರೂ ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ತಮ್ಮ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ದುಃಖಪಡಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ಕಾಣರು. ಅವರ ಮುಖಮಂಡಲ ಯಾವಾಗಲೂ ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ನಿಜವಾದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಈಗ ಮನಸು ತೋಟಗಾರಿಕೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದೆ. ತಮ್ಮ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿಂದ ಸಂಜೆಯ ತನಕ ಗಿಡಬಳ್ಳಿಗಳ ಆರೈಕೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಲಾಲಾಸಾಹೇಬನಂತೂ ಥೇಟ ಒಕ್ಕಲಿಗನಾಗುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ವಯಸ್ಸು ಇನ್ನೂ ಒಂಬತ್ತು ಹತ್ತು ವರುಷದ ಮೇಲಿಲ್ಲ. ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ; ಊಟ ತಿಂಡಿಯ ಅರಿವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅವನ ಕುದುರೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ತಿಂಗಳಾನುತಿಂಗಳು ಅದನ್ನು ಏರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಒಲವನ್ನು ಕಂಡು ಕುವರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಹಿಗ್ಗು. “ರಾಜ್ಯದ ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಲಾಲಸಾಹೇಬ ಈ ಪಾಠವನ್ನು ಎಂದೂ ಮರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹಸಂಪತ್ತಿ ಇದ್ದರೆ ಸುಖಭೋಗ, ಚೇಷ್ಟೆ, ದುರಾಚಾರಗಳ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನು ಕಾಣುವುದು! ಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾರಿ ದುಡಿತವನ್ನೂ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಕೊಂಡೆವು; ಈ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೆಟ್ಟದಲ್ಲ.” ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ಅವರು. ಸಾವಿತ್ರಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲ. ಕುವರ ಸಾಹೇಬರು ಕೂಡದೆಂದರೂ ಒಕ್ಕಲುಗಳಿಂದ ಕಾಣಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ; ಮನೆತನದ ರೂಢಿಯನ್ನು ಮುರಿಯುವುದು ಅವಳಿಗೆ ಸೇರದು.

ಸಭ್ಯತೆಯ ರಹಸ್ಯ

ನನಗಂತೂ ಜಗತ್ತಿನ ಸಾವಿರ ವಿಷಯಗಳ ಅರ್ಥವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ— ಜನರು ಮುಂಜಾನೆ ಎದ್ದಕೂಡಲೆ ಕೂದಲಮೇಲೆ ಕತ್ತಿ ಆಡಿಸುವುದು ಏಕೆ? ಕೂದಲ ಭಾರ ಸಹಿಸದಷ್ಟು ನಾಜೂಕಾಗಿಬಿಟ್ಟರೇ ಈಗ ಗಂಡಸರು? ಎಲ್ಲ ಸುಶಿಕ್ಷಿತ ಜನರ ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಇಷ್ಟು ಮಂದವಾಗಿಬಿಟ್ಟವೆ? ಮೆದುಳಿನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೋ ಅಥವಾ ಇನ್ನೇನಾದರೂ ಉಂಟೊ? ಬಿಸುದು ಬಾವಲಿಗಳಿಗೆ ಜನರ ಹಪಾಪಿ ಏಕೆ ಇಷ್ಟು? ಮುಂತಾಗಿ. ಆದರೆ ಈಗ ಈ ವಿಷಯಗಳ ವಿಚಾರ ನನಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಪ್ರಶ್ನೆ ಏಳುತ್ತಿದೆ; ಆದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಯಾರೂ ಕೊಡಲೊಲ್ಲರು. ಸಭ್ಯರು ಯಾರು, ಅಸಭ್ಯರು ಯಾರು, ಎಂಬುದೇ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಭ್ಯತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವವು? ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ನೋಡಿದರೆ, ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಗುರಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಯಾವುದಿಲ್ಲ; ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಬಲ್ಲರು. ಆದರೆ ತುಸ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟು ನೋಡಿದರೆ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಗುರಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕೋಟು ಪಾಟುಲೂನು ಧರಿಸುವುದು, ಹ್ಯಾಟು, ಟಾಯಿ, ಕಾಲರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಊಟ ಮಾಡುವುದು, ದಿನದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ಸಲ ಕೋಕೋ ಇಲ್ಲವೆ ಚಹ ಕುಡಿಯುವುದು, ಸಿಗಾರು ಸೇದುತ್ತ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗುವುದು ಸಭ್ಯತೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಸಂಜೆಯಮುಂದೆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಆಡ್ಡಾಡುವ ಬಿಳಿಯರನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವಲ್ಲ— ಸೆರೆಯ ಅಮಲಿನಿಂದ ಕೆಂಪು ಲಾಲಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಎಳೆದೆಳೆದು ಹಾಕುವ ಕಾಲುಗಳು, ಹಾದಿ ಹೋಗುವವರನ್ನು ಎಗ್ಗಿಲ್ಲದೆ ಕೆಣಕುವ ಉನ್ಮಾದ— ಅವರನ್ನೂ ಸಭ್ಯರೆಂದು ಎಣಿಸಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನಬಹುದೇನು ಅವರಿಗೆ ಸಭ್ಯರೆಂದು? ಎಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಸಭ್ಯತೆ ಎಂಬುದು

ಬೇರೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿದೆ ಎಂದ ಹಾಗಾಯಿತು; ಆದರ ಸಂಬಂಧ ಮನಸಿನೊಡನೆ ಇರುವಷ್ಟು ದೇಹದೊಡನೆ ಇಲ್ಲ.

೨

ನನ್ನ ಕೆಲವೇ ಗೆಳೆಯರಲ್ಲಿ ರಾಯ ರತನಕಿಶೋರರೂ ಒಬ್ಬರು. ಅವರು ಅತ್ಯಂತ ಸಹೃದಯರು, ಬಹಳ ಉದಾರರು, ಅತಿಶಯ ಸುಶಿಕ್ಷಿತರು, ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರು. ವೇತನ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವರ ಉತ್ಪನ್ನ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಾಲು ಪಾಲು ಸಂಬಳವನ್ನು ಬಂಗಲೆಯೇ ತಿನ್ನುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವರು. ಲಂಚವನ್ನಂತೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ—ಕನಿಷ್ಟ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ, ಆದರೂನು ಎನ್ನುವವರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—ಆದರೆ ಭತ್ತೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾನು ಬಲ್ಲೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿ ವರುಷವೂ ಮುಂಗಡ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಬೇರೆ ಯಾವುದೊಂದು ಬಾಬಿನಿಂದ ಹಣ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಆಫೀಸರು 'ಸಂಚಾರ ಇಷ್ಟೇಕೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ' ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ: 'ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲಸವೇ ಹೀಗಿದೆ; ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಶಾಂತರಾಗಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.' ಆದರೆ ಒಂದು ಮೋಜೆಂದರೆ ರಾಯಸಾಹೇಬರು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅಷ್ಟು—ತಮ್ಮ ದಿನಚರಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವಷ್ಟು—ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಬಿಡಾರ ಇರುತ್ತದೆ, ನಗರದಿಂದ ಐವತ್ತು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿ; ಅಲ್ಲಿ ಗೂಡಾರ ಹೊಡೆದಿರುತ್ತಾರೆ, ಕ್ಯಾಂಪಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಾರೆ; ರಾಯಸಾಹೇಬರು ತಮ್ಮ ಮಿತ್ರರೊಡನೆ ಹರಟೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ. ಆದರೆ ರಾಯಸಾಹೇಬರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹ ಪಡುವ ಶಕ್ತಿ ಯಾರಿಗುಂಟು! ಅವರು ಸಭ್ಯ ಪುರುಷರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಶಂಕೆ ಬರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ನಾನು ಅವರನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋದೆ ಒಂದು ದಿನ. ಆಗ ಅವರು ತಮ್ಮ ಆಳುಮಗ ದಮಡಿಯನ್ನು ಗದರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದಮಡಿ ಹಗಲೂ

ಇರುಳೂ ಸೇವಿಸುವ ಆಳು. ರೊಟ್ಟಿ ತಿಂದು ಬರಲು ಮಾತ್ರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗು ತ್ತಿದ್ದ. ಅವನ ಮನೆ ಇರುವುದು ಹತ್ತಿರದ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ. ನಿನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ಏನೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಬರಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗದರಿಕೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದ.

"ನಿನ್ನನ್ನು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ನಾವು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಲಿಕ್ಕೇ ನೀನು ಊರೊಳಗೇ ಏಕೆ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟೆ? ನಿನ್ನಿನ ಸಂಬಳ ಮುರಿದುಬಿಡು ತ್ತೇನೆ." ಎಂದರು ರಾಯಸಾಹೇಬರು.

"ಒಬ್ಬರು ಊರಿಂದ ಬಂದಿದ್ದರು ಹುಜೂರ, ಅದಕ್ಕೆ ಬರಾಣಾಗ ಲಿಲ್ಲ."

"ಹಾಗಾದರೆ ನಿನ್ನಿನ ಪಗಾರ ಅವರಿಂದಲೇ ತೆಗೆದುಕೋ."

"ಇಂತಾ ತೆಪ್ಪು ಇನ್ನೆಂದೂ ಆಗಾಣಿಲ್ಲ ಸರಕಾರ!"

"ಸಾಕು, ಲಡಬಡ ಹಚ್ಚಬೇಡ"

"ಸ್ವಾಮೀ........"

"ಎರಡು ರೂಪಾಯಿ ದಂಡ!"

ದಮಡಿ ಅಳುತ್ತ ಹೋದ. ನಮಾಜು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಸೀದಿ ಕೊರಳಿಗೆ ಬಿತ್ತು. ಎರಡು ರೂಪಾಯಿಯ ದಂಡ ಬಿದ್ದಿತು. ಅಪರಾಧ ಇಷ್ಟೇ—ಪಾಪ, ತನ್ನ ದೋಷಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮೆ ದೊರಕಿಸಲು ಧಡಪಡಿಸಿದ.

ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಬಾರದಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಈ ಶಿಕ್ಷೆ. ಬಡಪಾಯಿ. ಇಡೀ ಹಗಲು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದ, ಇರುಳು ಇಲ್ಲಿ ಮಲಗಲಿಲ್ಲ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದಂಡ! ಆದರೆ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕುಳಿತು ಭತ್ತೆ ಕೆತ್ತುವವರನ್ನು ಯಾರೂ ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲವೆ? ದಂಡಿಸುವವರಿಲ್ಲವೆ? ದಂಡವೇನೋ ಆಗುವುದು—ಇಡೀ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನೆನಪು ಳಿಯುವಂತೆ ಆಗುವುದು. ಆದರೆ ಹಿಡಿಯುವುದೇ ಕಷ್ಟ. ದಮಡಿಯೂ ಕೊಂಚ ಜಾಣನಾಗಿದ್ದರೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ರಾತ್ರಿ ಇರುವಾಗಲೇ ಬಂದು ಮಲಗಿಬಿಡು ತ್ತಿದ್ದ. ಅವನು ರಾತ್ರಿ ಎಲ್ಲಿದ್ದ ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು ಯಾರಿಗೆ? ಆದರೆ ಅಂತಹ ಧೂರ್ತನಲ್ಲ ದಮಡಿ.

೩

ದಮಡಿಗಿದ್ದ ಸೊತ್ತೆಂದರೆ ಒಟ್ಟು ಆರು ಬಿಸ್ವೆ* ಭೂಮಿ! ಆದರೆ ಇಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವೆಚ್ಚವೂ ಇತ್ತು. ಅವನ ಹೆಂಡತಿ, ಇಬ್ಬರು ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು, ಇಬ್ಬರು ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು. ಎಲ್ಲರೂ ಒಕ್ಕಲುತನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರೂ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ರೊಟ್ಟಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಭೂಮಿಯೇನು ಬಂಗಾರದ ಬೆಳೆ ಕೊಡುವುದೆ? ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮನೆಯ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಕೂಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದರೆ ಸುಖವಾಗಿ ಬಾಳಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಒಕ್ಕಲಿಗನಾದವನು ಕೂಲಿಕಾರ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮಾನಗೇಡು; ಅದು ಅವನಿಗೆ ಅಸಹ್ಯ. ಆ ಕಲಂಕದಿಂದ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವು ದಕ್ಕಾಗಿ ಎತ್ತಿನ ಜೋಡಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದ. ಅವನ ವೇತನದ ಬಹ್ವಂಶ ಹೊಟ್ಟು ಮೇವಿಗೇ ವ್ಯಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವೆಲ್ಲ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ವರಿಸಿಯಾನು ಒಕ್ಕಲತನ ಬಿಟ್ಟು ಕೂಲಿಯಾಳಾಗುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರನೆಂದಿಗೂ. ಕೃಷಿಕ ನಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಕೂಲಿಕಾರನಿಗೆ ಬಂದೀತೇ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ—ಅವನು ದಿನದಿನವೂ ಹಣ ತರಲೊಲ್ಲನೇಕೆ ಬೇಕಾದರೆ? ಒಕ್ಕಲುತನದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಲಿ ಮಾಡುವುದು ಅಷ್ಟು ಅಪಮಾನದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲ. ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಎತ್ತುಗಳು ಅವನ ಮಾನ ಕಾಯುತ್ತಿವೆ. ಅವನ್ನು ಮಾರಿಬಿಟ್ಟರೆ ಮೋರೆ ತೋರಿಸಲು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸಿಕ್ಕೀತೇನು ಸ್ಥಳ!

ಒಂದು ದಿನ ಅವನು ಚಳಿಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಯಸಾಹೇಬರೆಂದರು—"ಅರಿವೆ ಏಕೆ ಹೊಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ, ಏಕೆ ನಡು ಗುತ್ತೀ?"

"ಸರಕಾರ, ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ರೊಟ್ಟಿಯೂ ಪೂರಾ ಸಿಕ್ಕೋಣಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಂದ ಹೊಲಿಸಲಿ ಅರಿವಿ?"

"ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರಿಬಿಡಬಾರದೇಕೆ? ನಿನಗೆ ನೂರು ಸಲ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಇಷ್ಟು ನಿಚ್ಚಳ ಮಾತು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯಲೊಲ್ಲದು."

* ಬಿಸ್ವೆ = ಭಿಗೆಯ ೨೦ನೆಯ ಭಾಗ

" ನೇಟರಾಗ ಬಳಗದಾಗ ಮಕಾ ತೋರಸದಾಂಗ ಆಕ್ತಯ್ತಿ, ಸರಕಾರ! ಹುಡಗೀ ಮದವಿ ಸಂಬಂದಾನೂ ಆಗಾಣಿಲ್ಲ. ದೈವದವರು ಎತ್ತಿಟ್ಟುಬಿಡತಾರು ನನ್ನ."

" ಇದೇ ದಡ್ಡತನದಿಂದ ನೀವೆಲ್ಲಾ ಹಾಳಾಗಿ ಈ ಗತಿಗೆ ಬಂದದ್ದು. ಇಂಥ ಜನರಿಗೆ ದಯಾ ತೋರಿಸುವುದೂ ಪಾಪ." ಎಂದು ನನ್ನ ಕಡೆ ನೋಡಿ ರಾಯರೆಂದರು, "ಏನು ಮುನ್ಷಿಯವರೇ, ಈ ಹುಚ್ಚಿಗೂ ಏನಾದರೂ ಮದ್ದು ಇದೆಯೊ? ತಂಡಿಯೊಳಗೆ ನಡುಗಿ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ, ಆದರೂ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಎತ್ತು ಕಟ್ಟುವವರೇ!"

" ಸಾಹೇಬ, ಇದು ಅವರವರ ಭಾವನೆ," ಎಂದು ನಾನೆಂದೆ.

" ಇಂತಹ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ದೂರದಿಂದ ಶರಣೆನ್ನಿರಿ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ತಲೆಮಾರುಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿಯ ಉತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಎಷ್ಟೋ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಮೇಲೆ ನೀರು ಬಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಳಗದವರನ್ನೆಲ್ಲ ಕರೆಸುತ್ತಿತ್ತು, ಭೋಜನ ಸಮಾರಂಭ ಜರಗುತ್ತಿತ್ತು, ಬಡವರಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಹಂಚುತ್ತಿತ್ತು, ಗಾಯನ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ತಂದೆಯವರ ತರುವಾಯ ನಾನು ಮೊದಲನೆಯ ವರುಷವೇ ಅದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟೆ. ಏನು ಲಾಭ? ಏನೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು. ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಗಲಿಬಿಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು, ಜನರು ಆಡಿಕೊಂಡರು, ಅನೇಕರು ನಾಸ್ತಿಕ ಎಂದರು, ಅನೇಕರು ಈಸಾಯಿ ಎಂದರು, ಯಾವುದನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸಲಿಲ್ಲ ನಾನು. ಕೊನೆಗೆ ಕೆಲದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲ ಶಾಂತವಾಯಿತು. ಬಹಳ ಕುಚೋದ್ಯ ನಡೆಯುತಿತ್ತಯ್ಯ. ಯಾರಲ್ಲಿಯೇ ಮದುವೆಯಾಗಲಿ, ಕಟ್ಟಿಗೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಂದಲೇ ಒಯ್ಯಬೇಕು. ಎಂದಿನಿಂದಲೋ ನಡೆದುಬಂದಿತ್ತು ಈ ವಾಡಿಕೆ. ತಂದೆಯವರು ಎರಡನೆಯವರಿಂದ ಮರ ಕೊಂಡು ಈ ರೂಢಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದಡ್ಡತನ ಎನ್ನಬೇಕೋ ಎನ್ನಬಾರದೋ? ನಾನು ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡುವುದನ್ನು ತಕ್ಷಣ ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಟ್ಟೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಜನ ಗೋಳಿಟ್ಟರು, ದೂರಿಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ಮುಂದಿಯ ಅಳು-ಗೋಳು ನೋಡಲೇ, ನನ್ನ ಲಾಭ ನೋಡಲೇ? ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದಲೇ ಏನಿಲ್ಲೆಂದರೂ ವರುಷಕ್ಕೆ ೫೦೦

ರೂಪಾಯಿಗಳ ಉಳಿತಾಯವಾಯಿತು. ಈಗ ತಪ್ಪಿಕೂಡ ಈ ವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ನನ್ನನ್ನು ಕಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ."

ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎದ್ದಿತು. ಇಬ್ಬರೊಳಗೆ ಯಾರು ಸಭ್ಯರು? ಕುಲಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕೊಡುವ ಮೂರ್ಖ ದಮಡಿಯೋ? ಧನಕ್ಕಾಗಿ ಕುಲದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಡುವ ರಾಯ ರತನ ಕಿಶೋರರೋ?

೪

ರಾಯ ಸಾಹೇಬರ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮೊಕದ್ದಮೆ ಬಂದಿತ್ತು. ನಗರದ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಮಂತ ಕೊಲೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಬಿದ್ದಿದ್ದ. ಅವನ ಜಾಮೀನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಯ ಸಾಹೇಬರ ಮನ ವೊಲಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆದಿತ್ತು. ಮರ್ಯಾದೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿತ್ತು. ತನ್ನ ಭೂಮಿಕಾಣಿ ಎಲ್ಲವೂ ಮಾರಿಹೋಗಲಿ, ಈ ಮೊಕದ್ದಮೆಯಿಂದ ನಿಷ್ಕಲಂಕ ವಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಆ ಶ್ರೀಮಂತನ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿತ್ತು. ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಾರಲಾಯಿತು. ವಸೀಲಿ ಹಚ್ಚಲಾಯಿತು. ರಾಯ ಮಹಾಶಯರ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಪರಿಣಾಮವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ; ಬಾಯಿಬಿಚ್ಚಿ ಲಂಚದ ಮಾತನಾಡಲು ಶ್ರೀಮಂತನ ಜನಗಳಿಗೆ ಧೈರ್ಯ ಸಾಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಉಪಾಯವೂ ನಡೆಯದಿರಲು ಕೊನೆಗೆ ಶ್ರೀಮಂತನ ಹೆಂಡತಿ ರಾಯರ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಹೊಂದಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು.

ರಾತ್ರಿ ೧೦ ಹೊಡೆದಿತ್ತು. ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಗುಸರಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಯಿತು. ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರದ ಮಾತಿತ್ತು. ರಾಯಸಾಹೇಬರ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಹಿಡಿಸಲಾರದ ಹಿಗ್ಗು. ಅವಳು ಆಗಿಂದಾಗ ಗಂಡನ ಕಡೆಗೆ ಧಾವಿಸಿದಳು.

"ತಗೋಳ್ರಿ ತಗೋಳ್ರಿ. ನೀವು ತಗೋದಿದ್ದರೆ ನಾ ತಗೋತೀನಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು.

"ಇಷ್ಟು ಆತುರ ಪಡಬೇಡ. ಅವರು ನಿನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಏನು ತಿಳಕೊಂಡಾರು? ನಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದೆಯ ಸ್ಮೃತಿಯಾದರೂ ನಮಗೆ ಇರ ಬೇಡವೆ? ಗಂಟು ದೊಡ್ಡದೇ ನಾ ಒಪ್ಪುತ್ತೇನೆ; ಇದರಿಂದ ನಾನು ನಿನ್ನ

ಆರ್ಡರುಗಳಿಂದ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಮುಕ್ತಸಾಗುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಒಬ್ಬ ಸಿವಿಲಿಯನ್ನನ ಮರ್ಯಾದೆಯೇನೂ ಮಾಮೂಲಿಯ ಮಾತಲ್ಲ. ನೀನು ಮೊದಲಿಗೇ, ' ನನ್ನ ಜೊತೆ ಇಂಥ ಅಭದ್ರ ಮಾತನಾಡುವುದಿದ್ದರೆ ಈಗಳೇ ಹೊರಟುಹೋಗಿರಿ; ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನಾನು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲಾರೆ, ' ಎಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೊಡವಿ ಮಾತ ನಾಡಬೇಕಿತ್ತು. " ರಾಯ ಮಹಾಶಯರು ಉತ್ತರವಿತ್ತರು.

" ಹೀಗೆ ನಾ ಮೊದಲೇ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಏನಂಬೋದು ಎಲ್ಲಾ ಅಂದೆ. ಏಕೆ, ನನಗಿಷ್ಟು ತಿಳಿಯೋದಿಲ್ಲವೆ ? ಆದರೆ ಪಾಪ, ಅವರು ನನ್ನ ಕಾಲಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅಳಹತ್ತಿದರು. "

" ಅಲ್ಲ, ರಾಯಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಾಗೇ ಹರಿದು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ ? "

ಎಂದೆನ್ನುತ್ತ ರಾಯ ಸಾಹೇಬರು ಗದ್ಗದರಾಗಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಎದೆ ಗವಚಿಕೊಂಡರು.

" ಹೇಳೋದರಾಗ ನಾನೇನ[illegible]ಉಳಿಸಿಲ್ಲರಿ, ಇಂಥಾ ಮಾತು ಎಷ್ಟೋ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಎಷ್ಟು ಬಗೀಲೆ ಹಾರಿಸಿಕೊಂಡರೂ ನಡೀಲಿಲ್ಲ. ಅತ್ತು ಪ್ರಾಣ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ಯಾಳ. " ಎಂದು ಹೆಂಡತಿ ನುಡಿದಳು.

" ಅವರ ಕೂಡ ಕರಾರೇನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ ತಾನೆ ?

" ಕರಾರು ? ರೂಪಾಯಂತೂ ತಗೊಂಡು ಸಂದಕದಾಗ ಇಟ್ಟು ಬಂದೀನಿ. ನೋಟಿದ್ದವು. "

" ಎಂಥ ಹಸೀ ದಡ್ಡಿ ನೀನು ! ದೇವರು ಎಂದಿಗಾದರೂ ನಿನಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಏನು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೊ ಅಂತೀನಿ. "

" ಇನ್ನೇನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಕೊಡೋದಿದ್ದರೆ ಕೊಡದೆ ಬಿಡುತಿದ್ದ ನ್ಯಾಕೆ ? "

" ಹೌದು, ಹಾಗೇ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ನನಗೆ ಒಂದು ಮಾತು ತಿಳಿಸಲಿಲ್ಲ ಕೂಡ, ರೂಪಾಯಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಸಂದುಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟೆ ! ಒಂದು ವೇಳೆ, ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯಿಂದು ವಿಷಯ ಬಯಲಿಗೆ ಬಿದ್ದರೆ, ಉಳಿಗಾಲವೇ ಇಲ್ಲ ! "

"ಹಾಂಗಿದ್ದರೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿರಿ. ಏನಾದರೂ ಗಡಿಬಿಡಿಯಾದರೆ ನಾನು ಹೋಗಿ ರೂಪಾಯಿ ತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತೇನೆ."

"ಸರಿ, ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಮೂರ್ಖತನ! ಅಲ್ಲೇ, ಈಗ ಆಗುವುದಂತೂ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ದೇವರ ಮೇಲೆ ಭಾರ ಹಾಕಿ ಜಾಮೀನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕೆಲಸ ಎಂದರೆ ಹಾವಿನ ಬಾಯೊಳಗೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ, ಬಲ್ಲೆಯಾ? ಇಂಥ ವಿಷಯಗಳೆಂದರೆ ನನಗೆಷ್ಟು ಜಿಗುಪ್ಸೆ ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಿದ್ದು ಎಂಥ ಗಡಿಬಿಡಿ ಮಾಡುತ್ತೀ ನೋಡು ನೀನು. ಈಗ ನಿನ್ನ ಮೂರ್ಖತನಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನ ವ್ರತ ಭಂಗವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನಾನು ಕೈಹಾಕಬಾರದೆಂದು ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನೇ ಮಾಡಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ನಿನ್ನ ದಡ್ಡತನದಿಂದ ನನ್ನದೊಂದೂ ನಿಲ್ಲುವಂತಿಲ್ಲ."

"ನಾ ಹೋಗಿ ತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತೇನೆ."

"ಮತ್ತೆ ನಾನು ಹೋಗಿ ವಿಷ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ."

ಇಲ್ಲಿ ಗಂಡಹೆಂಡಿರಲ್ಲಿ ಈ ಅಭಿನ[illegible] ನಡೆದಿರುವಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ದಮಡಿ, ತಮ್ಮೂರಿನ ಧನಿಯರ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಜೋಳ ಕೊಯ್ಯುತ್ತಲಿದ್ದ. ಅಂದು ಇಡೀ ರಾತ್ರಿಯ ರಜೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಅವನು ಹೋಗಿದ್ದ. ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಗಣಿಕೆ ಮೇವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ವೇತನ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಬಹಳದಿನ ವಿತ್ತು, ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಗಲು ಹೊತ್ತು ಮನೆಯ ವರು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೋ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಲ್ಲು ಕೊಯ್ದು ತರುತ್ತಿದ್ದರೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಒಂಟೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಜೀರಿಗೆ. ಅಷ್ಟು ಹುಲ್ಲು ಏತಕ್ಕೆ ಹತ್ತಬೇಕು? ಎರಡೂ ಎತ್ತುಗಳು ಹಸಿದು ನಿಂತಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ದಮಡಿಯನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ಎರಡೂ ಬಾಲವನ್ನೆತ್ತಿ ಹೂಂಕರಿಸತೊಡಗಿದವು. ಅವನು ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುತ್ತಲೂ ಅವು ಅವನ ಅಂಗೈ ನೆಕ್ಕತೊಡಗಿದವು. ದಮಡಿಯ ಮನಸು ತಳಮಳ ಗೊಂಡಿತು. ಈಗಂತೂ ಏನು ಮಾಡಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮುಂಜಾನೆ ಯಾರಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಕೈಗಡ ಮಾಡಿ ಮೇವು ತರಬೇಕು ಎಂದು ಅವನು ಯೋಚಿಸಿದ.

ರಾತ್ರಿ ಹನ್ನೊಂದು ಗಂಟೆಗೆ ದಮಡಿ ಎಚ್ಚತ್ತು ಕಣ್ಣು ತೆರೆದು ನೋಡಿದ. ಎತ್ತುಗಳೆರಡೂ ಗೋದಲೆಯೆದುರು ನಿಂತೇ ಇದ್ದವು. ಬೆಳುದಿಂಗಳು

ಬಿದ್ದಿತ್ತು. ಅವೆರಡೂ ತನ್ನ ಕಡೆಗೇ ಆಸೆಗಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವನಿಗೆನಿಸಿತು. ಅವುಗಳ ಹಸಿವಿನ ನೋವನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಸಜಲವಾದವು. ಒಕ್ಕಲಿಗರಿಗೆ ಎತ್ತುಗಳೆಂದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮಕ್ಕಳಂತೆ. ಅವು ಅವರಿಗೆ ಪಶುಗಳಲ್ಲ, ಅವನ್ನು ತಮ್ಮ ಮಿತ್ರರು, ಸಹಾಯಕರು ಎಂದು ಅವರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಎತ್ತುಗಳು ಹೊಟ್ಟೆಗಿಲ್ಲದೆ ನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿಯ ನಿದ್ದೆ ಹಾರಿಹೋಯಿತು. ಏನೋ ಯೋಚಿಸಿಕೊಳುತ್ತ ಎದ್ದ. ಕುಡುಗೋಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೇವಿನ ಧೇನಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಟ. ಊರ ಹೊರಗಡೆ ಸಜ್ಜೆ ಜೋಳಗಳ ಹೊಲಗಳಿದ್ದುವು. ದಮಡಿಯ ಕೈಗಳು ನಡುಗತೊಡಗಿದವು ಆದರೆ ಎತ್ತುಗಳ ನೆನಪು ಅವನಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನವಿತ್ತಿತು. ಮನಸು ಮಾಡಿದ್ದರೆ, ಅವನು ಬೇಕಾದಂತಹ ಹೊರೆ ಕೊಯ್ದು ತರಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕಳವಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ಕಳ್ಳನಲ್ಲ. ಎರಡು ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಬೇಕೋ ಅಷ್ಟೇ ಮೇವು ಕೊಯ್ದುಕೊಂಡ. ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇವಿಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಯಾರೂ ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನು ನಂಬಿದ್ದ. ನಾನೇನೂ ಮಾರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಯ್ಯುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ಎಂದಮೇಲೆ ನನ್ನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಂತಹ ನಿರ್ದಯಿ ಯಾರಿರುತ್ತಾರೆ? ಬಹಳವಾದರೆ ತಮ್ಮ ಬೆಲೆ ತೆಗೆದುಕೊ[illegible]ರು. ಕಳವಿನ ಅಪರಾಧದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೇವು ತೀರ ಕಡಿಮೆ [illegible] ಪ್ರಮಾಣವೇ ಸಾಕು. ಕಳ್ಳನಾದರೆ ತನಗೆ ಎಷ್ಟು ಹೊರಲು ಸಾಧ್ಯವೋ ಅಷ್ಟು ಕೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರದು ನಷ್ಟವಾದರೇನು, ಭ್ರಷ್ಟವಾದರೇನು ಅವನಿಗೆ? ಊರ ಜನ ದಮಡಿ ಮೇವು ಒಯ್ಯುವುದನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರೆ ಖಂಡಿತ ಕೆರಳುತ್ತಿದ್ದರು ನಿಜ, ಆದರೆ ಇಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿ ಕಳವಿನ ಅಪಾದನೆ ಹೊರಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕಟ್ಟಳೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಿಧಿವಶದಿಂದ ಸಣ್ಣ ಚೌಕಿಯ ಒಬ್ಬ ಸಿಪಾಯಿ ಆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಟಿದ್ದ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೆ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಪಾರಿಯ ಮಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಜೂಜಾಟ ನಡೆಯುವುದೆಂಬ ಸುಳಿವು ಹಿಡಿದು, ಏನಾದರೂ ಹಿಂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಪಲದಿಂದ ಅವನು ಹೊರಟಿದ್ದ. ದಮಡಿ ಮೇವನ್ನು ಹೊರುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನಿಗೆ ಸಂದೇಹವುಂಟಾಯಿತು. ಇಷ್ಟು ಅಪರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರು ಮೇವು ಕೊಯ್ಯುತ್ತಾರೆ? ಯಾವನೋ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಕೊಯ್ಯುತ್ತಿರಬೇಕು.

" ಯಾರವರು ಮೋಪ್ರ ಒಯ್ಯೋವರು ? ನಿಲ್ಲು ! " ಎಂದು ಗದ್ದರಿಸಿದ, ಶಿಪಾಯಿ.

ದಮುಡಿ ಬೆದರಿ ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡಿದ, ಪೋಲೀಸ್ ಶಿಪಾಯಿ ! ಕೈ ಕಾಲುಗಳೇ ತಣ್ಣಗಾದವು. ಅವನು ನಡುಗುತ್ತ ಉತ್ತರವಿತ್ತ: " ಹುಜೂರ, ತುಸಾನೇ ಕೊಯ್ಕೊಂಡೀನಿ, ನೋಡಿಕೋರಿ. "

" ತುಸಾನೇ ಕೊಯ್ಕೋ ಬಾಳಾನೇ ಕೊಯ್ಕೋ; ಕಳವಂತೂ ಸೈನೇ ? ಯಾರದು ಹೊಲ ? "

" ಬಲದೇವ ಮಹಂತರದು. "

ಜೇಟಿ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಬಿತ್ತು, ಏನಾದರೂ ಇವನಿಂದ ಕೆತ್ತುವಾ ಎಂದು ಶಿಪಾಯಿ ಬಗೆದಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲೇನಿತ್ತು ? ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಊರೊಳಗೆ ಒಯ್ದ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಏನೂ ಕೈಗೆ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಂಡುಬರಲು, ಠಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಎಳೆದೊಯ್ದ. ಠಾಣ್ಯದಾರನು ಅವನನ್ನು ಕೈಸರೆ ಮಾಡಿದ. ಮೊಕದ್ದಮೆ ರಾಯಸಾಹೇಬರ ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೇ ಹೋಯಿತು.

ರಾಯಸಾಹೇಬರು ದಮುಡಿ ಸಿಕ್ಕುಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು, ಸಹಾನು ಭೂತಿಯ ಬದಲು ಕಠೋರತನದಿಂದಲೇ ಕೆಲಸ ನಡೆಸಿದರು. " ಇದರಿಂದ ನನಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಅಪಕೀರ್ತಿ; ನಿನ್ನದೇನು ಕೆಟ್ಟಿತು? ವರುಷ-ಆರು ತಿಂಗಳ ಶಿಕ್ಷೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಾಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದದ್ದು ನಾನೇ. ರಾಯಸಾಹೇಬರ ಮನುಷ್ಯ ಇಂಥ ದುರಾಚಾರಿ, ಕಳ್ಳ ಎಂದು ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನೀನು ನನ್ನ ಆಳಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಸೌಮ್ಯ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೆ; ಆದರೆ ನನ್ನ ಆಳಾದು ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಠಿನ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ರಾಯಸಾಹೇಬರು ತಮ್ಮ ನೌಕರನನ್ನು ದಯೆಯಿಂದ ನೋಡಿದರು ಎಂದು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆ." ಎಂದು ಅವರೆಂದರು.

ಕೊನೆಗೆ ರಾಯಸಾಹೇಬರು ದಮುಡಿಗೆ ಆರು ತಿಂಗಳ ಕಠಿನ ಸಜೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರು.

ಅದೇ ದಿನ ಅವರು ಕೊಲೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಾಮೀನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಎರಡು ವೃತ್ತಾಂತಗಳನ್ನೂ ನಾನು ಕೇಳಿದೆ. ಕೇವಲ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಪಾಪ

ಮಾಡುವುದಕ್ಕೇ ಸಭ್ಯತೆಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ಗಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ನಾವು ಬೇಕಾದಂತಹ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿ, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಸುಕೆಳೆಯಲು ಶಕ್ತರಾದರಾಯಿತು, ನಾವು ಸಭ್ಯರು, ಸಜ್ಜನರು, ಜಂಟಲ್ಮೆನ್ನರು. ಆ ಗುಣ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ನಾವು ಅಸಭ್ಯರು, ಕಾಡುಜನ, ಅನಾಚಾರಿಗಳು. ಇದೇ ಸಭ್ಯತೆಯ ರಹಸ್ಯ !

ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು

ಬಾಬು ಕುಂದನಲಾಲನು ಕಚೇರಿಯಿಂದ ಮರಳಿದಾಗ ಆವನ ಹೆಂಡತಿ ತೋಟಗಿತ್ತಿಯೊಡನೆ ಕಾಯಿ-ಪಲ್ಲೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸಿದ್ದಳು. ಆಕೆ ಪಾಲಕವನ್ನು ಅರ್ಧಾಣೆಗೆ ಸೇರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು, ಒಂದೂವರೆ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರು ಈಕೆ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಈ ತಿಕ್ಕಾಟ ಎಷ್ಟೋ ನಿಮಿಷಗಳವರೆಗೆ ನಡೆಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ ತೋಟಗಿತಿ ಒಂದೂವರೆ ಬಿಲ್ಲಿಗೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಳು. ಆಮೇಲೆ ಬಂದಿತು ತಕ್ಕಡಿಯ ಹಾಗೂ ತೂಕದ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಪರಡಿಗಳೆರಡೂ ಸಮ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಕಡೆ ಕಾಣಿಯಿತ್ತು. ತೂಕದ ಕಲ್ಲೂ ಸರಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ನೆರೆಮನೆಯಿಂದ ಸೇರಿನ ಕಲ್ಲು ಬಂದಿತು. ಪಲ್ಲೆಯ ತೂಕವಾದ ಮೇಲೆ ಕೊಸರಿನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎದ್ದಿತು. ಹೆಂಡತಿ ಇನ್ನಿಷ್ಟು ಹಾಕು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದಳು; ಇನ್ನೇನು, ಕೊಸರಿನಲ್ಲೇ ಸೇರು ಎರಡು ಸೇರು ಕೊಡಬೇಕೇನು ತಾಯೀ ಎಂದು ಪಲ್ಲೆಯವಳು ವಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಂತೂ ಅರ್ಧಗಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಾಪಾರ ಮುಗಿಯಿತು. ಇನ್ನೆಂದೂ ನಿಮ್ಮನೆಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಿ ತೋಟಗಿತ್ತಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಕುಂದನಲಾಲ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಈ ತಮಾಶೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ. ಪಲ್ಲೆಯವಳು ಹೊರಟುಹೋದ ಬಳಿಕ ಹೆಂಡತಿ ಒಂದು ಲೋಟ ನೀರು ತಂದಾಗ ಅವನೆಂದ :

" ಈವೊತ್ತು ಒಂದಿಷ್ಟು ಪಲ್ಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇಡೀ ಅರ್ಧ ಗಂಟೆ ಹಾಳುಮಾಡಿದೆ. ಇಷ್ಟು ವೇಳೆಯೊಳಗೆ ಸಾವಿರ ಐನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ತೋಡೆತುಸು ತರಕಾರಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಇಷ್ಟು ಹೊಸೆದಾಡಿದರೂ ನಿನಗೆ ತಲೆಸೂಲಿ ಏಳುವುದಿಲ್ಲವೆ ? "

ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಸ್ವಲ್ಪ ನಾಚಿಕೊಂಡಳು. " ದುಡ್ಡೇನೂ ಪುಕ್ಕಟೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ! " ಎಂದಳು.

" ಅದೇನೋ ಸರಿ, ಆದರೆ ಹೊತ್ತಿಗೂ ಒಂದಿಷ್ಟು ಬೆಲೆ ಇದೆ ಇಷ್ಟು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಬಹಳ ಪರಿಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಉಳಿಸಿದ್ದು ಒಂದು ಅದ್ಧೇಲಿ ಎಂತಹ ಖೋಡಿ ಹೆಂಗುಸು ಎಂದು ತೋಟಗಿತ್ತಿಯೂ ಎಂದುಕೊಂಡಿರ ಬಹುದು. ಬಹಳವಾಡಿ ಆವಳಿನ್ನು ತಪ್ಪಿ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ "

" ಆದರೂನೂ ಒಂದು ದುಡ್ಡಿಗೆ ಅದ್ಧೇಲಿಯ ಸಾಮಾನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಸುಮ್ಮನೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದು ನನ್ನಿಂದಾಗದು. "

" ಇಷ್ಟು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಏನಿಲ್ಲೆಂದರೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪುಟ ಓದಬಹುದಿತ್ತು. ನಿನ್ನೆ ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿಯೊಡನೆ ಒಂದು ತಾಸು ತಲೆಯೊಡೆದುಕೊಂಡೆ; ಮೊನ್ನೆ ಗವಳಿಗನೊಡನೆ ತಾಸುಗಟ್ಟಲೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಚರ್ಚಿಸಿದೆ; ಈ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡುವದಕ್ಕೇ ಕೊಟ್ಟದ್ದೇನು ಜೀವನ ? "

ಕುಂದನಲಾಲ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಸದುಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತಲೆ ಇದ್ದ. ಈಗಿನದು ಅವನ ಎರಡನೆಯ ಸಂಬಂಧ. ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಬಂದು ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಆಗಿತ್ತು ಅಷ್ಟೆ. ಇದುವರೆಗೂ ಹಿರಿಯ ನಾದಿನಿಯೇ ಮೇಲಿನ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆದರೆ ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈಕೆ ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಅವಳಿಗೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಕೊನೆಗೆ ನಾದಿನಿ ಹೊರಟುಹೋದಳು. ಅಂದಿನಿಂದ ರಾಮೇಶ್ವರಿಯೇ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿಸಿಯಾದಳು ಗಂಡನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಅವಳ ಮನೀಷೆ. ಆತನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು; ಒಮ್ಮೆ ಕೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ಸೆರಗಿಗೆ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಆದರೂ ದಿನಾಲು ಏನಾದರೊಂದು ಹೊಸ ಸಂಗತಿ ಜರುಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ; ಅವಳಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲು ಕುಂದನಲಾಲಗೆ ಸಂಧಿ ದೊರೆತೇ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

೨

ಒಂದು ದಿನ ಬೆಕ್ಕು ಬಂದು ಹಾಲು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟಿತು. ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಹಾಲನ್ನು ಕಾಸಿ ತಂದು ಗಂಡನ ತಲೆದಿಂಬು ದಿಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು, ವೀಳ್ಯ ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಬೆಕ್ಕು ಬಂದು ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ತನ್ನ ದೇವದತ್ತ

ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿತು. ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಈ ಅಪಹರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ರೂಲುಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಬೀಸಿದಳು. ಬೆಕ್ಕು ಎರಡು ಮೂರು ದಿಂಡರಿಕೆ ಉರುಳಿತು.

ಕುಂದನಲಾಲ ಮಲಗಿ ಪತ್ರಿಕೆ ಓದುತ್ತಿದ್ದ. "ಸತ್ತುಗಿತ್ತೀತು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ!" ಎಂದ.

"ನನ್ನ ಹಾಲು ಯಾಕೆ ಕುಡಿಯಬೇಕು?" ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಎಂದಳು.

"ಅದನ್ನು ಹೊಡೆದಿದ್ದರಿಂದ ಹಾಲೇನೂ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ?"

"ಯಾರಾದರೂ ಹಾನಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅವರ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟು ಬರುವುದೆ."

"ಬರಬಾರದು. ಪಶುಗಳ ಕೂಡ ಮನುಷ್ಯನೂ ಪಶು ಆಗಬೇಕೇನು? ಮನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅಂತರ ಯಾವುದು?"

ಕುಂದನಲಾಲ ದಯೆ, ವಿವೇಕ, ಶಾಂತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಎಷ್ಟೋ ಹೊತ್ತು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ. ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಗ್ಲಾನಿಯುಂಟಾಗಿ ಅಳುವೇ ಬಂದಿತು.

ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ದಿನ, ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಒಬ್ಬ ಭಿಕ್ಷುಕನನ್ನು ಬಯ್ದುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಬು ಸಾಹೇಬರ ಉಪದೇಶ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ಪುನಃ—
"ನಿನಗೆ ಏಳಲಿಕ್ಕಾಗದಿದ್ದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ತಾ, ನಾನು ನೀಡಿ ಬರುತ್ತೇನೆ. ಬಡವರಿಗೆ ಹೀಗೆಲ್ಲ ಮಾಡಬಾರದು."

"ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಕಾಟಕ್ಕೆ ತೆರಪೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾರು ಎಷ್ಟಂತ ಒದ್ದಾಡುವುದು? ಇಡೀ ದೇಶವೇ ತಿರುಕರಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿದೆಯೋ ಏನೋ!" ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತಳು ರಾಮೇಶ್ವರಿ.

ಕುಂದನಲಾಲ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಕ್ಕು ನುಡಿದ: "ನೀನಾದರೂ ಇರುವುದು ಅದೇ ದೇಶದಲ್ಲಿ."

"ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಮಂದಿ ಬಂದರೆಲ್ಲಿಂದ ಭಿಕ್ಷುಕರು? ಇವರೇಕೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ?"

“ಕೆಲಸ ಸಿಕ್ಕರೂ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವಂತಹ ನೀಚ ಜನ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಯಾರೂ. ಹಾಂ, ಕುರುಡರು ಕುಂಟರು ಇದ್ದರೆ ಆ ಮಾತು ಬೇರೆ. ಕುರುಡ ಕುಂಟರಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಎಲ್ಲಿದೆ?”

“ಸರಕಾರದವರು ಇವರಿಗಾಗಿ ಅನಾಥಾಲಯ ಯಾಕೆ ತೆರೆಯುವುದಿಲ್ಲ?”

“ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಬಹುಶಃ ತೆರೆಯಬಹುದು. ಈಗಂತೂ ಯಾವ ಆಶೆ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೂ ಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ಬರುವುದು.”

“ಲಕ್ಷಾವಧಿ ಸಾಧು–ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು, ಪಂಡೆ-ಪೂಜಾರಿಗಳು ಉಚಿತವಾಗಿ ಸಾಮುಗ್ರಿ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ; ಅಷ್ಟು ಧರ್ಮ ಸಾಲದೇನು? ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ಧರ್ಮದಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಿಕ್ಕುವುದಾದರೆ ಎಂದೋ ಸಿಕ್ಕುಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು.”

“ಈ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಹಿಂದೂ ಜಾತಿ ಇನ್ನೂ ಬಾಳಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎಂದೋ ರಸಾತಳ ಕಂಡಿರುತ್ತಿತ್ತು. ರೋಮ್, ಯೂನಾನ್, ಇರಾಣ್, ಅಸೀರಿಯಾ — ಯಾವುದರ ಕುರುಹೂ ಈಗ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಇದುವರೆಗೂ ಕಾಲದ ಕ್ರೂರ ಆಘಾತಗಳನ್ನು ಇದಿರಿಸಿ ಈ ಹಿಂದೂ ಜಾತಿ ನಡೆದುಬಂದಿದೆ.”

“ನೀವು ತಿಳಿದಿರಬಹುದು, ಹಿಂದೂ ಜಾತಿ ಬದುಕಿದೆ ಎಂದು. ಎಂದು ಪರತಂತ್ರವಾಯಿತೋ ಅಂದೇ ಅದು ಸತ್ತಿದೆ ಎಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. ಜೀವನ ಎಂಬುದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಹೆಸರು; ದಾಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಮೃತ್ಯು.”

ಕುಂದನಲಾಲ ಚಕಿತ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಯುವತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದ. ಇಂತಹ ವಿಚಾರಗಳು ಇವಳಲ್ಲಿ ಬಂದುವೆಲ್ಲಿಂದ? ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಭೋಳೆ ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆ, ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡದ್ದು ಇರಬೇಕು. ಅವನು ಕಠೋರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದ. “ಏನು ವ್ಯರ್ಥ ವಿವಾದ ಹೂಡಿದ್ದೀಯೆ. ನಾಚುವುದಂತೂ ಇರಲಿ, ತಿರುಗಿ ಬಡಬಡಿಸುತ್ತೀ ಬೇರೆ.”

ಈ ಏಟನ್ನು ತಿಂದು ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಸುಮ್ಮನಾದಳು. ಕ್ಷಣಹೊತ್ತು ಹಾಗೇ ನಿಂತು, ಬಳಿಕ ನಿದಾನವಾಗಿ ಕೋಣೆಯಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದಳು.

೩

ಒಂದು ದಿನ ಕುಂದನಲಾಲ ಕೆಲವು ಗೆಳೆಯರಿಗೆ ಔತಣವಿತ್ತ. ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಬೆಳಗಿನಿಂದಲೂ ಅಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಳು, ಸಂಜೆಯವರೆಗೆ ತಲೆಯೆತ್ತಲೂ ಪುರಸತ್ತು ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ ಅವಳಿಗೆ. ಬಲು ಕೆಟ್ಟ ಬಿಟ್ಟ ಇದು ಎಂದು ಅವಳಿಗೆನಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು. ಗೆಳೆಯರಿಗೆ ಔತಣ ಕೊಡುವುದಿದ್ದರೆ, ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಏಕೆ ಮಾಡಬಾರದು? ಎಲ್ಲಾ ಭಾರ ತನ್ನ ತಲೆಯಮೇಲೇ ಏಕೆ ಹಾಕಿದರು? ಔತಣ ಏರ್ಪಡಿಸೋಣವೇ ಬೇಡವೇ ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದರೆ! ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದರೂ ಇದೇ ಹಾಡು, ಈಗ ನಡೆದದ್ದು. ಔತಣದ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಅವಳು ಒಳ್ಳೇ ಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ, ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು; ಆಗ ಈ ಔತಣ ತನ್ನದೇ ಎಂದು ಆಕೆ ಭಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಈಗ ತನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ದುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವಳಿಗೆನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂತೂ ಅಡಿಗೆಯಾಯಿತು, ಜನ ಬಂದರು, ಉಂಡು ಹೋದರು. ಆದರೆ ಮುನ್ನಿ ಗಂಟುಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದ.

“ನೀವೇಕೆ ಉಣ್ಣುವುದಿಲ್ಲ? ಇನ್ನೂ ಏನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಎನ್ನುವಿರಾ?” ರಾಮೇಶ್ವರಿ ವಿಚಾರಿಸಿದಳು.

“ಏನುಣ್ಣಲಿ! ಇದೇನು ಅಡಿಗೆಯೋ ಅಥವಾ ದನಗಳಿಗೆ ಇಡುವ ಮುಸುರೆನೀರೋ?” ಕಣ್ಣು ಕೆಕ್ಕರಿಸಿ ಕುಂದನಲಾಲನೆಂದ.

ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಅಂಗಾಲಿಂದ ನೆತ್ತಿಯವರೆಗೂ ಉರಿಯಿತು. ಇಡೀ ದಿನ ಒಲೆಯ ಮುಂದೆ ಬೆಂದುದಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರಶಸ್ತಿ! “ನನಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ನಾ ಮಾಡಿದೆ. ನನ್ನ ವಶ ಮೀರಿದ ಕೆಲಸ ಆಗೆಂದರೆ ಹೇಗೆ ಆದೀತು?” ಎಂದಳು.

“ಪೂರಿಗಳಂತೂ ಹಸಿಬಿಸಿ!”

“ಇರಬಹುದು.”

“ಉದ್ದಿನೊಡೆ ಉಪ್ಪಿನ ಕಟ, ಯಾರೂ ಮುಟ್ಟಲೇ ಇಲ್ಲ.”

“ಇರಬಹುದು.”

“ಹಲವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದಿರಲಿಲ್ಲ; ಹಸಿ ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು.”

"ಬರುತ್ತಿರಬಹುದು."

"ಸಾರೋ ಚಹದ ಹಾಗೆ ನೀರಾಗಿತ್ತು."

"ಆಗಿರಬಹುದು."

"ಅಡಿಗೆಯ ನಿಪುಣಳಾಗಿ ಇರಬೇಕು, ಇದು ಹೆಂಗುಸರ ಮೊದಲನೆಯ ಧರ್ಮ!"

ಮತ್ತೆ ಉಪದೇಶದ ತಂತಿ ಏರಿಸಿದ; ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಸಾಕಾಗಿ ಎದ್ದು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಳು.

೪

ಐದಾರು ತಿಂಗಳುಗಳು ಕಳೆದವು. ಕುಂದನಲಾಲನ ದೂರದ ಸಂಬಂಧಿಕರೊಬ್ಬರು ಅವನನ್ನು ಕಾಣಲು ಬಂದರು. ಈ ವರ್ತಮಾನ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಉಪಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಿಠಾಯಿ ಕಳಿಸಿದಳು. ತೊತ್ತಿನೊಡನೆ ಹೇಳಿಯೂ ಕಳಿಸಿದಳು: "ಈವೊತ್ತು ಊಟ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ." ಮಹಾಶಯರಿಗೆ ಬಲು ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಗಂಟು ಹಾಸಿಗೆ ತಂದು ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿದರು. ಒಂದು ವಾರ ಕಳೆದರೂ ಅವರು ಹೊರಡುವ ಮಾತನ್ನೇ ತೆಗೆಯಲಿಲ್ಲ. ಊಟ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂದುಕೊರತೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಬಹುಶಃ ಅವರು ಚಿಂತಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅವರ ಆದರ ಸತ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಸ್ಥೆಯಿಂದ ತೊಡಗಿದ್ದಳು. ಎಂದಮೇಲೆ ಅವರಿಗೇಕೆ ಹೊರಡುವ ಯೋಚನೆ ಹುಟ್ಟೀತು?

"ಇದೊಂದು ಕೆಟ್ಟ ಬೇನೆಯನ್ನೇ ನೀನು ಜೋಪಾನ ಮಾಡಿದೆ." ಎಂದು ಕುಂದನಲಾಲ ಒಂದು ದಿನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಎಂದ.

"ಎಂಥ ಬೇನೆ?" ಅಚ್ಚರಿಯಿಂದ ಅವಳು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಳು.

"ಇವರನ್ನು ಏಕೆ ಹೋಗಗೊಡಲೊಲ್ಲೆ?"

"ನನ್ನದೇನು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ?"

"ನಿತ್ಯ ಕಡಿಮೆಯೆಂದರೂ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಘಟ್ಟಿನ್ನುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಆತಿಥ್ಯ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸಾಯುವ ತನಕ ಹೋಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ."

" ಯಾರಾದರೂ ನಾಲ್ಕು ದಿನದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದರೆ ಆಸಡ್ಡೆ ಮಾಡುವುದು ನನ್ನ ಕೈಲಂತೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದಷ್ಟು ದಿನ ಇದ್ದುಕೊಳ್ಳಲಿ."

" ಇಂಥ ಪುಕ್ಕಟೆ ಜನದ ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು ಪಾಪ. ನೀನು ಇಷ್ಟು ತಲೆಮೇಲೆ ಏರಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟೊತ್ತಿಗೆ ಕಾಲು ಕೀಳುತ್ತಿದ್ದರು. ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರು ಊಟ, ಐವತ್ತು ಸಲ ಕವಳ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವುದೆಂದ ಮೇಲೆ, ಅವರನ್ನೇನು ನಾಯಿ ಕಚ್ಚಿಲ್ಲ, ಊರಿಗೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ !"

" ರೊಟ್ಟಿಗಳ್ಳರಾಗುವುದು ಒಳ್ಳೇಯದಲ್ಲ !"

" ಕುಪಾತ್ರ ಸುಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕಷ್ಟೆ. ಇಂಥ ವ್ಯೈಗಳ್ಳರಿಗೆ ಉಣಿಸುವುದು ತಿನಿಸುವುದು ಅವರಿಗೆ ವಿಷ ಕೊಟ್ಟಹಾಗೆ. ವಿಷ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಈ ಸತ್ಕಾರವಾದರೋ ಆತ್ಮದ ಸರ್ವನಾಶ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಈ ಮಹಾನುಭಾವರು ಇಲ್ಲಿದ್ದುಬಿಟ್ಟರೆ, ಸರಿ, ಸಾಯುುವತನಕ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯಾಗುವರು. ತಿರುಗಿ ಇವರಿಂದ ಏನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ; ಇದರ ದೋಷವೆಲ್ಲ ನಿನ್ನ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಬರುವುದು."

ತರ್ಕದ ಕ್ರಮ ಆರಂಭವಾಯಿತು; ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಜಡಿಮಳೆ ಹಿಡಿಯಿತು. ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿದು ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋದಳು. ಕುಂದನಲಾಲ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಆದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನೂ ಆಗುವುದುಂಟು, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅವನ ಉಪದೇಶಗಳ ಮಳೆ ನಿಲ್ಲುವುದೂ ಉಂಟು, ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅವಳ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಏಳುತ್ತಲಿತ್ತು.

೫

ಒಮ್ಮೆ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಎಮ್ಮೆಯ ಒಳ್ಳೆಯ ತುಪ್ಪ ಬಂದಿತು. ಈಗ ತಿಂಗಳಿಂದಲೂ ಪೇಟೆಯ ತುಪ್ಪ ತಿಂದು ತಿಂದು ಹೇಸಿಗಿಟ್ಟಿತ್ತು. ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಅದನ್ನು ಕರಗಿಸಿದಳು, ಅದರಲ್ಲಿ ಲವಂಗ ಹಾಕಿದಳು, ಒಂದು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಟ್ಟಳು. ಅದರ ಗಮಗಮ ವಾಸನೆ ಮನೆಯೆಲ್ಲ ಇಡುಗಿತ್ತು. ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದಳು. ಮಡಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ನೆಲುವಿನ ಮೇಲೋ ಗೂಡಿನಲ್ಲೋ ತೆಗೆದಿಡಲು ಹೋದಳು. ಆದರೆ ಯೋಗಾಯೋಗದಿಂದ,

ಮಡಕೆ ಅವಳ ಕೈಯಿಂದ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟಿತು ತುಪ್ಪವೆಲ್ಲ ನೆಲದ ಪಾಲು! ಸಪ್ಪುಳ ಕೇಳಿ ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಓಡಿಬಂದಳು; ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಅಳುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ; ಮಡಕೆ ಚೂರು ಚೂರಾಗಿದೆ. ಅವಳು ರೇಗಿದಳು:

"ಹೇಗೆ ಒಡೆಯಿತು ಮಡಕೆ? ನಿನ್ನ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಮುರಿಯುತ್ತೇನೆ. ರಾಮ ರಾಮಾ! ಎಲ್ಲಾ ತುಪ್ಪ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿಸಿದಳು! ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣು ಒಡೆದು ಹೋಗಿದ್ದವೇನು? ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೇನು? ಅಷ್ಟು ದೂರದಿಂದ ತರಿಸಿ, ಇಷ್ಟು ಶ್ರಮಬಟ್ಟು ಕಾಸಿ, ಒಂದು ತೊಟ್ಟೂ ಗಂಟಲ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯು ಲಿಲ್ಲ! ಇನ್ನೇಕೆ ನಿಂತು ದುಃಖಿಸುತ್ತೀ, ಹೋಗು ನಿನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ!"

ಕೆಲಸದವಳು ಕಣ್ಣೊರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಹೇಳಿದಳು: "ಅವ್ವಾವರೇ, ಕೈಯಿಂದಂತೂ ತಪ್ಪಾಗಿದೆ; ಬೇಕಾದರೆ ಸಂಬಳ ಮುರಿಯಿರಿ, ಬೇಕಾದರೆ ಜೀವ ತೆಗೆಯಿರಿ. ನಾನಂತೂ ನೆಲುವಿನಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಟ್ಟು ಸಾರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದೆ. ಹಣೆಬರಹದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಬರೆದಿತ್ತೆಂದು ಏನು ಗೊತ್ತು? ಈವೊತ್ತು ಎದ್ದ ಕೂಡಲೆ ಯಾರ ಮೋರೆ ನೋಡಿದ್ದೆನೋ!"

"ನನಗೆ ಯಾವುದೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ, ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಾಯಿ ನಿನ್ನ ಸಂಬಳ ದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ದಂಡ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಹೇಳು!"

"ಸತ್ತುಹೋಗುವೆ ಬಡವೆ ಸರಕಾರ, ಒಂದು ಬಿಲ್ಲಿಗೂ ಗತಿಯಿಲ್ಲ."

"ಸತ್ತುಕೋ, ಇಲ್ಲ ಬದುಕಿಕೋ. ನನಗೇನೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ."

ತೊತ್ತು ಒಂದು ನಿಮಿಷ ಏನೋ ಯೋಚಿಸಿ, ಬಳಿಕೆಂದಳು: "ಆಗಲಿ ಸರಕಾರ, ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ತಮಗೆ ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ನಾನು ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಆಗುವುದೇನು, ಉಪವಾಸ ಸತ್ತೇನು. ಸಾವಿಗೆ ಅಂಜುವುದಕ್ಕೆ ಬದುಕಿಯಾದರೂ ನಾನು ಸುರುಕೊಳ್ಳುವ ಸುಖ ಏನು? ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಏನೂ ಕೆಲಸವನ್ನೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಎಂಥೆಂಥ ನಷ್ಟಗಳೋ ಆಗುತ್ತವೆ; ಇದಂತೂ ತುಪ್ಪ."

ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ತೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಮರುಕವುಂಟಾಯಿತು.

" ನೀನು ಉಪವಾಸ ಸತ್ತರೆ ನನ್ನ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರು ಯಾರು ?" ಎಂದಳು.

" ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿದ್ದರೆ ಊಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿರಿ; ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವುದು ಬೇಡ ಎಂತಿದ್ದರೆ ಉಪವಾಸ ಕೊಲ್ಲಿರಿ. ಈವೊತ್ತಿನಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿಯೇ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ."

" ನಿಜವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, ನೀನು ಈವೊತ್ತು ದೊಡ್ಡ ಹಾನಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ."

" ನನಗೆ ಬಹಳ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಆಗಿದೆ ಸರಕಾರ."

" ಹೋಗು, ಮಡಕೆಯ ಚೂರು ಹೊರಗೆ ಒಯ್ದು ಒಗೆ, ನೆಲ ಸಾರಿಸು; ಮತ್ತು ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿ ತುಪ್ಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ."

ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಹರುಷದಿಂದ ನೆಲ ಸಾರಿಸಿದಳು, ಮಡಕೆಯ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕುಂದನಲಾಲನು ಬಂದು ಗಡಿಗೆ ಒಡೆದುದನ್ನು ಕಂಡು, " ಈ ಮಡಕೆ ಏಕೆ ಒಡೆಯಿತು ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದ.

" ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಮೇಲಿಡುತ್ತಿದ್ದಳು; ಕೈತಪ್ಪಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿತು." ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತಳು.

" ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ತುಪ್ಪ ನೆಲದ ಪಾಲಾಯಿತೆ ?" ಎಂದು ಕುಂದನಲಾಲ ಗುಡುಗಿದ.

" ಇನ್ನೇನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಉಳಿದೀತು !"

" ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿಗೆ ನೀನೇನೂ ಅನ್ನಲಿಲ್ಲವೆ ?"

" ಏನು ಅನ್ನುವುದು ? ಅವಳೇನು ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ಕೆಡವಲಿಲ್ಲ."

" ಈ ನಷ್ಟ ಯಾರು ಕೊಡುವವರು ?"

" ನಾವೇ ವಹಿಸುವುದು, ಮತ್ತಿನ್ನು ಯಾರು ? ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಜಾರಿಗೀರಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಕೈ ಕಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆನೆ ?"

ಕುಂದನಲಾಲ ಅವಡುಗಚ್ಚಿದ. " ನಿನ್ನ ಮಾತೇ ನನಗೆ ಯಾವುದೂ ತಿಳಿಯಲೊಲ್ಲದು. ನಷ್ಟ ಮಾಡಿದವರಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದೇ ದೇವರ ನಿಯಮ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಣ್ಣು, ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣ ಎಂದು ಈಸಾ-ಮಸೀಹರಂಥ ದಯಾಳು ಪುರುಷರ ವಚನವುಂಟು. ಶಿಕ್ಷೆಯ ವಿಧಾನವನ್ನೇ

ವಿಶ್ವದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಿಬಿಟ್ಟರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವರು ಯಾರು? ಇಡೀ ಭೂಮಂಡಲ ರಕ್ತದಿಂದ ಕೆಂಪಾಗುವುದು; ಕೊಲೆಗಾರರು ಹಗಲುಹಾಡೇ ಜನರ ತಲೆ ಒಡೆಯುವರು. ದಂಡದಿಂದಲೇ ಸಮಾಜದ ಮರ್ಯಾದೆ ಸ್ಥಿರ ವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ. ಎಂದು ದಂಡ ಇಲ್ಲದಾಗುವುದೋ ಅಂದು ಪ್ರಪಂಚವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ದಂಡನೀತಿಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಮಹತ್ತ್ವವಿತ್ತಿರುವ ಮನು ಮೊದ ಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು ಮೂರ್ಖರಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಯಾವ ವಿಚಾರದಿಂದಲ್ಲ, ಮರ್ಯಾದೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದಂಡಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಈ ರೂಪಾಯಿ ತೊತ್ತು ಕೊಡಲೇಬೇಕು. ಅವಳ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಮುರಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಇಂದು ಅವಳು ತುಪ್ಪದ ಗಡಿಗೆ ಒಡೆದಳು, ನಾಳೆ ಮತ್ತೇನಾದರೂ ಹಾನಿ ಮಾಡಿ ಯಾಳು."

ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಅಂಜಂಜುತ್ತ "ನಾನಂತೂ ಅವಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿಬಿಟ್ಟಿ ದ್ದೇನೆ." ಎಂದಳು.

ಕುಂದನಲಾಲ ಕಣ್ಣು ಕಿಸಿದು, "ಆದರೆ ನಾನು ಕ್ಷಮಿಸುವುದು ಅಸಂಭವ." ಎಂದ.

ಬಾಗಿಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಈ ಮಾತುಕತೆ ಕೇಳಿದಳು. ಕುಂದನಲಾಲನ ಸಿಟ್ಟು ಏರುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ತನಗಾಗಿ ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಬಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವಳು ಮುಂದೆ ಬಂದಳು. "ಬಾಬೂಜೀ, ಈಗ ತಪ್ಪಂತೂ ಆಗಿಹೋಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಹಣವನ್ನು ನನ್ನ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಮುರಿದು ಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಹತ್ತಿರ ಹಣ ಇಲ್ಲ, ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಈಗಲೇ ತಂದು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದೆ." ಎಂದು ಅವಳೆಂದಳು.

ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಅವಳನ್ನು ಗದರಿಸಿದಳು: "ತೊಲಗಾಚೆ, ನೀಯಾಕೆ ಬಂದೆ ನಡುವೆ! ದೊಡ್ಡ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ ಬಂದವರ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ!"

ಕುಂದನಲಾಲ ಕಠೋರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೆಂಡತಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿ, "ನೀನೇಕೆ ಅವಳ ವಕೀಲಿ ಮಾಡುತ್ತೀ? ಇದು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಮಾತೇ ಇದೆ. ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗರಿಗೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ–ಯಾರು ಹಾನಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಅದರ ದಂಡ ಅನುಭವಿಸಬೇಕು. ಐದು

ರೂಪಾಯಿ ಹಾನಿ ನಾನು ಸೋಸಬೇಕು ? ಏನು ಕಾರಣ ? ಮಡಕೆಯನ್ನು ಜೋಕೆಯಿಂದ ಎತ್ತಬಾರದೇಕೆ ಇವಳು ? ಏಕೆ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು ಇಷ್ಟು ಗಡಿಬಿಡಿ ? ನಿನ್ನನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕರೆಯಬಾರದೇಕೆ ? ಇದು ಪೂರ್ಣ ಇವಳ ನಿಷ್ಕಾಳಜಿತನ. " ಎಂದೆನ್ನುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟುಹೋದ.

೬

ಈ ಅಪಮಾನ ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಬಹಳ ನಟ್ಟಿತು. ಬಯ್ಯುವುದೇ ಇದ್ದರೆ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಯ್ದಿದ್ದರೆ ! ತೊತ್ತಿನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಅರಳೆ ಹೊಡಚಿದಂತೆ ಹೊಡಚಿಬಿಟ್ಟರು. ಇವರು ಎಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮನುಷ್ಯರೆಂಬುದೇ ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಯದಾಗಿತ್ತು. ಈವೊತ್ತು ಒಂದು ಮಾತನಾಡಿದರೆ ನಾಳೆ ಅದನ್ನೇ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬಾಯಿಬಡಕರಂತೆ ರೀತಿ. ಒಂದೊಂದು ಬಾರಿ ದಯೆಯ ಹಾಗೂ ಔದಾರ್ಯದ ಅವತಾರವೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ; ಅದೇ ಈ ದಿನ ಐದು ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು-ತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಾಳೆ ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟಳೆಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ತಮಾಶೆಯೇ ಆದೀತು. ಇವರ ಬಾಯಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ಒಂದು ಪ್ರಸನ್ನತೆಯ ಮಾತು ಹೊರಟಿದ್ದರೆ! ಇನ್ನು ನಾನೂ ನನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬದಲಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನ ಸರಳತನದ ಫಲ. ನಾನು ನಯವಾಗಿ ಹೋದಂತೆಲ್ಲ ಇವರು ಕೋಪದ ಎಲ್ಲೆ ಮೀರುತ್ತಾರೆ. ಇವಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಆಡಿದರೆ ಎರಡು ಆಡುವುದೇ ಮದ್ದು. ನಾನು ಸೈರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೂ ಎಲ್ಲಿಯ ತನಕ, ಎಷ್ಟೆಂದು ಸೈರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ? ಅದಕ್ಕೊಂದು ಎಲ್ಲೆ ಇದೆ. ಯಾವಾಗ ನೋಡಿದರೂ ಅನ್ನುವುದೇ ಅನ್ನುವುದು. ಸ್ವಭಾವದ ನೆಲೆಯೇ ತಿಳಿಯದಿದ್ದಾಗ ಅವರನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟವಾಗಿ ಇರಿಸುವುದು ಯಾರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಆ ದಿನ ಬೆಕ್ಕನ್ನು ಕೊಂಚ ಹೊಡೆದರೆ ದಯೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು. ಈ ದಿನ ಆ ದಯೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ? ಇವರನ್ನು ಸಮ ಮಾಡಲು ಒಂದೇ ಉಪಾಯ—ನಾಯಿ ಬೊಗಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು; ಬೇಡ, ಹಾಗೇಕೆ ಮಾಡಬೇಕು ? ನನ್ನ ವಿಚಾರದಿಂದ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಲಾಗದು; ಅವರು ಎಷ್ಟು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅಷ್ಟು ಮಾಡುವುದು,—ರವಷ್ಟು

ಕಡಿಮೆ ಬೇಡ, ರವಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಬೇಡ. ನನ್ನ ಯಾವ ಕೆಲಸವೂ ಇವರ ಮನಸಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದ ಮೇಲೆ, ಮುಂಬಿದ್ದು ದುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ನನಗೇನು ನಾಯಿ ಕಚ್ಚಿದೆ! ಸರಿ, ಇದೇ ಲೇಸು.

ಇಡೀ ಇರುಳು ಅವಳು ಇದೇ ಸ್ವಪ್ನಜಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದಳು. ಬೆಳಗಿನಲ್ಲಿ ಕುಂದನಲಾಲ ಜಳಕಕ್ಕೆ ಹೋದ. ಮನೆಗೆ ಮರಳಿದಾಗ ಒಂಬತ್ತು ಹೊಡೆದು ಹೋಗಿತ್ತು. ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದ. ಕಸ-ಮುಸುರಿ-ಸಾರಣೆ ಒಂದೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಜೀವನವೇ ಬತ್ತಿದಂತಾಯಿತು.

"ಏಕೆ, ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಬರಲಿಲ್ಲನೆ?" ಎಂದು ರಾಮೇಶ್ವರಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ.

"ಇಲ್ಲ"

"ಮುಂದೆ?"

"ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಾದ ಹಾಗೆ."

"ಇದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟ."

"ಹಾಂ, ಹೂಂ!"

"ಪಕ್ಕದವರ ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿಯನ್ನು ಏಕೆ ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ?"

"ಯಾರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ ಕರಸಲಿ? ಈಗ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು; ಇನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ."

"ಈಗ ಕರೆಸುತ್ತೀಯೆ, ಎಂದರೆ ಅಡಿಗೆ ಆಗುವುದು ಯಾವಾಗ? ಒಂಬತ್ತು ಹೊಡೆದುಹೋಯಿತು. ಇಷ್ಟು ನೀನು ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು; ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿ ಬರದೆ ಇದ್ದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳನ್ನು ಕರೆಯ ಬೇಕಿತ್ತು."

"ಆದರೆ, ಆಗ, ಬೇರೆ ಕೆಲಸದವಳನ್ನು ಏಕೆ ಕರೆದೆ, ಎಂದು ಸರಕಾರ ಕೇಳಿದ್ದರೆ ಏನು ಉತ್ತರ ಹೇಳಲಿ? ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದನ್ನು ನಾನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಇನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಂತೆಯೇ ಕೆಲಸ ನಡೆಸುವೆ. ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಯಾರೂ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯುವುದು ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ."

"ಒಳ್ಳೇದು, ಈಗ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು?"

“ ತಾವು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ. ”

“ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ತಿದ್ದಬೇಕೆನ್ನುವೆಯೋ ? ”

“ ಛೆ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ನನಗೆಲ್ಲಿ ? ಹುಜೂರವರ ದಾಸಿ ನಾನು; ಹೇಳಿದ್ದು ಮಾಡುವವಳು. ”

“ ನಾನಂತೂ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿಕೋ. ”

“ ಹೋಗಿರಿ. ನನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ಯಾವುದೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ನಾನು ಏನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ”

“ ಹೋಗಲಿ, ನೀನು ಏನು ಉಣ್ಣುತ್ತೀ ? ”

“ ತಾವು ಕೊಟ್ಟದ್ದು. ”

“ ತಾ, ಪೇಟಿಯಿಂದ ಪೂರಿ ತಂದು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ”

ರಾಮೇಶ್ವರಿ ರೂಪಾಯಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟಳು. ಕುಂದನಲಾಲ ಪೂರಿ ತಂದ. ಆ ಒಪ್ಪೊತ್ತಿನ ಕೆಲಸ ತೀರಿದಂತಾಯಿತು. ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋದ. ತಿರುಗಿ ಬರುವುದು ತಡವಾಯಿತು.

“ ಕೆಲಸದವಳು ಬಂದಳೇ ? ” ಬರುಬರುತ್ತಲೇ ಕೇಳಿದ.

“ ಇಲ್ಲ. ”

“ ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದೆನಲ್ಲ—ಮಗ್ಗುಲು ಮನೆಯವಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು. ”

“ ಕರೆಸಿದ್ದೆ. ಆಕೆ ಐದು ರೂಪಾಯಿ ಬೇಡುತ್ತಾಳೆ. ”

“ ಒಂದೇ ರೂಪಾಯಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಯಿತು; ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ? ”

“ ಹಾಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಏಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕೊಟ್ಟೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಮಿತವ್ಯಯದ ಬಗ್ಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡತೊಡಗಿದರೆ ನಾನೇನು ಮಾಡಲಿ ? ”

“ ಶತಮೂರ್ಖಳು ನೀನು ! ”

“ ಸತ್ಯವಾಗಿ. ”

" ಹಾಗಾದರೆ ಈಗಲೂ ಅಡಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆ ? "

" ಉಪಾಯವಿಲ್ಲ. "

ಕುಂದನಲಾಲ ತಲೆಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ. ಇದೊಂದು ಹೊಸ ಸಂಕಟವೇ ಮೈಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತ್ತು. ಅವನಿಗೆ ಪೂರಿ ಸೇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮನಸು ಕೆರಳಿತು. ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಎತ್ತರೆ ಪತ್ತರೆ ನಾಲ್ಕು ಮಾತನಾಡಿದ. ಆದರೆ ಅವಳು ಅವನ್ನು ಕಿವಿಯೊಳಗೇ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೇನೋ . ಯಾವ ಆಟವೂ ನಡೆಯುದಾಗಲು ತೊತ್ತಿನ ಶೋಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ. ಅವನು ಹೋದ ಕಡೆ ತೊತ್ತು ಕೆಲಸ ತೀರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಹೋದಳೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ ಒಬ್ಬ ನೀರಿನವ ಸಿಕ್ಕ. ಅವನನ್ನೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ. ಅವನು ಎರಡಾಣೆ ತಕ್ಕೊಂಡ; ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನಷ್ಟು ತೊಳೆದಿಟ್ಟು ಹಾದಿಹಿಡಿದ.

" ಅಡಿಗೆ ಏನಾಗಬೇಕು ? "

" ರೊಟ್ಟಿ ಪಲ್ಲೆ ಮಾಡು, ಅಥವಾ ಇದಕ್ಕೂ ಆತಂಕವುಂಟೊ ಏನಾದರೂ ? '

" ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತರಕಾರಿ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ? "

" ಹಗಲೆಲ್ಲ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ, ತರಕಾರಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆ ? ಈಗ ಇಷ್ಟು ರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ತರಕಾರಿ ಎಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಬೇಕು ? "

" ತರಕಾರಿ ತಕ್ಕೊಂಡಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ ನನಗೆ. ನಾನೆಲ್ಲಾದರೂ ದುಡ್ಡು ಅದ್ದೇಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ? "

ಕುಂದನಲಾಲನು ವಿವಶನಾಗಿ ಹಲ್ಲುಮಸೆಯುತ್ತ, " ಅಂತೂ ನೀನು ಅನ್ನುವುದಾದರೂ ಏನು ? " ಎಂದ.

ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಶಾಂತಭಾವದಿಂದ ಉತ್ತರವಿತ್ತಳು : " ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಅಪಮಾನ ಮಾತ್ರ ಬೇಡ. "

" ನಿನ್ನ ಅಪಮಾನ ಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ? "

" ತಾವು. "

"ಅಂದರೆ, ಮನೆಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಏನೂ ಹೇಳಬಾರದೆ ?"

"ನೀವು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೆ ಯಾರು ಹೇಳಬೇಕು ? ನಾನಂತೂ ಕೇವಲ ಆಜ್ಞೆಯ ಅಧೀನಳು."

ರೊಟ್ಟೆ-ಬೇಳೆಯ ಮೇಲೆ ರಾತ್ರಿ ಸಾಗಿತು. ಇಬ್ಬರೂ ಮಲಗಿದರು. ರಾಮೇಶ್ವರಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿದ್ರೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತು. ಕುಂದನಲಾಲ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನ ತನಕ ಆ ಮಗ್ಗುಲು ಈ ಮಗ್ಗಲು ಹೊರಳುತ್ತಲಿದ್ದ. ರಾಮೇಶ್ವರಿ ಈ ರೀತಿ ಅಸಹಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಒಂದಿನವೂ ಬಾಳುವೆ ನಡೆಯಲಾರದು. ಈವೊತ್ತೇ ಊಟ ದೊರೆಯಲು ಅತಿ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು. ಇವಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ ವಿಪರೀತವಾಗಿದೆ. ನಾನು ತನ್ನನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವೆನೆಂದು ಅವಳು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಸುಮ್ಮನಿರುವುದು ನನ್ನಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಆಡಿದ ಮಾತಿನ ಪರಿಣಾಮ ಈ ರೀತಿಯಾದರೆ ಮಾತನಾಡುವುದು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ. ಹಾನಿಯಾದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ; ಕಚೇರಿಯಿಂದ ಬಂದು ತಿರುಗಿ ಪೇಟೆಗೆ ಓಡು ಎಂದರೆ ನನ್ನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿಯಿಂದ ರೂಪಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಈಕೆಗೆ ಸೇರಲಿಲ್ಲ; ಹೌದು ಅದು ಅನುಚಿತವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಹಣವಂತೂ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ, ಮೇಲೆ ತೊತ್ತೂ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದಳು. ಕುಂದನಲಾಲ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿದ.

"ಎಷ್ಟು ನಿದ್ದೆಯೇ ನಿನ್ನದು ?"

"ಕೂಲಿಕಾರರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿದ್ರೆ ಬರುತ್ತದೆ."

"ಸಿಟ್ಟಾಗಬೇಡ; ಒಕ್ಕಲುಗಿತ್ತಿಯಿಂದ ರೂಫಾಯಿ ವಸೂಲು ಮಾಡುವುದು ಬೇಡ."

"ಅವಳು ಕೈಯೊಳಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡೇ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೇನೋ ಬಹುಶಃ."

"ಅವಳಿಗೆ ಗೊತ್ತಾದರೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ."

"ಒಳ್ಳೇದಾಗಲಿ, ಕರೆ ಕಳಿಸುತ್ತೇನೆ."

"ಇಂದಿನಿಂದ ನಾನು ಕಿವಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತೇನೆ: ನಿನ್ನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಬಾಯಿಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ."

"ನಾನೊಂದು ವೇಳೆ ಮನೆಯನ್ನೇ ಹಾಳುಮಾಡಿದರೆ ?"

“ ಹಾಳು ಮಾಡು ಅಥವಾ ಕಾಯಿ, ಆದರೆ ಸಿಟ್ಟಾಗಬೇಡ ಮಾತ್ರ. ಆದರೆ ನೀನು ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ನನ್ನ ಆಲೋಚನೆ ಕೇಳಿದರೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಾಯಿ ಬಿಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ. ”

“ ನಾನು ಅಪಮಾನ ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ”

“ ಈ ತಪ್ಪನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸು. ”

“ ನಿಜವಾದ ಮನಸಿನಿಂದ ಹೇಳುವಿರಷ್ಟೆ ? ”

“ ನಿಜವಾದ ಮನಸಿನಿಂದಲೇ. ”

ಪಂಚಪರಮೇಶ್ವರ

ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖ ಮತ್ತು ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟ ಸ್ನೇಹಿತರು. ಪಾಲುಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಸಾಯ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಕೆಲವೊಂದು ಕೊಡು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಲುಗಾರಿಕೆಯಿತ್ತು ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಚಲವಾದ ವಿಶ್ವಾಸ. ಜುಮ್ಮನ ಮಕ್ಕಾಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೋದಾಗ ತನ್ನ ಮನೆಯನ್ನು ಅಲಗುವಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಹೋಗಿದ್ದ. ಅಲಗೂ ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಮನೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅವರಿಬ್ಬ ರಲ್ಲಿ ಪಾನ-ಭೋಜನ ವ್ಯವಹಾರವಿರಲಿಲ್ಲ; ಧರ್ಮದ ಸಂಬಂಧವಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೆಯಿತ್ತು. ಗೆಳೆತನದ ಮೂಲಮಂತ್ರವೂ ಇದೇ.

ಅವರ ಈ ಗೆಳೆತನ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಲಕರಿರುವಾಗ. ಜುಮ್ಮನನ ಪೂಜ್ಯ ತಂದೆ ಜುಮರಾತಿಯವರು ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲಗುಗುರುವಿನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಎಷ್ಟೋ ದಿನ ತಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಿಕ್ಕಿದ, ತಾಲಿಗಳನ್ನು ತೊಳೆದ. ಅವರ ಹುಕ್ಕೆಗೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ವಿರಾಮ ದೊರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ—ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚಿಲಿಮೆ ಅಲಗುವನ್ನು ಅರ್ಧ ಗಂಟೆಯವರೆಗೂ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಂದ ಅಗಲಿಸಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲಗುವಿನ ತಂದೆ ಹಳೆಯ ವಿಚಾರದ ಮನುಷ್ಯ. ಅವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಿಂತ ಗುರುವಿನ ಸೇವೆ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶ್ವಾಸ ಹೆಚ್ಚು. ವಿದ್ಯೆ ಓದುವುದರಿಂದ ಬರುವು ದಲ್ಲ, ಎಲ್ಲಾ ಆಗುವುದು ಗುರುವಿನ ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳುವರು. ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಗುರುವಿನ ಕೃಪಾದೃಷ್ಟಿ ಬೇಕು, ಎನ್ನುವರು. ಆದರೂ, ಜುಮರಾತಿ ಶೇಖರವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಅಥವಾ ಸತ್ಸಂಗದ ಯಾವ ಪರಿಣಾಮ ಆಗದೆ ಹೋದರೂ ವಿದ್ಯೋಪಾರ್ಜನೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ

ಯಾವ ಮಾತನ್ನೂ ಎತ್ತಿಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಗೆದು ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುವನು; ವಿದ್ಯೆ ಅವನ ಭಾಗ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇರದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವರೆನ್ನು-ತ್ತಿದ್ದರು.

ಆದರೆ ಜುಮರಾತಿ ಶೇಖರು ಸ್ವಯಂ ಆಶೀರ್ವಾದದ ತತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಬಡಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಭರವಸೆ ಅವರಿಗೆ. ಆ ಬಡಿಗೆಯ ಪ್ರತಾಪದಿಂದಲೇ ಈಗ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಗೌರವ ದೊರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಅವರು ಬರೆದ ಒತ್ತಿ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಖರೀದಿ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ಎತ್ತಲು ಕಚೇರಿಯ ಗುಮಾಸ್ತರೂ ಅಶಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಹಳ್ಳಿಯ ಅಂಚೆಯಾಳುಗಳು, ಕಾನ್ಸ ಟೇಬಲರು, ತಹಸೀಲದ ಪೇದೆಗಳು ಅವರ ಕೃಪೆಯನ್ನು ಹಾರೈಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅತಏವ, ಅಲಗುವಿನ ಮಾನಕ್ಕೆ ಅವನ ಧನ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದರೆ, ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖನು ತನ್ನ ಅಮೂಲ್ಯ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರ ಆದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದ.

೨

ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಮುದುಕಿ ಖಾಲಾ (ಅಬಚಿ) ಇದ್ದಳು ಅವಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಆಸ್ತಿಯಿತ್ತು; ಅವಳ ಹತ್ತಿರದ ಸಂಬಂಧಿಕರು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಜುಮ್ಮನ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಆಶ್ವಾಸನ ಕೊಟ್ಟು ಆ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ಬರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ. ಆ ದಾನಪತ್ರದ ನೋಂದಾಗುವವರೆಗೂ ಖಾಲಾ ಜಾನಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಆದರ ಸತ್ಕಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆಯ ಸವಿಯೂಟ ತಿನಿಸುಗಳು ಅವಳಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು ಹಲ್ವೆ, ಮಾಂಸ ಬೆರೆಸಿದ ಅನ್ನಗಳ ಸುರಿಮಳೆಯೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ನೋಂದಿನ ಮುದ್ರೆ ಈ ಆದರ ಸತ್ಕಾರಗಳಿಗೂ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿತೇನೊ. ಜುಮ್ಮನನ ಹೆಂಡತಿ–ಕರೀಮನ–ರೊಟ್ಟಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕಹಿ ಮಾತಿನ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪಲ್ಯೆಯನ್ನೂ ನೀಡತೊಡಗಿದಳು. ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖನೂ ನಿಷ್ಠುರನಾದ. ಈಗ ಬಹುಶಃ ದಿನಾಲೂ ಇಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಡಪಾಯಿ ಖಾಲಾಜಾನ ಆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು.

‘ ಈ ಮುದಿ ಖೋಡಿ ಇನ್ನೂ ಎಷ್ಟು ದಿನ ಬದುಕುತ್ತದೋ ಏನೋ.

ಎರಡು ಮೂರು ಬಿಘೆ ಬರಡು ಭೂಮಿ ಕೊಡುವದಿರಲಿ, ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಒಗ್ಗರಣೆಯ ತೊವ್ವೆ ಇಲ್ಲದೆ ರೊಟ್ಟಿಯೇ ಇಳಿಯುವದಿಲ್ಲ ಗಂಟಲೊಳಗೆ. ಈಕೆಯ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಕ್ಕರಿಸಿದಷ್ಟು ಹಣದಿಂದ ಇಡೀ ಊರನ್ನೇ ಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು.'

ಖಾಲಾಜಾನ ಕೆಲ ದಿನ ಅನಿಸಿಕೊಂಡಳು, ಸಹಿಸಿಕೊಂಡಳು. ಕೊನೆಗದು ಅಸಹ್ಯವಾಗಲು ಜುಮ್ಮನನಲ್ಲಿ ದೂರಿಕೊಂಡಳು. ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಸ್ಥಾನೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ–ಗೃಹಸ್ವಾಮಿನಿಯ–ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೈ ಹಾಕುವುದು ಉಚಿತ ವೆಂದು ತೋರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲದಿನಗಳು ಹೀಗೆಯೇ ಅಳುತ್ತ ಕರೆಯುತ್ತ ಸಾಗಿದವು. ಕೊನೆಗೆ ಒಂದು ದಿನ ಖಾಲಾಜಾನ ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ, "ಮಗೂ, ನಿನ್ನೊಂದಿಗೆ ನನಗೆ ಕೂಡಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ನೀನು ನನಗೆ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡುತ್ತ ಹೋಗು, ನಾನು ಬೇರೆ ಕುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಉಣ್ಣುತ್ತೇನೆ" ಎಂದಳು.

ಜುಮ್ಮನ ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ಉತ್ತರವಿತ್ತ. "ಇಲ್ಲೇನು ರೂಪಾಯಿ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತವೆಯೆ?"

"ನನಗೆ ಒಣದೋ ಹಸಿಯದೋ ಏನಾದರೂ ಬೇಕು ಅಲ್ಲವೆ?" ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಖಾಲಾ ನುಡಿದಳು.

"ನೀನು ಸಾವಿನೊಂದಿಗೆ ಕಾದಾಡಿ ಬಂದಿದ್ದೀ ಎಂದು ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ವಾದರೂ ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ?" ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಜುಮ್ಮನ ಮಾರ್ನುಡಿದ.

ಖಾಲಾಜಾನಳಿಗೆ ಸಿಟ್ಟುಬಂದಿತು. ಪಂಚಾಯಿತಿ ಕೂಡಿಸುವೆನೆಂದು ಬೆದರಿಸಿದಳು. ಚಿಗರಿ ಬಲೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಬೇಡ ಮನದೊಳಗೇ ನಗುವ ಹಾಗೆ ನಕ್ಕ ಜುಮ್ಮನ. "ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪಂಚಾ ಯಿತಿ ಮಾಡು. ತೀರ್ಮಾನ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹಗಲೂ ಇರುಳೂ ಈ ಕಟಕಟಿ ನನಗೂ ಸಾಕಾಗಿಹೋಗಿದೆ." ಎಂದ.

ಪಂಚಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಗೆಲುವಾಗುವುದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಸಂದೇಹವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಋಣಿಯಾಗದವರು ಸುತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಅವನ ವೈರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಎದೆ ಯಾರಿಗಿದೆ? ಅವನಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತಹ ಶಕ್ತಿವಂತರು ಯಾರು?

ಪಂಚಾಯತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಗಗನದಿಂದ ದೇವದೂತರಂತೂ ಇಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

೩

ಆಮೇಲೆ ಕೆಲವು ದಿನ ವೃದ್ಧ ಖಾಲಾಜಾನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೋಲು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಿರುಗಿದಳು. ಟೊಂಕ ಬಗ್ಗಿ ಬಿಲ್ಲಾಗಿದ್ದಳು. ಒಂದೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ನಡೆಯುವುದೂ ದುಃಸಹವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅಂತಹ ಹೊತ್ತೇ ಬಂದಿತ್ತು ಆ ವಿಷಯದ ತೀರ್ಮಾನ ಆಗಲೇ ಬೇಕಿತ್ತು.

ಮುದುಕಿ ದುಃಖದ ಕಣ್ಣೀರನು ಇಂಥವರೆದುರು ಸುರಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಳು ಎಂಬುದು ತೀರ ವಿರಳ. ಕೆಲವರಂತೂ ಹೊರಮನಸಿನಿಂದ ಹೂಂ ಹಾಂ ಎಂದು ದಾಟಿಸಿದರು; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಈ ಅನ್ಯಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನು ಬಯ್ದರು. ' ಒಂದು ಕಾಲು ಗೋರಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದೆ; ಇಂದು ಸತ್ತರೆ ನಾಳೆ ಎರಡನೆಯ ದಿವಸ, ಆದರೂ ಆಸೆ ಬಿಡಲೊಲ್ಲದು. ಇನ್ನು ನಿನಗೆ ಏತಕೆ ಬೇಕು? ರೊಟ್ಟಿ ತಿನ್ನು, ಅಲ್ಲಾನ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡು. ಇನ್ನೇಕೆ ನಿನಗೆ ಹೊಲ ಮನೆಯ ಅಗತ್ಯ ? ' ಎಂದರು. ಹಾಸ್ಯರಸದ ರಸಾಸ್ವಾದನೆಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಧಿ ದೊರೆಯಿತೆಂದು ಬಗೆದ ಸಜ್ಜನರೂ ಇದ್ದರು. ಬಾಗಿದ ನಡು, ಬಚ್ಚ ಬಾಯಿ, ನಾರಿನಂತಹ ಕೂದಲು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲವೂ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವಾಗ ಏಕೆ ನಗು ಬರಬಾರದು ? ಆ ಅಬಲೆಯ ಗೋಳನ್ನು ಮನಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಿದ, ಅವಳಿಗೆ ಸಾಂತ್ವನದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದ ನ್ಯಾಯಪ್ರಿಯರು. ದಯಾಳು ಗಳು, ದೀನವತ್ಸಲರು ತೀರ ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಸುತ್ತಾಡಿ ಗೋಗರೆದು ಬಡವಿ ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯ ಬಳಿ ಬಂದಳು. ಕೋಲನ್ನು ಬಿಸುಟು, ವಿಶ್ರಮಿಸಿ, " ಮಗೂ, ನೀನೂ ದಯವಿಟ್ಟು ನನ್ನ ಪಂಚಾಯತಿ ಯಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕು " ಎಂದಳು.

" ನನ್ನನ್ನು ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀ? ಊರ ಜನ ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತಾರಲ್ಲ. " ಎಂದು ಅಲಗು ಉತ್ತರವಿತ್ತ.

"ನನ್ನ ಸಂಕಟವನ್ನಂತೂ ಎಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ತೋಡಿಕೊಂಡು ಬಂದೆ. ಇನ್ನು ಬರುವ ಬಿಡುವ ವಿಚಾರ ಅವರಿಗೆ ಕೂಡಿದ್ದು."

"ಬರುವುದೇನು ಬರುತ್ತೇನೆ ಬಿಡು. ಆದರೆ ಪಂಚಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ ನಾಡುವುದಿಲ್ಲ."

"ಅದೇಕೆ ಮಗೂ?"

"ಇನ್ನೇನು ಹೇಳಲಿ ಈ ಮಾತಿಗೆ? ನನ್ನ ಇಚ್ಛೆ! ಜುಮ್ಮನ್ ನನ್ನ ಬಾಲ್ಯ ಸ್ನೇಹಿತ. ಅವನನ್ನು ಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ."

"ಮಗೂ, ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಂಜಿ ನ್ಯಾಯವಾದದ್ದನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇರುತ್ತೀಯಾ?"

ನಮ್ಮ ಸುಪ್ತ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನ ಎಲ್ಲ ಸಂಪತ್ತೂ ಕೊಳ್ಳೆ ಹೋಗಲಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಅದರ ಪರಿವೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಅದು ಜಾಗೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದು ಅಶಕ್ಯ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವುದು ಅಲಗುವಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಅವನ ಹೃದಯ ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ನಿನದಿಸುತ್ತಿದ್ದವು:

"ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಬರುವುದೆಂದು ಅಂಜಿ ನ್ಯಾಯವಾದದ್ದನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇರುತ್ತೀಯಾ?"

೪

ಸಂಜೆಯ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಮರದಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತಿ ಕೂಡಿತು. ಶೇಖ ಜುಮ್ಮನ ಮೊದಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಗುಡಾರ ಹಾಸಿದ್ದ. ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಇರಿಸಿದ್ದ. ಹುಕ್ಕೆತಂಬಾಕುಗಳ ಏರ್ಪಾಡೂ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅವನು ಸ್ವಯಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೆ ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯೊಡನೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ. ಪಂಚಾಯತಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವರಿಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಸ್ವಾಗತ ಕೋರುತ್ತಿದ್ದ. ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗಿದ ಮರಗಳ ಮೇಲೆ ಕಲರವಗೆಯ್ಯುವ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಪಂಚಾಯತಿ ಸೇರಿತು. ಆಗ ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪಂಚಾಯತಿ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಹಾಸಿಕೆ ಒಂದಂಗುಲದಷ್ಟೂ ಉಳಿಯದಂತೆ ಜನ ನೆರೆ ದರು; ಆದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರೇ ಇದ್ದರು. ನಿಮಂತ್ರಿತ ಮಹಾಶಯರಲ್ಲಿ,

ಜುಮ್ಮನನ ಬಗ್ಗೆ ಒಳಗೊಳಗೆ ಕುನಸಿದ್ದವರು ಮಾತ್ರ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ನಾವಲಿಗ ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಚಿಲಿಮೆ ತುಂಬುತ್ತಲಿದ್ದ. ಉರಿಯುವ ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದ ಹೊಗೆ ಹೆಚ್ಚೋ ಚಿಲಿಮೆಗಳ ಜುರಿಕೆಯಿಂದ ಏಳುವ ಹೊಗೆ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತೋ ತಿಳಿಯುವುದು ಅಸಂಭವ. ಹುಡುಗರು ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಓಡಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು; ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಬಯ್ದಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಗದ್ದಲವೋ ಗದ್ದಲ. ಇಲ್ಲಿ ಪಂತಿಯೂಟ ನಡೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಊರ ನಾಯಿಗಳೆಲ್ಲ ನೆರೆದಿದ್ದವು.

ಪಂಚರೆಲ್ಲ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಖಾಲಾ ತನ್ನ ಮನವಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು.

“ಪಂಚರೇ, ಇಂದಿಗೆ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಾದವು, ನಾನು ನನ್ನ ಸೊತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ನನ್ನ ಸೋದರನ ಮಗ ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈ ವಿಷಯ ತಮಗೆ ಗೊತ್ತಿರಲು ಸಾಕು. ಜುಮ್ಮನ ನಾನು ಬದುಕಿರುವ ತನಕ ರೊಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟೆ ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಕಣ್ಣೀರಿಡುತ್ತ ವರುಷಗಟ್ಟಲೆ ದಿನ ಕಳೆದೆ. ಈಗ ಹಗಲೂ ಇರುಳೂ ಈ ಗೋಳು ತಡೆಯಲಾರೆ. ನನಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ರೊಟ್ಟಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ, ಮೈಗೆ ಬಟ್ಟೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ರಂಡೆಮುಂಡೆ ನಾನು. ಕೋರ್ಟು ಕಚೇರಿ ನನ್ನಿಂದಾಗುವ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನನ್ನ ಕಷ್ಟ ಯಾರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಿ? ನೀವು ಯಾವ ದಾರಿ ತೋರಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ತಪ್ಪೇನಾದರೂ ಕಂಡರೆ ನನ್ನ ಮೋರೆಗೆ ಹೊಡೆಯಿರಿ. ಜುಮ್ಮನನಲ್ಲಿ ದೋಷ ಕಂಡರೆ,—ಏಕೆ ಒಬ್ಬ ಬಡಪಾಯಿಯ ಜೀವ ಅರೆಯುತ್ತಾನೆ!— ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳಿರಿ. ಪಂಚರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನಾನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ.”

ರಾಮಧನ ಮಿಶ್ರನು—ಅವನ ಕೆಲವು ಒಕ್ಕಲುಗಳನ್ನು ಜುಮ್ಮನ ತನ್ನ ಊರಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ— ಮಾತನಾಡಿದ: “ಜುಮ್ಮನ ಮಿಯಾ, ಯಾರನ್ನು ಪಂಚರೆಂದು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯಪ್ಪಾ? ಈಗಲೇ ಇದನ್ನು

ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೋ. ಆಮೇಲೆ ಪಂಚರು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.''

ಜುಮ್ಮನ ಎಲ್ಲ ಸಭಾಸದರನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿದ. ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ತನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ವೈಮನಸ್ಯವುಳ್ಳವರೇ ಹೆಚ್ಚು ಮಂದಿಯಿತ್ತು. ಅವನು ಉತ್ತರವಿತ್ತ: "ಪಂಚರ ಅಪ್ಪಣೆಯೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಾನ ಅಪ್ಪಣೆಯೇ. ಖಾಲಾಜಾನ ಯಾರು ಬೇಕವರನ್ನು ಆರಿಸಲಿ, ನನ್ನದೇನೂ ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲ.''

"ಅಹಹಾ, ಅಲ್ಲಾನ ಕೂಸೇ! ಪಂಚರ ಹೆಸರನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ? ನನಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಗೊತ್ತಾಗಲಿ'' ಎಂದು ಖಾಲಾಜಾನ ಕೂಗಿಕೊಂಡಳು

ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ರೇಗಿತು. ''ಮತ್ತೆ ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಾಯಿಬಿಡಿಸಬೇಡ. ನಿನ್ನದು ಸಾಧಿಸಿದೆ. ಯಾರನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಆರಿಸಿಕೋ.'' ಎಂದ.

ಖಾಲಾಜಾನಿಗೆ ಜುಮ್ಮನನ ಆಕ್ಷೇಪ ತಿಳಿಯಿತು. ಅವಳೆಂದಳು: ''ದೇವರಿಗೆ ಅಂಜು ಮಗೂ. ಪಂಚರು ಯಾರ ಮಿತ್ರರೂ ಅಲ್ಲ, ಯಾರ ಶತ್ರುಗಳೂ ಅಲ್ಲ. ಎಂಥ ಮಾತಾಡುತ್ತೀ! ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಿಡು, ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯವರನ್ನಾದರೂ ಒಪ್ಪುತ್ತೀಯಷ್ಟೆ? ಅವನನ್ನೇ ಸರಪಂಚನೆಂದು ನಾನು ಆರಿಸುತ್ತೇನೆ, ತಗೊ.''

ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖ ಆನಂದದಿಂದ ಉಬ್ಬಿದ ಆದರೆ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡಿದ. ''ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯಾದರೂ ಸರಿಯೆ. ನನಗೆ ರಾಮಧನ ಎಷ್ಟೋ ಅಲಗೂನೂ ಅಷ್ಟೇ. ಎಂದ.

ಅಲಗು ಚೌಧರಿಗೆ ಈ ರಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು ಮನಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡತೊಡಗಿದ "ಖಾಲಾ, ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ,—ಜುಮ್ಮನ ನನ್ನ ಜೀವದ ಗೆಳೆಯ.'' ಎಂದು ಜಾರಿಕೊಳ್ಳಲು ಹವಣಿಸಿದ

ಖಾಲಾ ಗಂಭೀರ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತಳು: "ಮಗೂ, ಗೆಳೆತನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನ ಮಾರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಂಚರ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವರ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವ ಮಾತು ದೇವರಿಂದಲೇ ಹೊರಡುತ್ತದೆ.''

ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ಮುಖ್ಯ ಪಂಚನಾದ. ರಾಮಧನ ಮಿಶ್ರನೂ ಜುಮ್ಮ ನನ ಇತರ ವಿರೋಧಿಗಳೂ ಖಾಲಾಜಾನಳನ್ನು ಮನಸಿನೊಳಗೇ ಬಯ್ದರು.

ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ಹೇಳಿದ: "ಶೇಖ ಜುಮ್ಮನ, ನೀನೂ ನಾನೂ ಬಹುಕಾಲದ ಗೆಳೆಯರು. ಅಗತ್ಯವಿದ್ದಾಗ ನೀನು ನನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿರುವೆ; ನಾನೂ ನನ್ನ ಕೈಲಾದಷ್ಟು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಈಗ ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧ ಖಾಲಾ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮ. ಪಂಚರಿಗೆ ಏನು ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದು ಇದೆಯೇ ಹೇಳು."

ಗೆಲವು ತನ್ನ ಕಡೆಗೇ ಎಂದು ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಭರವಸೆಯಿತ್ತು. ಅಲಗು ತೋರಿಕೆಯ ನಟನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅವನಿಗೆನಿಸಿತು. ಅಂತೆಯೇ ಶಾಂತಚಿತ್ತದಿಂದ ಅವನು ನಿವೇದಿಸಿದ: "ಪಂಚರೇ, ಮೂರು ವರುಷಗಳಾದವು: ಖಾಲಾಜಾನ ತನ್ನ ಸೊತ್ತನ್ನು ನನ್ನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದಾನ ಪತ್ರ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಳು. ಅವಳಿಗೆ ಜೀವಾವಧಿ ಅನ್ನವಸ್ತ್ರ ಕೊಡಲು ನಾನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದೆ. ಖುದಾ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ—ಇದುವರೆಗೆ ಖಾಲಾಜಾನಿಗೆ ಯಾವ ಕಷ್ಟವನ್ನೂ ನಾನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಈಕೆಯನ್ನು ನನ್ನ ತಾಯಿಗೆ ಸರಿ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ. ಈಕೆಯನ್ನು ಜೋಪಾನ ಮಾಡುವುದು ನನ್ನ ಧರ್ಮ. ಆದರೆ ಹೆಂಗಸು–ಹೆಂಗುಸರೊಳಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಷಮಭಾವ ಇರುವುದೇ, ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಮಾಡುವುದೇನು? ಖಾಲಾಜಾನ ತನಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಾಸಿಕ ವೆಚ್ಚ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಆಸ್ತಿ ಇರುವುದೆಷ್ಟು ಎಂಬುದು ದೈವದವರಿಗೆ ಗುಟ್ಟಿನ ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಈಕೆಯ ಮಾಸಿಕ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಅದರ ಲಾಭವಿಲ್ಲ ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ, ದಾನಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಸಿಕ ವೆಚ್ಚದ ನಿಬಂಧನೆ ಯೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ನಾನು ಅದರ ತಂಟೆಗೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸರಿ, ನನ್ನ ಹೇಳಿಕೆ ಇಷ್ಟೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಿಚಾರ ದೈವದವರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು; ತಮಗೆ ತಿಳಿದ ಹಾಗೆ ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಿ."

ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಚೇರಿ ಕಟ್ಟೆಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನುರಿತವ. ಪೂರ್ಣ ಕಾಯದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಮನುಷ್ಯನಾಗಿದ್ದ. ಅವನು ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಸವಾಲು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದ. ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ

ಜುಮ್ಮನನ ಎದೆಗೆ ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಪೆಟ್ಟಿನಂತೆ ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ರಾಮಧನ ಮಿಶ್ರನು ಮುಗ್ಧನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ. ಜುಮ್ಮನ ಚಕಿತನಾದ—ಅಲಗುವಿಗೆ ಏನಾಗಿದೆ? ಇನ್ನೂ ಇದೆ, ಇದೇ ಅಲಗು ನನ್ನ ಜೊತೆ ಕುಳಿತು ಎಂತೆಂತಹ ಮಾತು ಆಡುತ್ತಿದ್ದ. ಇಷ್ಟರೊಳಗೇ ಎಷ್ಟು ಕಾರ್ಯ ಪಲ್ಲಟವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತಲ್ಲ. ನನ್ನ ಬೇರುಗಳನ್ನೆ ಕೀಳಲು ಗುದ್ದಲಿ ಎತ್ತಿದ್ದಾನೆ! ಯಾವಾಗಿನ ಕುನುಸು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೋ ಏನೊ! ಇಷ್ಟು ದಿನದ ಗೆಳೆತನವೆಲ್ಲ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಬಾರದ್ದೇನು?

ಜುಮ್ಮನ ಈ ಸಂಕಲ್ಪ-ವಿಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ತೊಳಲುತ್ತಿರುವಾಗಲೆ ಅಲಗು ತನ್ನ ತೀರ್ಪನ್ನು ಹೇಳಿದ:

"ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖ, ಪಂಚರು ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದರು. ಖಾಲಾಜಾನಿಗೆ ಮಾಸಿಕ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದುದು ನೀತಿಸಂಗತವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಖಾಲಾಜಾನಳ ಆಸ್ತಿಯಿಂದ ಅವಳ ಮಾಸಿಕವೆಚ್ಚ ವನ್ನು ಪೂರಯಿಸುವಷ್ಟು ಲಾಭ ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದೇ ನಮ್ಮ ತೀರ್ಮಾನ. ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಕೊಡಲು ಜುಮ್ಮನ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ದಾನಪತ್ರ ರದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು."

೫

ತೀರ್ಪನ್ನು ಕೇಳಿ ಜುಮ್ಮನ ಸ್ತಬ್ಧನಾಗಿಬಿಟ್ಟ. ತನ್ನ ಮಿತ್ರನೆ ಶತ್ರು ವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು, ಕೊರಳಿಗೆ ಚೂರಿ ಇಕ್ಕುವುದು ಎಂದರೆ ಕಾಲದ ವಿಪರ್ಯಾಸವೆನ್ನದೆ ಏನೆನ್ನಬೇಕು? ಯಾವನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ನಂಬುಗೆಯಿತ್ತೋ ಅವನೇ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಘಾತ ಮಾಡಿದ. ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಕೃತಕ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುವುದು ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೇ. ಇದೇ ಕಲಿಯುಗದ ಗೆಳೆತನ. ಜನರು ಇಂತಹ ಕಪಟಿಗಳು, ಘಾತಕರು ಆಗಿರದಿದ್ದರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಪತ್ತುಗಳ ಪ್ರಕೋಪ ಏಕೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು? ಕಾಲರಾ-ಪ್ಲೇಗು ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳೂ ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಗಳೇ.

ಆದರೆ ರಾಮಧನ ಮಿಶ್ರನೂ ಇತರ ಪಂಚರೂ ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯ ನೀತಿಪರಾಯಣತೆಯನ್ನು ಮನವಾರೆ ಕೊಂಡಾಡಿದರು. ಇದಕ್ಕೆನ್ನಬೇಕು

ಪಂಚಾಯಿತಿ! ಹಾಲನ್ನು ಹಾಲು, ನೀರನ್ನು ನೀರು ಮಾಡಿದರು. ಗೆಳೆತನದ ಸ್ಥಾನ ಗೆಳೆತನಕ್ಕೆ; ಆದರೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು ಮುಖ್ಯ. ಇಂತಹ ಸತ್ಯವಾದಿಗಳ ಬಲದಿಂದಲೇ ಪೃಥ್ವಿ ನಿಂತಿದೆ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಎಂದೋ ರಸಾತಳ ಕಂಡುಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು.

ಈ ತೀರ್ಪು ಅಲಗು–ಜುಮ್ಮನರ ಗೆಳೆತನದ ಬೊಡ್ಡೆಯನ್ನು ಅಳ್ಳಾಡಿಸಿತು. ಈಗ ಅವರು ಒಬ್ಬರೊಡನೊಬ್ಬರು ಮಾತನಾಡುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟು ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದ ಬೆಳೆದು ನಿಂತ ಗೆಳೆತನದ ಮರ ಸತ್ಯದ ಒಂದು ಹೊಡೆತವನ್ನೂ ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ನಿಜವಾಗಿ ಅದು ಮಳಲು ನೆಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರಬೇಕು.

ಈಚೆಗೆ ಅವರ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರದ ಮಾತು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡುತ್ತಾರೆ, ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಅದು ಕತ್ತಿ ಗುರಾಣಿ ಕೂಡಿದ ಹಾಗೆ.

ಜುಮ್ಮನನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತಾಸೂ ಮಿತ್ರನ ಕುಟಿಲತನವೇ ಕಟೆಯುತ್ತಿರುವುದು. ಇದರ ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಲು ಯಾವಾಗ ಸಮಯ ಬರುವುದೋ ಎಂಬ ಯೋಚನೆಯೇ ಯಾವಗಲೂ.

೬

ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಸಮಯ ತಗಲುತ್ತದೆ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳ ಮಾತು ಹಾಗಲ್ಲ. ಜುಮ್ಮನನಿಗೆ ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ಸಂದರ್ಭವೂ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಒದಗಿಬಂದಿತು. ಕಳೆದ ವರುಷ ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ಬಟೇಸರದಿಂದ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಎತ್ತಿನ ಜೋಡಿ ಕೊಂಡುತಂದಿದ್ದ. ಒಳ್ಳೆಯ ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದವು; ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ಕೋಡುಗಳು; ಪಛಾಹೀ (ಪಶ್ಚಿಮ) ಜಾತಿಯ ಹೋರಿಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಸುತ್ತುಮುತ್ತಿನ ಜನ ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ದೈವಯೋಗದಿಂದ, ಜುಮ್ಮನನ ಪಂಚಾಯತಿಯಾದ ಒಂದು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಜೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎತ್ತು ಸತ್ತು ಹೋಯಿತು. ಜುಮ್ಮನ ತನ್ನ ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿ ಆಡಿಕೊಂಡ: 'ಘಾತಕತನಕ್ಕೆ

ಶಿಕ್ಷೆ ಇದು. ಮನುಷ್ಯ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಲಿ; ಖುದಾ ಒಳ್ಳೆಯದು ಕೆಟ್ಟದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಾನೆ.'

ಜುಮ್ಮನ ಎತ್ತಿಗೆ ವಿಷ ಹಾಕಿರಬೇಕು ಎಂದು ಅಲಗು ಚೌಧರಿಗೆ ಸಂದೇಹವುಂಟಾಯಿತು ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಜುಮ್ಮನನ ಮೇಲೆಯೇ ಈ ಈ ದುರ್ಘಟನೆಯ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಹೊರಿಸಿದಳು ' ಜುಮ್ಮನ ಏನು ಮಾಡಿದನೋ ಏನು ಮಾಡಿಸಿದನೋ" ಎಂದು ಅವಳೆಂದಳು. ಒಂದು ದಿನ ಚೌಧರಿಯ ಹೆಂಡತಿಗೂ ಜುಮ್ಮನನ ಹೆಂಡತಿಗೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಬಾಯ್ಬಡಿದನವೇ ಆಯಿತು. ದೇವಿಯರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಶಬ್ದಭಾಂಡಾರದ ಹೊಳೆ ಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. ವ್ಯಂಗ್ಯ, ವಕ್ರೋಕ್ತಿ, ಅನ್ಯೋಕ್ತಿ, ಉಪಮೆ ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಾದ ನಡೆಯಿತು. ಜುಮ್ಮನ ಹೇಗೋ ಮಾಡಿ ಶಾಂತಿ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ. ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಗದರಿಸಿ ಜಬರಿಸಿ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದ. ಅವಳನ್ನು ಆ ಕಾಳಗದ ಕಣದಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡೂ ಹೋದ. ಅತ್ತ ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ಹೇಳುವ ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ತನ್ನ ತರ್ಕಪೂರ್ಣ ಬಡಿಗೆಯಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದ.

ಒಂದೇ ಎತ್ತು ಇನ್ನೇತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗ? ಅದಕ್ಕೆ ಜೊತೆಯನ್ನು ಬಹಳ ಹುಡುಕಿದ; ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ ಅದನ್ನು ಮಾರಿಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಸಲಹೆ ಬಂದಿತು. ಊರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸಮುಝೂ ಸಾಹು ಇದ್ದ; ಅವನು ಎಕ್ಕಾಗಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ. ಊರಿಂದ ಬೆಲ್ಲ ತುಪ್ಪ ಒಯ್ದು ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಉಪ್ಪು ಎಣ್ಣೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಊರೊಳಗೆ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದ. ಈ ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಮನಸಾಯಿತು ಈ ಎತ್ತು ಸಿಕ್ಕರೆ, ದಿನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಾರಿಗೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಈಗೀಗಂತೂ ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಸಾರಿಗೆ ಆಗುವುದೂ ಕಠಿಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅವನು ಯೋಚಿಸಿದ. ಎತ್ತನ್ನು ನೋಡಿದ, ಬಂಡಿಗೆ ಹೂಡಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ, ಕೂದಲು ಸುಳಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿದ. ಬಳಿಕ ಬೆಲೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ತಂದು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ. ಬೆಲೆಯನ್ನು ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಚೌಧರಿಗೆ ಅಗತ್ಯವೇ ಇತ್ತು, ಹಾನಿಯನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಹೊಸ ಎತ್ತು ಬಂದದ್ದೇ ತಡ, ಸಮುಝೂ ಸಾಹು ಅದನ್ನು ತೇವು ಗೊಡಪೆ ದುಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದ. ದಿನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಸಾರಿಗೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದ. ಹೊಟ್ಟೆ ಮೇವಿನ ಕಾಳಜಿಯಿಲ್ಲ, ನೀರಿನ ಚಿಂತೆ ಯಿಲ್ಲ; ಕೇವಲ ಹೂಡುವುದೇ ಹೂಡುವುದು. ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಅದರ ಮುಂದೆ ಒಣ ಹೊಟ್ಟು ಒಂದು ಹಿಡಿ ಚೆಲ್ಲಿಬಿಡುವುದು. ಪಾಪ, ಮೂಕಪ್ರಾಣಿಯ ದಣಿವು ಇನ್ನೂ ಆರಿರುತ್ತಿತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತೆ ನೊಗ ಹೇರುವುದೇ. ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗಲೋ ಸುಖದ ಕೊಳಲು ಊದುತ್ತಿತ್ತು. ಬೈಲರಾಮನನ್ನು ಮೂರು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಆರು ತಿಂಗ ಳಿಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಎಂದೋ ಹೂಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಒಳ್ಳೇ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಕುದು ರುತ್ತ ಎಷ್ಟೋ ಹರದಾರಿ ಓಡುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಬೈಲರಾಮನಿಗೆ ಸ್ವಚ್ಛ ವಾದ ನೀರು, ತಳಿಸಿದ ತೊಗರೆ ಬೇಳೆ, ಹೊಟ್ಟಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ, ಮತ್ತಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆವಾಗೀವಾಗ ತುಪ್ಪದ ಸವಿಯೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಸಂಜೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಆಳು ಮೈ ತೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದ, ಒರಸು ತ್ತಿದ್ದ. ಆ ಸುಖ ಚೈನಿ ಎಲ್ಲಿ, ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತಾಸಿನ ಈ ಬರಿ ದುಡಿತ ಎಲ್ಲಿ! ತಿಂಗಳು ತುಂಬುವುದರೊಳಗೆ ಸೊರಗಿ ತ್ರಾಣಗೆಟ್ಟಿತು. ಗಾಡಿಯ ನೊಗವನ್ನು ಕಂಡೊಡನೆ ಅದರ ಮೈ ನೆತ್ತರೇ ಇಂಗಿಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಸಾಗುವುದೂ ದುಸ್ತರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಡೊಕ್ಕೆ ತೆರೆದಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅದು ಗಟ್ಟಿ ಪ್ರಾಣಿ, ಹೊಡೆತಗಳ ಎಗ್ಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಒಂದು ದಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಹುಜಿ ಎರಡುಪಟ್ಟು ಭಾರ ಹೇರಿದ. ಎತ್ತು ಇಡೀ ದಿನ ದುಡಿದು ದಣಿದಿತ್ತು. ಕಾಲೇಳದಾಗಿ ದ್ದವು. ಸಾಹುಜಿ ಬಾರುಕೋಲಿಂದ ಕಟೆಯತೊಡಗಿದ. ಸರಿ, ಇನ್ನೇನು, ಎತ್ತು ಜೀವದಾಸೆ ಬಿಟ್ಟು ಓಡತೊಡಗಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ದಾರಿ ಓಡಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಆಶೆ. ಆದರೆ ಸಾಹುಜಿಗೆ ಬೇಗ ಊರು ಸೇರುವ ಆತುರ. ಸರಿ, ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ದಯತನದಿಂದ ನಾಲ್ಕಾರು ಏಟು ಬಿಗಿದ. ಎತ್ತು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕಿತ್ತೋಡಿತು; ಆದರೆ ಈ ಸಲ ಅದರ ಶಕ್ತಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತಿತು. ಅದು ಭೂಮಿಗೆ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟಿತು; ತಿರುಗಿ ಏಳದ ಹಾಗೆ

ಬಿದ್ದಿತು. ಸಾಹುಜಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಡೆದ, ಬಾಲ ತಿರುವಿದ, ಎಳೆದ, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಲು ಚುಚ್ಚಿದ. ಆದರೆ ಸತ್ತುದು ಏನು ಮಾಡಿದರೆ ಎದ್ದೀತು? ಆಗ ಸಾಹುಜಿಗೆ ಏನೋ ಸಂದೇಹವುಂಟಾಯಿತು. ಎತ್ತನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟು ನೋಡಿದ. ಕೊರಳು ಹರಿದು ಬಿಟ್ಟ. ಇನ್ನು ಗಾಡಿ ಮನೆ ಸೇರುವ ಬಗೆ ಏನೆಂದು ಚಿಂತಿಸತೊಡಗಿದ ಬಹಳ ಕೂಗಿಕೊಂಡ ಒದರಿ ಕೊಂಡ. ಆದರೆ, ಹಳ್ಳಿಯ ದಾರಿಗಳೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳ ಕಣ್ಣುಗಳ ಹಾಗೆ,—ಸಂಜೆಯಾಗುತ್ತಲೇ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಯಾರೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹಳ್ಳಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಸತ್ತ ಎತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೆರಡು ಏಟು ಕೊಟ್ಟ, ಬಯ್ದ. 'ಹಾಳಾದ ಎತ್ತು, ಸಾಯುವ ದಿದ್ದರೆ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸತ್ತಿದ್ದರೆ! ನಡು ದಾರಿಯೊಳಗೇ ಸಾಯಬೇಕೇನು? ಇನ್ನು ಗಾಡಿ ಎಳೆಯುವವರು ಯಾರು?' ಇತ್ಯಾದಿ ಉರಿದುಬಿದ್ದ ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ. ಎಷ್ಟೋ ಚೀಲ ಜೆಲ್ಲ, ಎಷ್ಟೋ ಪೀಪಾಯಿ ತುಪ್ಪ ಮಾರಿದ್ದ ಎರಡು ಎರಡೂವರೆ ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಲ್ಲದೆ, ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಉಪ್ಪಿನ ಚೀಲಗಳಿದ್ದವು. ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿ ಬೇರೆ ಎತ್ತು ತರಲು ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ. ಸಾಹುಜಿ ನಿರುಪಾಯನಾಗಿ ಗಾಡಿ ಯಲ್ಲಿಯೆ ಮಲಗಿಕೊಂಡ. ಅಲ್ಲಿಯೆ ಜಾಗರಣೆಯಿಂದ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕಳೆಯಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ. ಚಿಲಿಮೆ ಸೇದಿದ, ಹಾಡಿದ, ಮತ್ತೆ ಹುಕ್ಕಾ ಸೇದಿದ. ಹೀಗೆಯೆ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯವರೆಗೂ ನಿದ್ದೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸು ತ್ತಿದ್ದ. ತನ್ನ ಮನದಲ್ಲಂತೂ ತಾನು ಎಚ್ಚರವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದ ಆದರೆ ಕಾಲು ನೋವಾದುದರಿಂದ ನಿದ್ದೆ ಹರಿಯಿತು. ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ನೋಡಿದ. ಹಮ್ಮಿಣಿ ಮಾಟಮಾಯ! ಗಾಬರಿಯಾಗಿ ಅವನು ಅತ್ತಿತ್ತ ನೋಡಿದ; ಕೆಲವು ಎಣ್ಣೆ ಡಬ್ಬಿಗಳೂ ಅದೃಶ್ಯ! ದುಃಖದಿಂದ ಪಾಪ! ತಲೆ ಜಜ್ಜಿಕೊಂಡ. ಹಾಗೆಯೆ ಊರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಅಳುತ್ತ ಹಣೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಮನೆ ಸೇರಿದ. ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಈ ಕೆಟ್ಟ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೊದಲು ಅತ್ತಳು; ಬಳಿಕ ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ಯನ್ನು ಶಪಿಸತೊಡಗಿದಳು—ಎಂಥಾ ದುರ್ಲಕ್ಷಣದ ಎತ್ತು ಕೊಟ್ಟನೋ ನೀಚ, ಇಡೀ ಜನ್ಮದ ಗಳಿಕೆಯೆಲ್ಲಾ ಕಳವಾಗಿಹೋಯ್ತು!

ಈ ಘಟನೆ ನಡೆದು ಕೆಲ ತಿಂಗಳು ಗತಿಸಿದವು. ಅಲಗು ಚೌಧರಿ ತನ್ನ ಎತ್ತಿನ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕೇಳಹೋದಾಗಲೆಲ್ಲ, ಸಾಹು ಮತ್ತು ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಇಬ್ಬರೂ ಹುಚ್ಚುನಾಯಿಗಳಂತೆ ಅಡಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಲಂಡಭಂಡವಾಗಿ ಬೊಗಳುತ್ತಿದ್ದರು—" ಭಲೆ, ಇಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಜನ್ಮದ ಉತ್ಪನ್ನವೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದು ಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದೇವೆ, ನಮ್ಮ ಸತ್ಯಾನಾಶವಾಗಿದೆ. ಇವನಿಗೆ ಹತ್ತಿದೆ ಹಣದ್ದು. ಸಾಯುವ ಎತ್ತು ಕೊಟ್ಟು ಬೆಲೆ ಬೇಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ! ಕಣ್ಣೊಳಗೆ ಮೊಳು ಚೆಲ್ಲದೆ, ಸರ್ವನಾಶೀ ಎತ್ತನ್ನು ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದೆ, ನಮ್ಮನ್ನು ಶುದ್ಧ ಮೂರ್ಖರೆಂದು ತಿಳಿದಿದೆಯೋ ? ನಾವೂ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದೇವೆ; ಇಂಥ ಮಡ್ಡರು ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಇದ್ದಾರು. ಮೊದಲು ಹೋಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಹೊಂಡದೊಳಗೆ ಮುಖ ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಬಾ, ಆಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊ ಬೆಲೆ ಮನಸಿಗೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ, ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮ ಎತ್ತು ಬಿಚ್ಚಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗು. ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಬದಲು ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಹೂಡಿಕೊ. ಮತ್ತೇನು ಬೇಕು ? "

ಚೌಧರಿಗೆ ಕೇಡು ಬಗೆಯುವವರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಸಣ್ಣದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವರೂ ಒಂದುಗೂಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಹುಜಿಯ ಮಾತಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಒಂದುವರೆ ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಮೇಲೆ ನೀರು ಬಿಡುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಹಜವಾದ ಮಾತಲ್ಲ ಒಮ್ಮೆ ಅವನ ತಲೆಯೂ ಕಾಯಿತು. ಸಾಹುಜಿ ಕ್ಷುಬ್ಧನಾಗಿ ಬಡಿಗೆಯನ್ನು ತರಲು ಮನೆ ಯೊಳಗೆ ಹೋದ. ಆಗ ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಕಣಕ್ಕಿಳಿದಳು ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಕೈಗೆ ಕೈ ಹತ್ತುವವರೆಗೂ ಬಂದಿತು ಕದನ. ಅವಳು ಮನೆ ಯೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕುಕೊಂಡು ಕದ ಮುಚ್ಚಿದಳು. ಗಲಭೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಊರಿನ ದೊಡ್ಡ ಜನಗಳು ಬಂದು ನೆರೆದರು. ಅವರು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿದರು. ಸಾಹುವಿಗೆ ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟು, ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ತಂದರು. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುವುದು ತರವಲ್ಲ. ಉಪಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲ. ಪಂಚಾಯತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಅಲ್ಲಿ ಆಗುವ ತೀರ್ಮಾನದಂತೆ ಮಾಡಿರಿ, ಎಂದು ಸಲಹೆ ಇತ್ತರು. ಸಾಹುಜಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ; ಚೌಧರಿಯೂ ಸಮ್ಮತಿ ಕೊಟ್ಟ.

೭

ಪಂಚಾಯತಿಯ ಸಿದ್ಧತೆ ನಡೆಯಿತು. ಇಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಮೂರು ದಿನಗಳ ತರುವಾಯ ಅದೇ ಮರದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಯತಿ ಕೂಡಿತು. ಅದೇ ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತು. ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗೆಗಳ ಪಂಚಾಯತಿ ನಡೆದಿತ್ತು. ವಾದಗ್ರಸ್ತ ವಿಷಯ ವೆಂದರೆ, ನೆಲಗಡಲೆಕಾಯಿಗಳ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರ ಇರುವುದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದು; ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಇತ್ಯರ್ಥವಾಗುವವರೆಗೂ ಕಾವಲುಗಾರನ ಕೂಗಾಟದ ಬಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ಅಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯ ವೆಂದು ಅವು ತಿಳಿದಿದ್ದವು. ಮರದ ರೆಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದ ಶುಕ ಮಂಡಲಿ ಯಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮನ್ನು ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದವರೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಏನು ಅಧಿಕಾರವಿದೆ? ತಾವೇ ಸ್ವಯಂ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಸಂಕೋಚಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎದ್ದಿತ್ತು.

ಪಂಚಾಯತಿ ಸೇರಿದ ಮೇಲೆ ರಾಮಧನ ಮಿಶ್ರನು "ಇನ್ನು ವಿಲಂಬ ವೇಕೆ? ಪಂಚರ ಆಯಿಕೆ ಆಗಲಿ. ಹೇಳಿರಿ ಚೌಧರಿ, ಯಾರು ಯಾರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿರಿ?" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ.

"ಸಮಝೂ ಸಾಹುವೇ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಿ." ದೀನಭಾವದಿಂದ ಅಲಗು ಉತ್ತರವಿತ್ತ.

ಸಮಝು ಎದ್ದುನಿಂತು ಖಡಖಡನೆ ಹೇಳಿದ: "ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖರು."

ಜುಮ್ಮನನ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡವಡವಿಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ರಾಮಧನ ಅಲಗುವಿನ ಮಿತ್ರ. ಅವನು ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡು, "ಏಕೆ ಚೌಧರಿ, ನಿಮ್ಮ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಇಲ್ಲ ವಷ್ಟೆ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದ.

"ಇಲ್ಲ, ನನ್ನದೇಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ?" ನಿರಾಶನಾಗಿ ಚೌಧರಿ ನುಡಿದ.

* * * * *

ನಮ್ಮ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ಅರಿವು ವಿಶೇಷತಃ ನಮ್ಮ ಸಂಕುಚಿತ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವುದು. ನಾವು ದಾರಿ ತಪ್ಪಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಜ್ಞಾನವೇ ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವಸನೀಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪತ್ರಿಕಾ ಸಂಪಾದಕರು ತಮ್ಮ ಶಾಂತಿ ಕುಟೀರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಎಷ್ಟು ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ತಮ್ಮ ಪ್ರಬಲವಾದ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯಿಂದ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಅವರೇ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾವಿಷ್ಟರಾಗುವ ಸಮಯವೂ ಬರುವುದುಂಟು. ಮಂಡಲದ ಭವನದಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಹಾಕಿದಾಕ್ಷಣವೇ ಅವರ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ಎಷ್ಟು ಮರ್ಮಜ್ಞ, ಎಷ್ಟು ವಿಚಾರಶೀಲ, ನ್ಯಾಯಪರಾಯಣವಾಗುತ್ತದೆ! ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕಾರಣ ಉತ್ತರದಾಯಿತ್ವದ ಜ್ಞಾನ. ನವಯುವಕರು ಯುವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅದೆಷ್ಟು ಉದ್ದಂಡರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ! ಅವರಿಗಾಗಿ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಎಷ್ಟು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾರೆ! ಅವರು ಅವನನ್ನು ಕುಲಕಲಂಕನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೆ, ಸಂಸಾರದ ಭಾರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಲೇ, ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ ಮನಸಿನ ಆ ಉನ್ಮತ್ತ ಯುವಕನು ಅದೆಷ್ಟು ಧೈರ್ಯಶೀಲನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಹೇಗೆ ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಇದು ಕೂಡ ಉತ್ತರದಾಯಿತ್ವದ ಜ್ಞಾನದ ಫಲ.

ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ, ಸರಪಂಚನ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡೊಡನೆ, ತನ್ನ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ಅರಿವು ಉಂಟಾಯಿತು. ನಾನು ಈಗ ನ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮದ ಸರ್ವೋಚ್ಚ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದೇನೆ; ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಯಾವ ಮಾತೂ ದೇವವಾಣಿಗೆ ಸದೃಶವಾಗಿರುವುದು; ಈ ದೇವವಾಣಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮನೋವಿಕಾರಗಳ ಸಮಾವೇಶ ಎಂದಿಗೂ ಆಗಕೂಡದು; ನಾನು ಸತ್ಯದಿಂದ ಕೂದಲೆಳೆಯಷ್ಟೂ ಕದಲುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ; ಇತ್ಯಾದಿ ಯೋಚನೆಗಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದವು.

ಪಂಚರು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳೊಡನೆ ಪ್ರಶ್ನೆ-ಪ್ರತಿಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಎರಡು ಕಡೆಯವರೂ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷದ

ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದರು. ಸಮರ್ಝೂ ಎತ್ತಿನ ಬೆಲೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರದೂ ಒಮ್ಮತವಿತ್ತು. ಇಬ್ಬರು ಮಹಾಶಯರು ಮಾತ್ರ ಎತ್ತು ಸತ್ತು ಸಮರ್ಝೂಗೆ ನಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ರಿಯಾಯಿತಿ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವವರಾಗಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬೇರೆ ಇಬ್ಬರು ಸದಸ್ಯರು, ಎತ್ತಿನ ಬೆಲೆಯ ಹೊರತಾಗಿ ಸಮರ್ಝೂಗೆ ದಂಡವನ್ನೂ ವಿಧಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು; ಎಂದರೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಯಾವನೂ ದನಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ನಿರ್ದಯವಾಗಿ ದುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಂತಾಗಲಿ ಎಂಬುದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಕೊನೆಗೆ ಜುಮ್ಮನ ಶೇಖ ತೀರ್ಪು ಹೇಳಿದ:

"ಅಲಗು ಚೌಧರಿಯವರೇ ಮತ್ತು ಸಮರ್ಝು ಸಾಹುಅವರೇ, ನಿಮ್ಮ ವ್ಯಾಜ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಪಂಚರು ಪೂರ್ಣ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಮರ್ಝು ಅವರು ಎತ್ತಿನ ಬೆಲೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು ಉಚಿತ ಅವರು ಕೊಂಡಾಗ ಎತ್ತಿಗೆ ಯಾವ ಬೇನೆ ಬೇಸರಿಕೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಂದೇ ಅವರು ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಸಮರ್ಝು ಅವರು ಅದನ್ನು ತಿರುಗಿ ಪಡೆಯುವ ಆಗ್ರಹ ಹಿಡಿಯುವಂತೆಯೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಎತ್ತು ಸತ್ತದ್ದು, ಹೆಚ್ಚು ಕಠಿನತನದಿಂದ ದುಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದಕ್ಕಾಗಿ, ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಟ್ಟು ಮೇವಿನ ಸರಿಯಾದ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡದಿದ್ದುದಕ್ಕಾಗಿ."

ರಾಮಧನ ಮಿಶ್ರ: "ಸಮರ್ಝೂ ಎತ್ತನ್ನು ತಿಳಿದು ತಿಳಿದೂ ಕೊಂದಿದ್ದಾರೆ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಂದ ದಂಡ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು."

ಜುಮ್ಮನ: "ಇದು ಬೇರೆ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದರ ಸಂಬಂಧ ನಮಗಿಲ್ಲ."

ಝಗಡು ಸಾಹು: "ಸಮರ್ಝುವಿಗೆ ಏನಾದರೂ ರಿಯಾಯತಿ ದೊರೆಯಬೇಕು."

ಜುಮ್ಮನ: "ಇದು ಆಗಲು ಚೌಧರಿಯವರ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಸೇರಿದ ವಿಷಯ. ಅವರು ರಿಯಾಯಿತಿ ತೋರಿಸಿದರೆ ಅದು ಅವರ ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು."

ಅಲಗು ಚೌಧರಿಗೆ ಆನಂದ ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಎದ್ದು ನಿಂತು ಘೋಷಿಸಿದ:

“ ಪಂಚ ಪರಮೇಶ್ವರರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ ! ”

ಕೂಡಲೇ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ ಹೊರಟಿತು : “ ಪಂಚ ಪರಮೇಶ್ವರರಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ ! ”

ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಜುಮ್ಮನನ ನೀತಿಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವವನೇ. —ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ ನ್ಯಾಯ ! ಇದು ನರಮನುಷ್ಯನ ಕೆಲಸವಲ್ಲ; ಪಂಚರಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರ ಇರುತ್ತಾನೆ, ಅವನ ಮಹಿಮೆಯೇ ಇದು. ಪಂಚರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯವನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ಯಾರಿಂದಾದೀತು ? ”

ಕೆಲಹೊತ್ತಿನ ಬಳಿಕ ಜುಮ್ಮನ ಅಲಗುವಿನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. “ ಬಂಧೂ, ನೀನು ನನ್ನ ಪ್ರಕರಣದ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಮಾಡಿದ ದಿನದಿಂದಲೂ ನಾನು ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣಘಾತಕ ಶತ್ರುವೇ ಆಗಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ಈ ದಿನ ಅರಿವಾಯಿತು— ಪಂಚಪದದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಯಾರೂ ಯಾರ ಮಿತ್ರರಲ್ಲ, ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯದ ಹೊರತು ಅವನಿಗೆ ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ತೋಚುವುದಿಲ್ಲ ಪಂಚರ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ದೇವರು ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ನನಗಿಂದು ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು. ”

ಅಲಗು ಅತ್ತುಬಿಟ್ಟ. ಆ ನೀರಿನಿಂದ ಇಬ್ಬರ ಮನಸಿನ ಹೊಲಸೂ ತೊಳೆದುಹೋಯಿತು. ಬಾಡಿದ್ದ ಗೆಳೆತನದ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತೆ ಚಿಗುರಿತು.

ಒಂದೂಕಾಲು ಸೇರು ಗೋದಿ

ಶಂಕರ ಒಬ್ಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಒಕ್ಕಲಿಗ. ತೀರ ಸರಳ ಸಾಧು ಮನುಷ್ಯ. ತನ್ನ ಕೆಲಸವಾಯಿತು ತಾನಾಯಿತು; ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಯಾವ ತಂಟೆಗೂ ಹೋಗುವವನಲ್ಲ. ಒಳಗೊಂದು ಹೊರಗೊಂದು ಎಂಬುದೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಛಲ ಪ್ರಪಂಚದ ಗಾಳಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ತಾಗಿಲ್ಲ. ಮೋಸ ವಂಚನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಲೇ ಬೇಡಿ. ಊಟ ಸಿಕ್ಕಿತು ಉಂಡ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಚುರಮುರಿಯ ಮೇಲೆ ದಿನ ಕಳೆದ, ಅದೂ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಲೋಟ ನೀರು ಕುಡಿದು ರಾಮ ರಾಮ ಎಂದು ಮಲಗಿದ. ಆದರೆ ಯಾರಾದರೂ ಅತಿಥಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ, ಅವನು ಈ ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಸಾಧು ಸತ್ಪುರುಷರು ಬಂದಾಗ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರಕ್ಕೆ ಶರಣು ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ತಾನು ಉಪವಾಸ ಬಿದ್ದು ಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಸಾಧುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಪವಾಸ ಮಲಗಿಸುತ್ತಾನೆ–ಭಗವಂತನ ಭಕ್ತರವರು!

ಒಂದು ದಿನ ಒಬ್ಬ ಮಹಾತ್ಮ ಬಂದು ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ವಜ ಊರಿದ. ತೇಜಸ್ವಿ ಮೂರ್ತಿ, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಪೀತಾಂಬರ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜಡೆ, ಕೈಯೊಳಗೆ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಕಮಂಡಲು, ಕಾಲಲ್ಲಿ ಕಡಾವಿಗೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕನ್ನಡಕ; ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇಷ–ದೊಡ್ಡ ಶ್ರೀಮಂತರ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು, ಮೋಟಾರ್ ಕಾರಿದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಯಾತ್ರೆ, ಯೋಗ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸುಗ ರುಚಿಕರವಾದ ಭೋಜನ ಮಾಡುವಂತಹ ಮಹಾತ್ಮರ ಹಾಗೆ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜವೆಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದರ ರೊಟ್ಟಿ ಅವರಿಗೆ ನೀಡುವುದು ಹೇಗೆ? ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜವೆಗೋದಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಮಹತ್ವ ಇದ್ದಿರಬಹುದು; ಈಗ? ಜವೆಗೋದಿಯ ಊಟ ಸಿದ್ಧಪುರುಷರಿಗೆ ಅರಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶಂಕರನಿಗೆ ಬಹಳ ಚಿಂತೆಯಾಯಿತು. ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಏನು ನೀಡಬೇಕು? ಯಾರಲ್ಲಿಂಯಾದರೂ ಗೋದಿಯ ಕಣಕವನ್ನು ಉದ್ದರಿಯಾಗಲಿ ಕಡವಾಗಲಿ ತರಬೇಕೆಂದು ಊರೊಳಗೆ ಹೊರಟ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಣಕ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ ಊರೊಳಗೆ ಇದ್ದವರೆಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯರೇ, ದೇವತೆ ಒಬ್ಬನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ; ದೇವತೆಗಳ ಖಾದ್ಯ ಸಿಕ್ಕುವುದು ಹೇಗೆ? ಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಊರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗೋದಿ ದೊರಕಿತು. ಅವನಿಂದ ಒಂದೂಕಾಲು ಸೇರು ಗೋದಿಯನ್ನು ಕಡವಾಗಿ ತಂದ; ಹೆಂಡತಿ ಬೀಸಿದಳು. ಮಹಾತ್ಮನ ಊಟವಾಯಿತು, ಮಲಗಿ ನಿದ್ದೆಗೈದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದ ಕೊಟ್ಟು ಹಾದಿ ಹಿಡಿದ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಹಾರಾಜ ವರುಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಲ ಆಯ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಶಂಕರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ— ಒಂದೂ ಕಾಲು ಸೇರು ಗೋದಿ ಇವರಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಕೊಡುವುದು ಯಾಕೆ? ಪಂಚೇರಿನ ಬದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚೇ ಆಯ ಕೊಟ್ಟರಾಯಿತು, ಅವರೂ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ನಾನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಚೈತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಿ ಬಂದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಸುಮಾರು ಒಂದೂವರೆ ಪಂಚೇರು ಗೋದಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಾನು ಋಣಮುಕ್ತನಾದನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಆ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಮಾತೂ ಆಡಲಿಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ಮುಂದೆ ಎಂದೂ ಬೇಡಲಿಲ್ಲ.

ಏಳು ವರುಷಗಳು ಕಳೆದವು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಾಹುಕಾರನಾದ; ಬೇಸಾಯ ಗಾರನಾದ ಶಂಕರ ಕೂಲಿಕಾರನಾದ. ಅವನ ತಮ್ಮ ಮಂಗಲ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದ. ಕೂಡಿದ್ದಾಗ ಇಬ್ಬರೂ ಒಕ್ಕಲಿಗರಾಗಿದ್ದರು. ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕೂಲಿಕಾರರಾ ದರು. ದ್ವೇಷದ ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಬಾರದೆಂದು ಶಂಕರನ ಇಚ್ಛೆ. ಆದರೆ ಪರಿ ಸ್ಥಿತಿ ಅವನನ್ನು ವಿವಶನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು. ಒಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೊತ್ತಿದ ದಿನ ಅವನು ಅತ್ತ—ಇಂದಿನಿಂದ ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರು ಶತ್ರುಗಳಾಗುವೆವು; ಒಬ್ಬನು ಅತ್ತರೆ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ನಗೆ; ಪ್ರೇಮದ ಬಂಧನ, ರಕ್ತದ ಬಂಧನ, ಹಾಲಿನ ಬಂಧನ ಇಂದು ಹರಿದುಹೋಗುತ್ತಿದೆ! ಅವನು ಬಗೀರಥ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕುಲ- ಮರ್ಯಾದೆಯ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಬೆಳೆಸಿದ್ದ; ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ರಕ್ತವನ್ನೆರೆದಿದ್ದ;

ಅಡಿಂದು ಬೇರುಸಹಿತ ಬೀಳುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಹೃದಯ ಒಡೆದು ಚೂರು ಚೂರಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಏಳು ದಿನ ಅವನು ಅನ್ನದ ಮೋರೆ ನೋಡಲಿಲ್ಲ. ಜ್ಯೇಷ್ಠದ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಹಗಲೆಲ್ಲ ದುಡಿಯುವುದು, ರಾತ್ರಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಲಗಿಬಿಡುವುದು. ಈ ಕಷ್ಟ ವೇದನೆಗಳಿಂದ ಅವನ ರಕ್ತ ಸುಟ್ಟುಹೋಯಿತು. ಜಡ್ಡಾಯಿತು, ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ಹೊರಸು ಬಿಟ್ಟೇಳಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕೆ ಗತಿ? ಐದು ಭಿಘೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಭೂಮಿ ಬಂತು, ಒಂದೆತ್ತು ಉಳಿಯಿತು. ಇನ್ನೇನು, ಒಕ್ಕಲುತನ ಕೇವಲ ಮರ್ಯಾದೆಗಾಗಿ ಇದ್ದಂತಾಗಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಭಾರ ಕೂಲಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು!

ಒಂದು ದಿನ ಶಂಕರ ಕೂಲಿ ಮಾಡಿ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತರುಬಿ ಕೇಳಿದ: "ಶಂಕರ, ನಾಳೆ ಬಂದು ನಿನ್ನ ಲೆಕ್ಕ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗು. ಎಷ್ಟೋ ದಿನದಿಂದ ಐದೂವರೆ ಮಣ ಗೋದಿಯ ಬಾಕಿ ಉಳಿದುಬಿಟ್ಟಿದೆ, ನೀನು ಕೊಡುವ ಮಾತನ್ನೇ ಆಡಲೊಲ್ಲೆ. ಏಕೆ, ಮುಳುಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ್ದೀಯೇನು?"

"ಐದೂವರೆ ಮಣ ಗೋದಿ! ನಾ ಎಂದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ ಅಷ್ಟು? ಒಂದು ಹಿಡಿ ಕಾಳು, ಒಂದು ದುಡ್ಡು–ಪೈ ಯಾರದೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿಲ್ಲ." ಶಂಕರ ವಿಸ್ಮಯದಿಂದ ನುಡಿದ.

"ಇಂಥ ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನೇ ನೀನೀಗ ಉಣ್ಣುತ್ತಿರೋದು—ಹೊಟ್ಟೆಗಿಲ್ಲದಂತೆ ಆಗಿರೋದು." ಎಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಏಳು ವರುಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ಒಂದೂಕಾಲು ಸೇರು ಗೋದಿಯ ಸಾಲವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟ.

ಶಂಕರ ಅವಾಕ್ಕಾದ. ದೇವರೇ, ಎಷ್ಟು ವರುಷ ನಾನು ಆಯ ಕೊಟ್ಟೆ. ಇವರಿಗೆ, ಇವರೇನು ಮಾಡಿದರು ನನಗೆ? ಎಂದಾದರೂ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ, ಮುಹೂರ್ತ-ಶಕುನ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ದಕ್ಷಿಣೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟು ಸ್ವಾರ್ಥ! ಒಂದೂವರೆ ಸೇರಿನ ತತ್ತಿಗೆ ಕಾವು ಕೊಟ್ಟು ಇಂದು ದೊಡ್ಡ ಭೂತವನ್ನೇ ಮಾಡಿಟ್ಟರಲ್ಲ! ಇಷ್ಟು ದಿನ ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ? ಒಮ್ಮೆ ಕೇಳಿದ್ದರೆ ಗೋದಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆ.

"ಮಹಾರಾಜ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ ಖರೆ. ಆದರೆ ಆಯ ಕೊಡುವಾಗ ಸೇರು ಸೇರು ಎರಡೆರಡು ಸೇರು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೂ ಐದೂವರೆ ಮಣ ಗೋದಿ ಕೇಳುತ್ತೀರಿ- ಎಲ್ಲಿಂದ ಕೊಡಲಿ? " ಎಂದ ಶಂಕರ.

"ಆಯ ನೀನು ಒಂದು ಬಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀ ಆದೀತು. ಅದು ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಐದೂವರೆ ಮಣ ಗೋದಿ ಇದೆ— ಬೇಕಾದವರ ಕಡೆಯಿಂದ ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿಸಿಕೋ. ಕೊಟ್ಟರೆ, ನಿನ್ನ ಹೆಸರು ಹೊಡೆದುಹಾಕುತ್ತೇನೆ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ. "

"ಪಾಂಡೇ, ಸುಮ್ಮನೆ ಬಡವನನ್ನು ಯಾಕೆ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತೀರಿ? ಹೊಟ್ಟೆಗೂ ಗತಿಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಂದ ತರಲಿ ಅಷ್ಟು ಗೋದಿ? "

"ಎಲ್ಲಿಂದಾದರೂ ತಾ. ಒಂದು ಚಟಾಕನ್ನೂ ನಾ ಬಿಡುವವನಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ದೇವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕೊಟ್ಟೀಯಾ? "

ಶಂಕರ ನಡುಗಿದ. ನಮ್ಮಂತಹ ಕಲಿತವರಾಗಿದ್ದರೆ, ಸರಿ, ಅಲ್ಲೇ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ತೂಕ ಇಲ್ಲಿಯಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದೇನಿರುವುದಿಲ್ಲ—ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಅಲ್ಲದೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಪುರಾವೆಯಿಲ್ಲ. ಶಂಕರ ಇಷ್ಟು ತಾರ್ಕಿಕನಲ್ಲ, ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲನೂ ಅಲ್ಲ. ಒಂದೊ. ಅದು ಋಣ, ಅದೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನದು! ಹೊತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಳಿದರೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ನರಕಕ್ಕೇ ಹೋಗುವುದು.

"ನಿಮಗೆ ಎಷ್ಟು ಕೊಡೋದು ಇಲ್ಲೇ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಸ್ವಾಮಿಾ, ದೇವರ ಹತ್ತಿರ ಯಾಕೆ? ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಭವಣೆ ಬಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮಕ್ಕೂ ಏಕೆ ಮುಳ್ಳು ಬಿತ್ತಲಿ? ಆದರೆ ಇದೇನು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಿ ನೀವು ಹೀಗೆ ಮಾಡಬಾರದಿತ್ತು. ನಾನಂತೂ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ, ಆದರೆ ನೀವು ಮಾತ್ರ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಜವಾಬು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. " ಎಂದ ಶಂಕರ.

"ಅಲ್ಲಿಯ ಹೆದರಿಕೆ ನಿನಗಿದ್ದೀತು, ನನಗೇಕೆ? ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮವರೇ ಇದ್ದಾರೆ—ಋಷಿ-ಮುನಿಗಳು, ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ!— ಎಂದು ಕೊಡುತ್ತೀ? "

"ಹತ್ತಿರಂತೂ ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಕೇಳುತ್ತೇನೆ—ಸಿಕ್ಕ ಕೂಡಲೇ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ."

"ಅದೇನಿಲ್ಲ; ಏಳು ವರುಷ ಆಯಿತು, ಇನ್ನು ಒಂದು ದಿನವೂ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಗೋದಿ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಕಾಗದ ಬರೆದುಕೊಡು."

"ಕೊಡೋದೇ ಇದ್ದಮೇಲೆ, ಗೋದಿಯನ್ನಾದರೂ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಿರಿ, ಕಾಗದವನ್ನಾದರೂ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಧಾರಣಿ ಹೇಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತೀರಿ?"

"ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಐದು ಸೇರು-ಇದೆ ರೂಪಾಯಿಗೆ. ಐದೂಕಾಲಿನಂತೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತೇನೆ."

"ಕೊಡೋದಕ್ಕೇ ಕೂತಿದ್ದೇನೆ, ಕಾಲು ಸೇರು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡ ದೋಷವಾದರೂ ಯಾಕೆ? ಪೇಟೆಯ ಧಾರಣಿಯನ್ನೇ ಹಿಡಿಯಿರಿ."

ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ, ಅರವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ–ಬಡ್ಡಿದರ ೩ ರಂತೆ, ವರುಷದೊಳಗೆ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ೩||[illegible] - ಕಾಗದ ಬರೆಸಿಕೊಂಡಾಯಿತು.

[illegible] ೩

ಅವಧಿಯೊಳಗೇ ಸಾಲ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಶಂಕರ ಕಠಿನ ವ್ರತವನ್ನೇ ಹಿಡಿದ. ಮೊದಲೂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಒಲೆ ಹೊತ್ತುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ಚುರಮುರಿಯಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗ ಅದೂ ನಿಂತಿತು. ಹುಡುಗರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ರಾತ್ರಿ ರೊಟ್ಟಿ. ದಿನಾಲು ಬೆಲ್ಲಿಯ ಬತ್ತಿ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದ, ಎಂದೂ ಬಿಡಲಾಗದಿದ್ದ ಆ ಚಟ ಈಗ ಬಿಟ್ಟ. ವಸ್ತ್ರತ್ಯಾಗ ಮೊದಲೇ ಚರಮಸೀಮೆ ಮುಟ್ಟಿತ್ತು; ಈಗ ಅದು ಪ್ರಕೃತಿಯ ನ್ಯೂನತಮ ರೇಷೆಯೊಳಗೇ ಉಳಿಯಿತು. ಈ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಆಸೆ ಮೀರಿ ಫಲ ಸಿಕ್ಕಿತು. ವರ್ಷದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ೬೦ ರೂಪಾಯಿ ಕೂಡಿದವು. ಇಷ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ಉಳಿದುದನ್ನು— ಇನ್ನು ೧೫ ರೂ. ಅಷ್ಟೇ– ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡುವೆನೆಂದರೆ ಪಂಡಿತಜಿ ಕೇಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆ? ಎಂದುಕೊಂಡು ಶಂಕರ ಹೋಗಿ ಹಣವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟ.

“ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸಾಲಮಾಡಿ ತಂದೆಯಾ ?” ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿದ.

“ ಇಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ, ನಿಮ್ಮ ಹರಕೆಯಿಂದ ಈಗ ಕೂಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿತು. ”

“ ಆದರೆ ಇವು ೬೦ ಇವೆ ! ”

“ ಉಳಿದದ್ದು ಎರಡು ಮೂರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. ”

“ ಪೈಗೆ ಪೈ ಕೊಟ್ಟರೇ ಋಣಮುಕ್ತ ಆಗೋದು; ಹೋಗು, ಇನ್ನು ೧೫ ತಂದುಕೊಡು. ”

“ ದಯಮಾಡಿರಿ ಮಹಾರಾಜ, ಈಗ ಸಂಜೆಯ ರೊಟ್ಟಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಊರೊಳಗೇ ಇರುತ್ತೇನೆ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಇವತ್ತಿಲ್ಲ ನಾಳೆ ಕೊಟ್ಟೇತೀರುತ್ತೇನೆ.”

“ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚುಮಾತು ಬೆಳೆಸುವವನಲ್ಲ ನಾನು. ಇವತ್ತು ಪೂರಾ ತೀರಿಸದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನು ಬಡ್ಡಿದರ ೩॥ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ರೂಪಾಯಿ ಬೇಕಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಗಿಟ್ಟುಕೋ, ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು. ”

“ ಆಗಲಿ, ತಂದಷ್ಟು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಇನ್ನು ೧೫ ಯಾರಿಂದಾದರೂ ತರುತ್ತೇನೆ. ”

ಶಂಕರನಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹಣ ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲ್ಲ, ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಹಣ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಪಂಡಿತಜಿಯ ಬೇಟೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಯಾರಿಗೂ ಧೈರ್ಯ ಸಾಲದು.

೪

ಇಡೀ ವರುಷ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೂ ಸಾಲ ತೀರದಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಶಂಕರನ ಸಂಯಮ ನಿರಾಶೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಇಷ್ಟು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ವರುಷದಲ್ಲಿ ೬೦ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಇಮ್ಮಡಿ ಉಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವೇನಿದೆ ? ಸಾಲದ ಹೊರೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವುದೇ ಆದರೆ, ಮಣ ಆದರೇನು, ಒಂದೂವರೆ ಮಣ ಆದರೇನು ಎಂದವನಿಗೆನಿಸಿತು. ಉತ್ಸಾಹ

ಕುಗ್ಗಿತು, ದುಡಿತದ ಬಗ್ಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರ ಹುಟ್ಟಿತು. ಆಸೆಯೆ ಉತ್ಸಾಹದ ತಾಯಿ; ಅದರಲ್ಲಿ ತೇಜವಿದೆ, ಬಲವಿದೆ, ಜೀವನವಿದೆ. ಶಂಕರ ಆಶಾಹೀನನಾಗಿ ಉದಾಸನಾದ. ಇದುವರೆಗೆ ಹತ್ತಿಟ್ಟಿದ್ದ ಆವಶ್ಯಕತೆಗಳು ಮುಗಿಬಿದ್ದವು. ಬಟ್ಟೆಗೆ ಸೇಪೆ ಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಮಿತಿಯಿದೆ. ಈಗವನು ಸಂಬಳ ಬಂದೊಡನೆ ಕೂಡಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಟ್ಟೆ ತರುತ್ತಿದ್ದ, ತಿನ್ನುವ ಪದಾರ್ಥ ತರುತ್ತಿದ್ದ, ಮುಂಚೆ ತಂಬಾಕು ಮಾತ್ರ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದವನು ಈಗ ಗಾಂಜಿ ಸುರುಮಾಡಿದ. ಯಾರಿಗೂ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡುವ ಚಿಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವನು ಈಗ ಕೆಲಸ ತಪ್ಪಿಸಲು ನೆವ ಹುಡುಕತೊಡಗಿದ.

ಮೂರು ವರುಷಗಳು ಕಳೆದವು; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಒಮ್ಮೆಯೂ ತಗಾದೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆಮೇಲೆ ಒಮ್ಮೆ ಶಂಕರನನ್ನು ಕರೆದು ಲೆಕ್ಕ ತೋರಿಸಿದ. ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಅರುವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಮುರಿದು ಇನ್ನೂ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಶಂಕರ ಕೊಡುವುದುಳಿಯಿತು.

“ಇಷ್ಟು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲೇನು ತೀರಿಸಲಾರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮದಲ್ಲೇ ಸರಿ.” ಎಂದ ಶಂಕರ.

“ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ನಾನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವವ; ಗಂಟು-ಬಡ್ಡಿ ಎಲ್ಲಾ.”

“ಒಂದು ಎತ್ತು ಇದೆ, ಅದನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಿರಿ; ಒಂದು ಗುಡಿಸಲಿದೆ, ಅದನ್ನೂ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಿರಿ; ಇದರ ಹೊರತು ಏನಿದೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ?”

“ಎತ್ತು-ಕತ್ತೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ನಾನೇನು ಮಾಡಲಿ? ನನಗೆ ಕೊಡುವಂತಹದು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟಿದೆ.”

“ಇನ್ನೇನಿದೆ ಮಹಾರಾಜ?”

“ಇನ್ನೇನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನೀನಂತೂ ಇದ್ದೀಯಲ್ಲ. ನೀನು ಕೂಲಿಯನ್ನಂತೂ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತೀ. ನನಗೂ ಒಕ್ಕಲುತನಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಆಳು ಇಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಬಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಜೀತ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರು. ಒಳ್ಳೇ

ಕಾಲ ಬಂದಾಗ ಗಂಟು ಮುಟ್ಟಿಸುವೆಯಂತೆ. ಅಂದರೆ ನನ್ನ ಗಂಟು ಮುಟ್ಟುವ ವರೆಗೆ ನೀನು ಬೇರೆಕಡೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತಿಲ್ಲ. ನಿನಗೆ ಯಾವ ಸೊತ್ತೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟು ಗಂಟು ಯಾವ ಭರವಸೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಡಲಿ? ನಿನ್ನಿಂದ ತಿಂಗಳಾ ತಿಂಗಳಾ ಬಡ್ಡಿ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೊಣೆಯಾರು? ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತ ಬಡ್ಡಿ ಕೊಡವುದಕ್ಕೇ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಗಂಟಿನ ಬಗ್ಗೆ ಭರವಸೆ ಯಾರದು?"

"ಮಹಾರಾಜ, ದುಡಿತವೆಲ್ಲ ಬಡ್ಡಿಗಾದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಗೇನು?"

"ನಿನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಇದ್ದಾಳೆ, ಮಕ್ಕಳಿದ್ದಾರೆ, ಅವರೆಲ್ಲಾ ಕೈಕಾಲು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಿದ್ದಿರುವರೆ? ಅಲ್ಲದೆ, ನಾನು ನಿನಗೆ ದಿನಾಲು ನ್ಯಾರಿಗೆ ಅರ್ಧ ಸೇರು ಜವೆಗೋದಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ; ವರುಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಂಬಳಿ, ಒಂದು ಲಂಡಂಗಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ; ಮತ್ತಿನ್ನೇನು ಬೇಕು? ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನಿಜ—ಬೇರೆ ಯವರು ನಿನಗೆ ಆರಾಣೆ ದಿನಗೂಲಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ನನಗಂಥ ಅಗತ್ಯ ವಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಹಣ ಮುಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವ ನಾನು."

ಶಂಕರ ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಆಳವಾದ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ, ಮೇಲೆ ಬಂದು "ಸ್ವಾಮಿ, ಇದು ಜನುಮಕ್ಕೇ ಹತ್ತಿದ ಜೀತವಾಯಿತು!" ಎಂದ.

"ಜೀತವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೋ ಅಥವಾ ಕೂಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊ. ನನ್ನ ಹಣ ಮುಟ್ಟುವ ತನಕ ನಾನೇನು ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಡುವವನಲ್ಲ. ನೀನು ಓಡಿಹೋದರೆ ನಿನ್ನ ಮಗ ತುಂಬುತ್ತಾನೆ. ಹಾಂ, ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಆಗಿನ ಮಾತು ಬೇರೆ."

ಈ ತೀರ್ಪಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೀಲೇ ಇಲ್ಲ. ಕೂಲಿಕಾರರ ಹೊಣೆ ಯಾರು ಹೊರುತ್ತಾರೆ? ದೊರೆ ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲ, ಓಡಿ ಹೋಗುವುದೆಲ್ಲಿ? ಮರುದಿನ ದಿಂದ ಶಂಕರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಆರಂಭಿಸಿದ. ಒಂದೂ ಕಾಲು ಸೇರು ಗೋದಿಗಾಗಿ ಆಜನ್ಮ ಜೀತದ ಬೇಡಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ದುರ್ಭಾಗ್ಯನಿಗೆ ಇರುವ ಸಮಾಧಾನವೆಂದರೆ, ಇದು ತನ್ನ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಎಂಬುದು. ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಎಂದೂ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು

ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿತು. ಮಕ್ಕಳು ಇಬ್ಬರಿಗಾಗಿಯೂ ಹಲುಬುತ್ತಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಶಂಕರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡುವ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನೂ ಮಾಡಲಾರ.

೫

ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀತದಾಳಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರುಷ ದುಡಿದು ಶಂಕರ ಈ ದುಸ್ಸಾರ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ. ೧೨೦ ರೂಪಾಯಿ ಸಾಲ ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ದೇವರ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಆ ಬಡವನನ್ನು ಕಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬಗೆದ: ಅವನು ಅಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟವನಲ್ಲ, ದಯೆಗೇಡಿಯಲ್ಲ. ಶಂಕರನ ಹರಯದ ಮಗನ ಕತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿದ. ಅವನು ಇಂದಿಗೂ ಅಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಉದ್ಧಾರ ಎಂದು ಆಗುವುದೋ ಅಥವಾ ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ, ದೇವನೇ ಬಲ್ಲ.

ಈ ವೃತ್ತಾಂತ ಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡಿ. ಇದು ಸತ್ಯ ಘಟನೆ. ಇಂತಹ ಶಂಕರರಿಂದ, ಇಂತಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಜಗತ್ತು ತೆರವಾಗಿಲ್ಲ.

ಮಿಂಚಿನಬಳ್ಳಿಯ ಪ್ರಕಟನೆಗಳು

೧.	ಮಿಂಚಿನ ಮಹಿಳೆಯರು		೨—೦—೦
೨.	ಜಾಗ್ರತ ಚೀನ		೨—೦—೦
೩.	ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗಳು		೪—೦—೦
೪.	ಕಂನಾಡ ಸಾಹಿತ್ಯಜ್ಞರ ಆತ್ಮಕಥನ		೨—೦—೦
೫.	ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ರಾಜಕೀಯ ಪತ್ರಗಳು		೨—೦—೦
೬.	ಮಹಾತ್ಮರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಘಟನೆ		೧—೪—೦
೭.	ಬೆಳಕಿನ ಬಾಳು		೨—೮—೦
೮.	ಬಂಡಾಯದ ಇತಿಹಾಸ ೧೮೫೭)		೬—೦—೦
೯.	ಬುದ್ಧ ಜಾತಕಗಳು		೨—೦—೦
೧೦.	ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವ		೧—೮—೦
೧೧.	ಗಾಂಧೀ ಸೂತ್ರಗಳು		೨ ೮—೦
೧೨.	ಸಮಾಜದರ್ಶನ		೧—೮—೦
೧೩.	ಮಾರ್ಕ್ಸವಾದ		೨—೦—೦
೧೪.	ಗಾಂಧೀಯವರ ದಕ್ಷಿಣಯಾತ್ರೆ		೨—೪—೦
೧೫.	ಆಹಾರ ವಿಜ್ಞಾನಸಾರ		೧—೪ ೦
೧೬.	ಭಕ್ತಿಕುಸುಮಾಂಜಲಿ	೩—೦—೦	೨—೮—೦
೧೭.	ಕಲ್ಕಿ	೧—೮— ೦	೧—೦—೦
೧೮.	ಪಶ್ಚಿಮದ ಪ್ರತಿಭೆ(೧ನೆಯ ಭಾಗ)	೨—೮—೦	೨—೦—೦
೧೯.	ಬ್ಯಾಂಕ ವ್ಯವಸಾಯದ ಕೈಪಿಡಿ	೨—೮ ೦	೨—೦—೦
೨೦.	ಪಶ್ಚಿಮದ ಪ್ರತಿಭೆ (೨ನೆಯ ಭಾಗ	೨—೦—೦	೧—೮—೦
೨೧.	ಆದರ್ಶ ರಾಜ್ಯ	೨—೮—೦	೨—೦—೦
೨೨.	ಶ್ರೀ ಸಾನೆ ಗುರೂಜಿಯವರ ಚರಿತ್ರೆ	೮—೦—೦	೬—೮—೦
೨೩.	ಗೀತಾಂಜಲಿ	೨—೮—೦	೨—೮—೦
೨೪.	ದೇವತಾತ್ಮಾ	೧—೮—೦	೧—೦—೦
೨೫.	ಸತ್ಯಾರ್ಥಿ	೨—೮—೦	೨—೦—೦
೨೬.	ಭಾರತದ ಪಂಚವಾರ್ಷಿಕ ಯೋಜನೆ	೨—೮—೦	೨—೦—೦
೨೭.	ಪ್ರೇಮಚಂದ	೨—೮—೦	೨—೦—೦
೨೮.	ಸೆರೆಮನೆಯ ಶೂರ		೨—೮—೦
೨೯.	ಪ್ರಾರ್ಥನೆ (ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಬಗೆಗೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ವಿಚಾರಗಳು)		೦ ೮—೦
೩೦.	ಹಾಸ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳು	೨—[illegible]—೦	೨—೦—೦
೩೧.	ಛತ್ರಪತಿ ಶಿವಾಜಿ		೦—೪—೦
೩೨.	ಆಚಾರ್ಯ ವಿನೋಬಾ ಭಾವೆ		೦—೮—೦
೩೩.	ಅಪೂರ್ವ ತ್ಯಾಗ (ಕಥಾಸಂಕಲನ)		೦—೧೨—೦
೩೪.	ಆಸ್ತಿಕ (ಕಾದಂಬರಿ)		೩—೮—೦
೩೫.	ಪ್ರೇಮಚಂದರ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ		೦ ೬—೦
೩೬.	ಮಾನಸರೋವರ		೧—೪—೦